

T.C.
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI
SOSYAL YARDIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Soğuk Savaş Sonrası Afrika Kıtasına Yönelik
Dış Yardımlar
ABD, Çin Halk Cumhuriyeti ve
Türkiye Örnekleri

Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi

Hazırlayan
Mustafa Sencer KİREMİTÇİ
Aile ve Sosyal Politikalar Uzman Yardımcısı

Tez Danışmanı
Şebnem AVŞAR KURNAZ
Genel Müdür Yardımcısı V.

Ankara
Mart 2013

ISBN: 978-605-4628-73-5

Yayın Tarihi: 10 Mayıs 2013

Bu çalışma Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının görüşlerini yansıtmaz. Tezin her hakkı ve sorumluluğu yazara aittir. Yayın ve referans olarak kullanılması Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının iznini gerektirmez.

Bu tez Genel Müdür Yrd. V. Mehmet Cengiz YÜCEDAL başkanlığında, Dr. Selim COŞKUN, Samet GÜNEŞ, Huriye SEVEN ve Dr. Nevzat Fırat KUNDURACI'dan oluşan Yeterlilik Sınav Komisyonu tarafından değerlendirilmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR	iv
1. GİRİŞ.....	1
2. DIŞ YARDIM KAVRAMI.....	6
2.1 Dış Yardım Kavramının Tanımı	6
2.2 Dış Yardımların Tarihsel Gelişimi.....	8
2.2.1 Modern Dış Yardımların Doğuşu (1945 – 1990).....	8
2.2.2 Soğuk Savaşın Sona Ermesi ve 1990 Sonrası Dış Yardımlar.....	17
3. AFRİKA KITASINA YÖNELİK DIŞ YARDIMLAR.....	23
3.1 Soğuk Savaş Döneminde Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlar.....	23
3.2 Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlar	27
4. ABD’NİN AFRİKA KITASINA YÖNELİK DIŞ YARDIMLARI	30
4.1 ABD Dış Yardımlarının Genel Özellikleri	30
4.2 ABD Dış Yardımlarının Tarihsel Gelişimi.....	33
4.3 ABD’nin Afrika Kıtası ile İlişkileri.....	42
4.3.1 Soğuk Savaş Döneminde İlişkiler	42
4.3.2 Soğuk Savaş Sonrasında İlişkiler	44
4.4 ABD’nin Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlarının İncelenmesi	47
4.4.1 Soğuk Savaş Dönemi	48
4.4.2 Soğuk Savaş Sonrası.....	49
5. ÇİN HALK CUMHURİYETİNİN AFRİKA KITASINA YÖNELİK DIŞ YARDIMLARI	56
5.1 ÇHC’nin Dış Yardımlarının Genel Özellikleri	56
5.2 Çin Halk Cumhuriyeti Dış Yardımlarının Tarihsel Gelişimi.....	65
5.3 Çin Halk Cumhuriyeti’nin Afrika Kıtası ile İlişkileri.....	68
5.3.1 Soğuk Savaş Döneminde ÇHC – Afrika İlişkileri.....	68
5.3.2 Soğuk Savaş Sonrası Dönem.....	71
5.4 Çin Halk Cumhuriyetinin Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlarının İncelenmesi.....	75
5.4.1 Soğuk Savaş Dönemi	75
5.4.2 Soğuk Savaş Sonrası.....	77
6. TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN AFRİKA KITASINA YÖNELİK DIŞ YARDIMLARI	85
6.1 Türkiye Cumhuriyeti Dış Yardımlarının Genel Özellikleri	85
6.2 Türkiye Cumhuriyeti Dış Yardımlarının Tarihsel Gelişimi.....	101
6.3 Türkiye Cumhuriyeti’nin Afrika Kıtası ile İlişkileri.....	106
6.3.1 Soğuk Savaş Döneminde İlişkiler	106
6.3.2 Soğuk Savaş Sonrasında İlişkiler	109
6.4 Türkiye Cumhuriyeti’nin Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlarının İncelenmesi	119
6.4.1 Soğuk Savaş Sonrası.....	119
SONUÇ	125
KAYNAKÇA	129

ÖZET

1980'lerden itibaren yeryüzünde mutlak yoksulluk içinde yaşayan insan sayısının dünya toplam nüfusuna oranı düşerken, Afrika'da ise bu durum tam tersi yönde seyretmiş, 1982 - 2002 yılları arasında kıtada yaşayan yoksul insan sayısı iki kat artmıştır. Yönlendirilen milyarlarca dolarlık dış yardıma rağmen yoksulluk istatistiklerinde karşımıza çıkan bu şaşırtıcı tablo Soğuk Savaş sonrasında yeniden şekillendirdiği dış politikası ile Afrika'ya açılım politikası yürüten ve siyasi ve ekonomik ilişkilerini gün geçtikçe geliştiren Türkiye'nin Kıtaya yönelik yardım faaliyetlerinin incelenmesinin önemini arttırmaktadır.

Bu çalışma ile Çin Halk Cumhuriyeti ve ABD örnekleri ele alınarak devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda dış yardımlarını nasıl şekillendirdiği incelenmiş; Türkiye'nin de etkili bir dış politika aracı olan dış yardımlar ile hem Afrika Kıtası ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirebileceği hem de Kıtanın kalkınmasına katkıda bulunabileceği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

Since 1980s, population who are living in absolute poverty in proportion to world total population displayed a great decrease. On the other hand, between the years 1982 - 2002, the number of people living in such conditions doubled in continental Africa. Despite the foreign aids totaling billions of dollars, these astonishing results in statistics regarding poverty in the region increases the importance of a research on Turkey's direct aid activities to the continent which as a country reshaped its foreign policy after the Cold War and carrying out an intensive program in Africa to develop political and economic relations.

This study aims at introducing foreign aids as effective foreign policy instruments, as they are structured by country interests in the examples of PRC and USA, so that Turkey may also provide leverage by foreign aids in developing its political and economic relations with the continent as well as helping the continent to redevelop and flourish.

KISALTMALAR**ABD:** Amerika Birleşik Devletleri**BAE:** Birleşik Arap Emirlikleri**BM:** Birleşmiş Milletler**BMGK:** Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi**ÇHC:** Çin Halk Cumhuriyeti**DAC:** Kalkınma Yardımları Komitesi**DAG:** Kalkınma Yardımları Grubu**OECD:** Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü**OEEC:** Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü**RKY:** Resmi Kalkınma Yardımı**SAGA:** Sahra'nın Güneyindeki Afrika**SSCB:** Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

1. GİRİŞ

Günümüzde yoksul ülkelere yönelik olarak doğrudan devletler veya uluslararası kuruluşlar tarafından yoğun ve yaygın olarak dış yardım faaliyetleri yürütülmektedir. Dünya Bankası, Asya ve Afrika Kalkınma Bankaları ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı gibi uluslararası kuruluşların yanı sıra dünyada birçok ülke de yoksul ülkelere yönelik doğrudan yardım faaliyetleri yürütmektedir. Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkeleri ile Japonya gibi gelişmiş ülkelerin yer aldığı grubun yanı sıra, petrol üreten Orta Doğu ülkeleri, Orta Gelirli Güney Kore, Tayland, Türkiye gibi ülkeler ve eski sosyalist blok üyesi Çin ve Hindistan gibi ülkeler de dış yardım faaliyetleri gerçekleştirmektedir. 1960 – 2004 yılları arasında kamu kaynakları kullanılarak hükümetlerce dış yardım adı altında yoksul ülkelere doğrudan veya uluslararası organizasyonlar ve sivil toplum kuruluşları aracılığı ile aktarılan miktar 1,6 trilyon doları aşmaktadır.¹

Bu denli yüksek miktarda kaynağı dış yardım olarak gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere neden aktardığı sorusuna Realist, İdealist ve Marksist bakış açılarına sahip teorisyenler farklı cevaplar vermektedir.

Realistler dış yardımları devletlerin dış politika araçlarından biri olarak görmüş ve yardımda bulunan devletlerin güvenlik ve varlıklarını sürdürebilme kaygılarının dış yardım uygulamalarını şekillendirdiğini vurgulamışlardır. Soğuk Savaş sırasında genel kabul gören klasik realist bakış açısına göre dış yardım sağlayan devletlerin temel amacı stratejik çıkarlarının gerçekleştirilmesidir. Realistlere göre devletlerin en önemli hedefi kendilerini korumak ve ulusal güvenliklerini sağlamaktır. Bu bağlamda devletler ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için dış politik arenada kendilerine dış yardımlar aracılığı ile yeni müttefikler bulabilir veya var olan müttefiklerinin kendilerine bağlılığının devamını sağlayabilirler. Böylelikle dış

¹ Carol Lancaster, **Foreign Aid: diplomacy, development, domestic politics**, Chicago, The University of Chicago Press, 2007, s. 2.

yardımların insani kaygılarla oluşturulan hedefleri ikinci planda kalırken, yardım alan devletlerin sosyoekonomik durumunun iyileşmesine dair amaçlar önemsizleşir.²

Bu bağlamda önemli teorisyenlerden Hans Morgenthau da, İkinci Dünya Savaşı sonrası uygulamaları ile birlikte dış yardım kavramını devletlerin dış politika uygulamalarında modern çağın en önemli yenilikleri arasında görmüş ve dış yardımları politik gücün bir enstrümanı olarak ifade etmiştir.³

Neorealistler ise dış yardım alanında klasik realistlerden farklı olarak yardım alan ülkelerin ekonomik potansiyellerine vurgu yapmışlardır. Yardım gerçekleştiren ülkelerin önceliklerini belirlerken yardım alan ülkelere elde edebilecekleri siyasi ve askeri faydaların yanı sıra ekonomik yararların da düşünülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Örneğin Fransa Afrika'daki dış yardım faaliyetlerini yürütürken post kolonyal süreçte eski sömürgeleri üzerindeki etkinliğini sürdürebilmek amacıyla hareket etmiştir.⁴ Burada dış yardım faaliyetlerini yürütürken Fransız yönetiminin hedeflerinden birinin de eski kolonilerinin ekonomik potansiyelinden faydalanmak olduğu söylenebilir.

Realistlerin aksine idealistler ve neoidealistler ise dış yardımları, az gelişmiş ülkelerde yoksulluğun azaltılabilmesini ve ekonomik gelişmenin gerçekleştirilebilmesini sağlayabilecek bir araç olarak görmüşlerdir.⁵ İdealistler ise güvenlik kavramını realistler gibi sadece güç mücadelesi üzerinden tanımlamamış, devletlerarasında barışa dayalı ve işbirliği içeren ilişkilerin de ülkelerin güvenliğine katkıda bulunabileceğinin düşünülmesi gerektiğini belirtmişlerdir.⁶ Dolayısıyla idealistler ile realistler arasında dış yardım kavramına bakışta temel farklardan biri de yardım yapan devletin ulusal çıkarlarının dış yardım faaliyetinin neresinde olduğu

² Peter J. Schraeder, Steven W. Hook ve Bruce Taylor, "Clarifying the Foreign Aid Puzzle: A Comparison of American, Japanese, French, and Swedish Aid Flows", **World Politics**, Cilt 50, Sayı 2, s. 3.

³ Hans Morgenthau, "A Political Theory of Foreign Aid", **The American Political Science Review**, Vol. 56, No. 2, *passim*.

⁴ Lancaster, *op.cit.*, s. 3.

⁵ Schraeder, Hook ve Taylor, *op.cit.*, s. 3.

⁶ Douglas A. Van Belle, Jean-Sébastien Rioux ve David M. Potter, **Media, Bureaucracies, and Foreign Aid: A Comparative Analysis of United States, the United Kingdom, Canada, France and Japan**, New York, Palgrave Macmillan, 2004, S. 11.

üzerinde olmuştur. Bazı idealist teorisyenlere göre devletler dış yardım faaliyetlerini düzenlerken ulusal çıkarlarını bir kenara bırakmalı ve yardım alan ülkelerdeki insanların durumlarını iyileştirmeye yönelik evrensel insani değerler üzerinden hareket etmelidirler. Bu açıdan idealist paradigmanın yansımaları Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı gibi bazı uluslararası kuruluşların uygulamalarında görülmektedir. Buna göre örneğin ikili yardımlara nazaran daha az “politik” bir yapıya sahip olması sebebiyle çok taraflı dış yardımlar tercih edilmeli, bu yardımlar gerçekleştiren ülkelerin mal ve hizmetlerini içermemeli ve düşük faizli krediler şeklinde olmalıdır. Bu yaklaşımın yansıması olarak uygulanan yardım programları insani gelişmeyi hedefleyen kadınların eğitimi, çocuk sağlığı vb. unsurları içermektedir.⁷

Marksist akademisyenler ise dış yardım alanında, yardımı gerçekleştiren ülkelerin ekonomik çıkarlarını merkeze oturtmuşlardır.⁸ Gelişmiş devletlerin ve sermaye sahiplerinin serbest piyasa ekonomisi koşulları içerisinde ekonomik çıkarlarını gerçekleştirme yolunda dış yardımları kullandıklarını düşünen Marksistler bu durumu bağımlılık ve dünya sistemi teorileri ile açıklamaya çalışmışlardır. Bu alanda Marksistlerin vurgulanması gereken diğer önemli bakış açısı ise dış yardımları “Kuzey-Güney” ilişkilerini bir sömürü düzenine dönüştürerek az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizlikleri koruyan ve geliştiren araç olarak görmeleridir.

Zengin ve güçlü devletlerin, yoksul ve az gelişmiş ülkelere yönelik gerçekleştirdikleri dış yardımlar aracılığı ile bu ülkeler ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirdikleri, dış politika hedeflerini gerçekleştirmeye çalıştıkları, dünya genelinde ve bölgelerinde etkili oldukları düşünülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada dış yardımlar ile devletlerin yürütmüş olduğu dış politika arasında doğrudan bir ilişki var olduğu savından hareketle Türkiye'nin Afrika kıtasındaki dış yardım faaliyetleri incelenecektir. Çalışmada karşılaştırmalı bir perspektif sunulabilmesi için öncelikle Amerika Birleşik Devletleri ve Çin Halk

⁷ Van Belle, Rioux ve Potter, **op.cit.**, s. 12.

⁸ Schraeder, Hook ve Taylor, **op.cit.**, s. 3.

Cumhuriyeti'nin Kıtaya yönelik sürdürmüş olduğu dış yardım faaliyetleri değerlendirilecek sonrasında ise Türkiye Cumhuriyeti ele alınacaktır.

Afrika'nın ele alınmasının sebebi dünyada dış yardım kaynaklarının en yoğun olarak yönlendirildiği bölgelerden biri olmasıdır. Kıtaya aktarılan dış yardım miktarına baktığımızda 1940'lardan 2000'li yılların sonuna kadarki süreçte yaklaşık bir trilyon dolarlık bir miktar karşımıza çıkmaktadır.⁹ Bunca kaynağa rağmen günümüzde kıtanın özellikle Sahra Altı bölümünde bulunan ülkeler, dünyanın en yoksul ülkeleri arasında yer alırken, bu bölge kişi başına düşen 1 Dolarlık gelir ortalaması ile yeryüzünün en yoksul bölgesi konumundadır.

Çalışmada Soğuk Savaş¹⁰ sonrası dönemin ele alınmasının nedeni ise Afrika'da özellikle 2000'li yıllar ile birlikte, (Kıtanın 1885 yılında sömürgeci güçlerce paylaşılmasına gönderme yapan bazı araştırmacıların tabiriyle “Afrika için Yeni Mücadele” “New Scramble for Africa”) yeni bir paylaşım sürecinin başlamasıdır. Bu yeni süreçte rekabet alanlarını yeniden Afrika'ya kaydırmaya başlayan ABD, Çin, AB, Japonya, Rusya gibi büyük güçlerin yanı sıra son yıllarda Türkiye, Güney Kore, Brezilya ve Hindistan gibi yükselen ülkeler de kıtaya yönelik siyasi ve ekonomik faaliyetlerini arttırmıştır. Gelişmişlik seviyesini yükselterek bölgesindeki ülkelerle teknik ve dış yardım faaliyetleri konusunda önemli adımlar atan¹¹ Ankara da Soğuk Savaş sonrası yeniden şekillenen dünya düzeninde dış politikasını uyarlarlarken dış yardım aracını da yoğun olarak kullanmaya başlamıştır. Bu kapsamda başta Balkanlar, Orta Asya ve Ortadoğu olmak üzere Afrika ve hatta Uzakdoğu'daki

⁹ Dambisa Moyo, **Dead Aid**, Birleşik Krallık, Penguin Books, 2009, s. 35.

¹⁰ Soğuk Savaş kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrasında, temelde ABD ile SSCB arasında gelişen düşmanca ilişkileri ve ideolojik çatışmayı tanımlamak için kullanılmıştır. Bu çatışma kendisini açık askeri eylemlerle değil, ekonomik baskı, propaganda ve silahlanma yarışıyla göstermiştir. Bu dönem için çoğunlukla Churchill'in 1946'daki “demir perde” konuşması başlangıç, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışı veya 1991'de SSCB'nin dağılması da bitiş olarak kabul edilmektedir. Funda Keskin, Soğuk Savaş Kavramı ve Kronolojisi Kutusu, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, cilt I**, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 536.

¹¹ Tuncay Kardaş ve Ramazan Erdağ, “Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı:1 Yıl: 2012, s. 170.

ülkelere Türkiye'nin yaptığı dış yardımlar 2011 yılı itibarıyla 1,5 milyar doları aşmış bulunmaktadır.^{12 13}

¹² Engin Akçay, **Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları**, Ankara, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 2.

¹³ Bu tutara Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne Türkiye Cumhuriyeti'nin 2011 yılı için yaklaşık 500 milyon dolarlık kaynak aktarımı dâhil değildir.
http://www.yhb.gov.tr/index.php?option=com_content&view=category&id=27&Itemid=252 Erişim Tarihi 06.03.2013.

2. DIŞ YARDIM KAVRAMI

2.1 Dış Yardım Kavramının Tanımı

Klasik anlamda, sınır ötesi bir hedefe aynı ve/veya nakdi olarak gerçekleşen kaynak aktarımları dış yardım (foreign aid/foreign assistance) olarak değeriendirilmektedir.¹⁴

Geniş anlamda yardım kavramına baktığımızda ise Dambisa Moyo'ya göre, 3 ayrı gruplamaya gidilebilmektedir. Bunlardan ilki insani ve/veya acil durum yardımı olarak adlandırılan felaket veya afet durumlarında ilgili bölgeye yönlendirilen yardım türüdür. İkinci grup ise hayır kurumları ve/veya sivil toplum kuruluşları tarafından belirli amaçlar doğrultusunda hedef bölgedeki insanlara veya diğer kurumlara yapılan yardımlardan oluşmaktadır. Son grupta ise doğrudan doğruya, donör hükümetler tarafından yoksul ülke yönetimlerine yapılan ödemeleri ifade eden, kabaca imtiyazlı kredi ve karşılıksız yardım olarak iki türe ayrılabilen yardımlar bulunmaktadır. Bu yardımlar doğrudan doğruya hükümetler arasında gerçekleşen iki taraflı yardımlar şeklinde olabildiği gibi, yardımda bulunan devletlerin Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar aracılığı ile gerçekleştirmiş olduğu çok taraflı yardımlar şeklinde de olabilmektedir.¹⁵

Lancaster ve Van Dusen ise dış yardım kavramını (İngilizce foreign aid ve international assistance kavramlarını birbiriyle aynı anlamda kabul ederek) bir devletten diğer bir devlete veya uluslararası kuruluşlara ve sivil toplum örgütlerine, siyasi ve ekonomik diğer amaçların yanı sıra yardımı alan ülkelerdeki insanların yaşamlarının ve geçim şartlarının iyileştirilmesi hedefiyle aktarılan kamu kaynakları olarak tanımlamaktadır.¹⁶

Dış Yardım alanındaki en önemli uluslararası kuruluşlardan OECD'nin Kalkınma Yardımı Komitesi (DAC) ise yardım transferlerini 3 ana gruba ayırmıştır. Bunlardan ilki Resmi Kalkınma Yardımı (RKY 'Official Development Assistance – ODA') olarak adlandırılan donör ülkelerden az veya orta gelirli ülkelere yapılan

¹⁴ **Idem.**, s. 5.

¹⁵ Moyo, **op.cit.**, s. 7.

¹⁶ Carol Lancaster ve Ann Van Dusen, **Organizing U.S. Foreign Aid Confronting the Challenges of the Twenty-first Century**, Washington D.C., Brookings Institution Press, 2005, s. 6.

yardımlardır. İkincisi ise Resmi Yardım (RY – Official Assistance – OA Official Assistance) ise hükümetler tarafından daha zengin ülkelere gerçekleştirilen yardım türüdür. Burada yardım alan ülkeler kişi başı ortalama geliri yaklaşık 9.000 dolardan yüksek olan Bahamalar, İsrail ve Singapur gibi nispeten daha zengin ülkelerdir. DAC sınıflandırmasında son olarak Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK), dini grupların, derneklerin, vakıfların ve özel şirketlerin gerçekleştirmiş olduğu hibe şeklindeki yardımlar yer almaktadır.¹⁷

OECD Kalkınma Yardımları Komitesine göre RKY, devlet kesimi tarafından gerçekleştirilen, teknik yardım ve mal transferi öğelerini içeren, alıcı ülkelerde iktisadi gelişme ve refahın artması ana hedeflerine hizmet etmesi gereken ve hibe veya sübvans edilmiş kredi şeklinde olmak koşulu olan kaynakları ifade etmektedir. Bu kapsamdaki hibeler ve sübvans edilmiş krediler imtiyazlı finansman olarak değerlendirilmektedir. İmtiyazlı finansman kapsamında verilen kredilerde DAC tarafından koyulan en önemli kural ise söz konusu paranın piyasa faizinden düşük oranda bir faiz ve en az yüzde 25 hibe unsurunu içerecek şekilde sağlanmasıdır.¹⁸

Ancak sadece OECD'nin tanımlamaları ve kuralları ile hareket edildiğinde Afrika'ya yönelik gerçekleştirilen dış yardımların analizinde güçlükler çıkmaktadır. Örneğin OECD DAC üyesi olmayan¹⁹ Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) tarafından kıtaya yönelik gerçekleştirilen yardımlar OECD tanımlamaları ve kuralları ile kategorize edilip değerlendirilememektedir. Bu konuda verilebilecek diğer bir örnek ise OECD verilerinde Türkiye Cumhuriyeti tarafından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetine yönelik gerçekleştirdiği dış yardımlara yer verilmemesidir.²⁰

¹⁷ Steven Radelet, "A Primer on Foreign Aid", **Center for Global Development**, Temmuz 2006, s. 4. http://www.cgdev.org/files/8846_file_WP92.pdf Erişim Tarihi: 28.02.2013.

¹⁸ OECD, **Resmi İnternet Sitesi**,

<http://www.oecd.org/dac/dacglossaryofkeytermsandconcepts.htm#ODA> Erişim Tarihi: 29.12.2012

¹⁹ DAC, OECD'nin kalkınma işbirliği konularında faaliyetlerini sürdüren bir komitesidir. Bu komite 24 üyeden oluşmaktadır: Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, İrlanda, Japonya, G.Kore, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsviçre, İsveç, Birleşik Krallık, ABD ve Avrupa Komisyonu. Türkiye bu komiteye gerekli olan üyelik şartlarını sağlamasına rağmen henüz bu gerçekleştirmemiştir.

²⁰ Özgür Üçkuş ve Bilal Kendirci, "Teoriden Uygulamaya Dış Yardım", **Sayıştay Dergisi**, Temmuz – Eylül 2012, Sayı 86, s. 62.

Tanımlamalardaki çeşitliliğe karşın dış yardım kavramı değerlendirilirken, Akçay'ın "Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları" başlıklı eserinde belirtmiş olduğu çerçevenin de faydalı olduğu düşünülmektedir:

Bir gelişmiş ülkeden az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere veya topluluklara yapılan tüm kaynak transferleri, DAC kaynaklarına girmese dahi, prensip olarak dış yardımın kapsama alanında kabul edilmiştir. Zira dış yardımlar; açık-gizli, resmi-özel, ikili-çoklu, dolaylı-doğrudan, askeri-endüstriyel gibi hangi nitelikte olursa olsun, mutlaka bir politik yaklaşımın izlerini yansıtmaktadır.²¹

Bu tip zorluklardan ve hatalı değerlendirmelerden kaçınmak amacıyla bu çalışmada sadece OECD veya benzeri kuruluşlardan elde edilen istatistiklerin karşılaştırması ile bir sonuca ulaşmak yerine, kıtaya yönelik dış yardım faaliyetlerinin değerlendirilmesinde ABD, Çin ve Türkiye'nin Afrika ile sürdürdükleri siyasi ve ekonomik ilişkiler ele alınarak bir değerlendirmeye ulaşılmaya çalışılacaktır.

2.2 Dış Yardımların Tarihsel Gelişimi

2.2.1 Modern Dış Yardımların Doğuşu (1945 – 1990)

Bu bölümde 1945'den günümüze dış yardım uygulamalarının tarihsel gelişimi açıklanmaya çalışılacaktır. Ancak çalışmanın konusu itibarıyla Afrika Kıtasına yönelik dış yardımlara ilişkin açıklamalara ve örneklere ağırlık verilmiştir.

Dış yardım kavramının bu çalışmada kullanılacak çerçevedeki modern anlamı ile ortaya çıkışı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde olmuştur.²² Ayrıca çalışmanın konusunu oluşturan Afrika Kıtasında bulunan ülkelerin birçoğunun İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte bağımsızlıklarını kazanması sebebiyle 1945 sonrasında şekillenen dış yardım uygulamaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak 1945 öncesinde günümüz dış yardımlarının öncülü olarak görülen dış yardım uygulamaları bulunmaktadır. Bu yardımlara ilişkin 3 örnek aşağıda verilmiştir.

²¹ Akçay, **op.cit.**, s. 7.

²² Bu döneme kadar yapılan dış yardımlar geçici süreli ve insani yardımlar şeklinde gerçekleşmiştir. Bir devletten diğer bir devlete (doğrudan veya uluslararası kuruluşlar veya sivil toplum örgütleri aracılığı ile) kamu kaynaklarının, düzenli ve süreklilik arz eden bir şekilde, büyük miktarlarda aktarılması 1945 sonrasında ortaya çıkmıştır.

Bunlardan ilki, örnekleri tarihsel olarak çok öncelere kadar götürülebilecek ancak 19. yüzyıldan itibaren yardım gerçekleştiren ülkelerin kamuoylarınınca tartışılması²³ ile birlikte önem kazanan doğal afet veya benzeri durumlarında acil durum yardımı olarak aktarılan yardımlardır. 19. yüzyılda İrlanda'da yaşanan kıtlık²⁴ sonrasında gerçekleştirilen dış yardımlar ve bunun gibi kamu mali kaynakları kullanılarak gerçekleştirilen acil durum niteliğindeki yardımlar bu tip uygulamalara yakın tarihli örnekler olarak gösterilebilir.²⁵

Kolonileri üzerindeki siyasi kontrolün devamlılığı için Birleşik Krallığın 19. yüzyıldan itibaren kamu kaynaklarını dış yardım olarak transfer ettiği görülmektedir. Birleşik Krallığın yanı sıra Fransa da kolonilerindeki alt yapı, sağlık ve eğitim hizmetlerinin iyileştirme içeriğine sahip bu tip transferlere 20. Yüzyılın başına kadar devam etmiştir. Ancak 1920'lerin sonunda yaşanan Büyük Buhran ve ardından gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı sebebiyle bu transferler uzun vadeli olamamıştır.

Son olarak ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında Latin Amerika ülkelere kamu kaynaklarını kullanarak sağladığı teknik destek faaliyetleri de modern anlamda dış yardımların öncülü olarak sayılabilir.²⁶

İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme geldiğimizde ise modern anlamda dış yardım uygulamaları temelde iki önemli gelişme ile birlikte olgunlaşmış ve dünya çapında yayılmıştır. Bunlardan ilki harabeye dönen Avrupa Devletlerinin ekonomilerinin ABD'nin mali desteği olmadan ayakta durabilecek durumda olmamalarının yanı sıra,

²³ Bu tartışmalardaki önemli nokta kullanılan kaynağın kamu kaynağı olmasıdır.

²⁴ “Osmanlı Devletince Gayrimüslim bir ülkeye yapılan dış yardımların belki de en uzun soluklu iz bırakana, 1847 yılında Sultan Abdülmecid'in İrlanda'ya gönderdiği kritik destektir. 1845-1849 tarihleri arasında etkili olan ve büyük felaket/büyük açlık (Great Famine) olarak bilinen kıtlık günlerinde Katolik İrlanda için hazırlanan erzak yüklü iki geminin Dublin'e girişinin İngiliz müdahalesiyle bloke edilmesi üzerine manevra yapan gemiler, yüklerini Dublin'e 70 mil mesafedeki Drogheda'ya boşaltırlar. Britanya Kraliçesi Victoria'nın engellemesine rağmen, düşünülen 10.000 poundluk yardımın da ancak 1.000 poundunun ihtiyaç sahiplerine ulaştırılabildiği anlaşılmaktadır.” Akçay, **op.cit.**, s.53.

²⁵ Bu örnekte olduğu gibi acil durumlarda sağlanan insani yardım kategorisinde olduğu gibi veya diğer amaçlarla başka adlarda gerçekleştirilen dış yardımların tarihsel süreçte çok öncelerde yaşanan örneklerini bulmak mümkündür ama buradaki temel farklardan biri bu yardımların süreklilik arz etmemesidir.

²⁶ Lancaster, **op.cit.**, s.25.

Sovyetler Birliğinin Doğu Almanya, Polonya, Macaristan ve diğer Doğu Avrupa ülkelerini etkisi altına alması ve genişlemeci eğilimini devam ettirmesi ile Birleşik Devletler'in başlattığı yardım programları olmuştur. İlk olarak savaş yorgunu Birleşik Krallık'ın Türk ve Yunan hükümetlerine verdiği destekleri çekeceğini bildirmesi üzerine Washington Truman Doktrini çerçevesinde, Sovyet yayılcılığı karşısında Türkiye ve Yunanistan'ı ekonomik ve askeri açıdan desteklemeye karar vermiştir. Bu ekonomik destekleri, ABD'nin "Marshall Planı" adı altında Avrupa ülkelerine yönelik olarak, 1948 -1952 yılları arasında dönemde uygulanmak üzere, başlattığı 13 milyar dolarlık²⁷ bir dış yardım programı takip etmiştir. Programdan faydalanan ülkeler arasında Türkiye'nin yanı sıra zamanın büyük kolonyal güçleri Büyük Britanya, Fransa, İtalya ve Almanya yer almıştır.²⁸ Marshall Planı'nın yönetimi ise aynı yıl kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) tarafından üstlenilmiştir.

Dış yardım alanında 1940'lı yıllarda görülen bir diğer önemli gelişme ise, yardımların uygulanmasında uluslararası kurumsal alt yapının oluşturulmasıdır. Bu altyapının oluşturulmasıyla dış yardımların planlı, koordineli ve kurumsal bir çerçevede yapılması hedeflenmiştir. Dünya Bankası²⁹, IMF³⁰ gibi kuruluşların kurulması ile gerçekleşen bu süreçte başta ABD olmak üzere gelişmiş Batı ülkeleri dış yardım faaliyetlerini uygularken bu uluslararası kuruluşları bir araç olarak

²⁷ Bu tutar 2009 yılı rakamları ile 100 milyar dolarlık bir tutara tekabül etmektedir. Moyo, **op.cit.**, s. 35. Çalışmada verilen miktarların günümüz karşılıkları üzerinde yorum yapabilmek için bu bilginin faydalı olacağı düşünülmektedir.

²⁸ **Ibid.**, s. 28.

²⁹ Birleşmiş Milletlerin uzmanlık kuruluşlarından biridir. Bir anlamda ikiz kardeşi olan IMF cari işlemlerdeki aksamaları ve sıkışıklıkları gidermek için kısa vadeli borçlar verirken, DB, ya doğrudan devletlere ya da devlet güvencesi altındaki özel kesime uzun vadeli, yatırım amaçlı borç verir ve böylece uluslararası ekonomiye "yapısal uyum" sağlamalarına çalışır. Banka politikasını IMF'de olduğu gibi önemli ölçüde ABD, İngiltere, Almanya, Japonya ve Fransa belirler. Baskın Oran, "Soğuk Savaş Kavramı ve Kronolojisi Kutusu", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I**, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 482.

³⁰ Bretton Woods kuruluşları ya da ünlü iktisatçı John Maynard Keynes'in tabiriyle ikiz kuruluşlar olarak da adlandırılan Dünya Bankası ve IMF, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında yapılan Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı'nın sonucunda Bretton Woods (New Hampshire, ABD) kuruldu. Dünya Bankası ve IMF ile ilgili liberal söylemler dışında bir analiz için bkz. Filiz Zabcı, **Dünya Bankası, Yanılsamalar ve Gerçekler**, Yordam Kitap, Ankara, Eylül 2009.

kullanmışlardır. Özellikle dış yardım alanında en önemli uluslararası kuruluşlardan olan Dünya Bankası kurulduğu tarihten itibaren ABD yönetiminin etkisi ve yönlendirmesi altında çalışan bir kurum olmuştur. Bunun en bariz kanıtlarından biri ABD'nin oy vermedeki ağırlığı ise³¹, diğeri de bu ülkenin çıkarları doğrultusunda Bankanın faaliyetlerini ve kredilerini belli bölgelere ve ülkelere yönlendirmesidir. Soğuk Savaş koşullarında Amerika'nın önceliklerine göre, Bankanın konumu da değişiklik göstermiştir.³² Dünya çapında dağıtılan "Batı" kaynaklı dış yardımların hangi ülkelere hangi şartlarda verileceğine dair standartların belirlenmesi, yapılan yardımların etkinliğinin sağlanması gibi görevlere sahip olan bu kuruluşlardaki karar alma süreçlerinde ABD ve Batı devletlerinin gücü sebebiyle, bu tip kuruluşlar aracılığı ile gerçekleştirilen dış yardımların ABD ve Batılı devletlerin çıkarları doğrultusunda şekillendiği düşünülmektedir.

Dış Yardım alanında uluslararası kurumsal alt yapı çalışmalarından bir diğeri de Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD) örgütlenmesidir. "Avrupa Kalkınma Programının³³ idaresini üstlenen Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OEEC), yardımların plan ve koordinasyonuna yönelik işlevi 1960 yılına kadar devam etmiştir. OEEC'nin ardılı olarak 1961 Yılında OECD'nin kurulması ise, dış yardımların profesyonel yönetimi açısından önemli bir adımdır. Temel hedeflerinden biri kalkınmaya teşvik olan dış yardımların sağlıklı bir şekilde kayda geçmesi kuşkusuz önem arz etmektedir. Bu doğrultuda gerek yardım yapanların bu alandaki mukayeseli durumlarının tespiti ve gerek resmin bütününe karar vericilere görülebilmesinin temini amacıyla istatistiki derlemeler yapmak üzere OECD bünyesinde Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) kurulmuştur. 13 Ocak 1960 tarihli Kalkınma Yardımları Grubu'nun (DAG) revize edilmesiyle kurulan DAC ile ilgili hükümlerde kalkınma yardımları ve uzun dönemli kaynak aktarımları konusunda bir yöntemin belirlenmesi de yer almaktadır."³⁴

³¹ 1947 yılında Bretton Woods kurumlarında ABD ve Birleşik Krallığın oy ağırlığı %50'iyken, Afrika Kıtasının oy ağırlığı ise %2.34'tür.

³² Zabcı, **op.cit.**, s. 32.

³³ Marshall Yardımları.

³⁴ Akçay, **op.cit.**, s. 29.

Dış yardımların Savaş Sonrası dönemde gelişim ve genişleme süreçlerine baktığımızda ise; ABD'nin İkinci Dünya Savaşından kısa bir süre sonra gerçekleşen Çin Devrimi ve Kore Savaşları ile birlikte Asya ülkelerine yönelik yardım programlarını da başlattığını görüyoruz. ABD dış yardım faaliyetlerini genişletirken Bretton Woods Kuruluşlarını "Wall Street" in kolları olarak gören³⁵; Sovyetler Birliği ise yine bu dönemde Hindistan ve diğer ülkelere yönelik başlattığı kaynak transferleri ile dış yardım programlarını başlattı. Doğu Bloku tarafından bu alanda oluşturulan uluslararası örgüt ise COMECON³⁶ olmuştur. COMECON bir ekonomik işbirliği örgütü olarak küçük Doğu Bloğu ülkeleri ve bu ülkelere paralel politikalar yürüten az gelişmiş ülkeler üzerinde Sovyet hegemonyasını gerçekleştirmek hedefiyle 1985 yılına gelindiğinde teknik ve ekonomik işbirliği alanlarında 100'den fazla ülkeye kaynak sağlayan bir örgütlenme haline gelmiştir.³⁷

Marshall Yardımları ile kendini toparlayan Avrupa'nın büyük devletleri ve en önemli kolonyal güçleri olan Fransa ve Birleşik Krallık da dış yardım faaliyetlerine başlamışlardır. Bu ülkeler Batı Bloğunda Soğuk Savaş gelişmeleri çerçevesinde gerçekleşen gelişmelerin yanı sıra dış yardımlarını 1957'de Gana'nın bağımsızlığı ile başlayan Afrika Bağımsızlık Hareketleri doğrultusunda şekillendirmişlerdir. Örneğin Fransa çok basit bir dış politika refleksi ile ilk etapta kıtada bağımsızlığını kazanan ilk sömürgesi Gine'ye aktardığı dış yardımları durdurarak cevap vermiş ve bağımsızlık isteyen diğer sömürgelerini vermiş olduğu dış yardımları kesmekle tehdit etmiştir. Daha sonra ise dalga dalga büyüyen bağımsızlık hareketlerinin önüne geçemeyen Paris yönetimi, eski sömürgeleri üzerinde Fransız etkisini sürdürebilmek

³⁵ Zabcı, **op.cit.**, s. 31.

³⁶ Üye ülkelerin ekonomik gelişmesini hızlandırmak ve aralarında eşgüdümü sağlamak amacıyla Ocak 1949'da SSCB, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya arasında kuruldu. Şubat 1949'da katılan Arnavutluk 1961 sonunda çekildi. Doğu Almanya 1950'de, Moğolistan 1962'de, Küba 1972'de, Vietnam 1978'de üye oldular. COMECON da tıpkı Varşova Paketi gibi Sovyet Bloğunun yıkılmasından sonra 28 Haziran 1991'de üye devletler tarafından sona erdirildi. Funda Keskin, COMECON kutusu, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 501.

³⁷ Jonathan Jarvis, "Development Under Communism: A Historical Look at the North Korean Anomaly", **Conference Papers -- American Sociological Association**, MA. Erişim Tarihi: 05.03. 2013.

için dış yardımları bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. İngiltere de Fransız örneğine benzer bir tutum içine girmiştir.

1960'lı yıllarla birlikte Doğu Bloku ülkeleri de önemli dış yardım sağlayıcıları olmuşlardır.³⁸ Bunun yanı sıra 1970 yılında SSCB ve ÇHC yaklaşık 1'er milyar dolarlık kaynağı dış yardım faaliyetleri için ayırmışlardır. Aynı tarihte Doğu Avrupa ülkeleri de yaklaşık 300 milyon dolarlık dış yardım faaliyetinde bulunmuştur. Batı dış yardım programları gibi Sosyalist Blok yardım programları da dış politik kaygılar ve soğuk savaş dinamikleri çerçevesinde şekillenmiştir. Sosyalist Blok yardımlarının Batı ülkeleri tarafından gerçekleştirilen yardımlardan en büyük farkı ise kaynak kısıtlılıkları sebebiyle kısa süreli yardım faaliyetleri olmalarıdır.³⁹ Bundan dolayı dış yardımların tarihsel gelişimi anlatılırken ABD ve gelişmiş Batı ülkelerinin uygulamaları ile şekillenen sürece daha fazla ağırlık verilmiştir.

Özetle dış yardımların kurumsallaştığı ve yaygınlaştığı 1960'larda Batılı Devletler ve ABD tarafından gerçekleştirilen yardımların yardım alan ülkelerdeki sanayileşme konusuna yoğunlaştığını görüyoruz. Kamu ve özel sektöre finanse edilmesi zor olan büyük ölçekli sanayi projeleri ile altyapı yatırımları dış yardım kaynağı aktararak gerçekleştirilmiştir.⁴⁰ Barajlar, havalimanları, köprüler ve demiryolları gibi büyük projelerin dış yardım kaynakları ile finanse edildiği bu dönemde ayrıca gelişmekte olan ve doğal kaynak zengini ülkeler de dış yardım faaliyetlerine başlamışlardır. Bunların arasında özellikle petrol üreticisi, Kuveyt, Irak gibi ülkeler ön plana çıkmaktadır. Bu ülkeler ve bunların oluşturduğu Arap Ekonomik ve Sosyal Gelişme Fonu, Arap Ekonomik Gelişmesi İçin Kuveyt Fonu gibi uluslararası fonlar Afrika ve Orta Doğudaki çeşitli ülkelere imtiyazlı krediler şeklinde yardım faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu yardımların en önemli siyasi hareket noktasını ise İsrail – Filistin mücadelesinde yardım alan ülkelerin desteğini sağlamak oluşturmuştur. Aynı şekilde İsrail de Filistin ile olan mücadelesinde diplomatik destek sağlamak için dış yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Dünyanın diğer bölgelerindeki Brezilya, Hindistan gibi

³⁸ Lancaster, **op.cit.**, s. 31.

³⁹ Lancaster, **op.cit.**,s. 32.

⁴⁰ Moyo, **op.cit.**, s.14.

lkeler de bu dönemde bölgesel gçlerinin pekiştirilmesi amacıyla dış yardım faaliyetlerine başlamış ve yürütmüşlerdir.

1970'lere gelindiğinde dünya çapında gerçekleşen dış yardım miktarı 8 milyar doları aşarken dünyada birçok ülke ya yardım sağlayan ya da yardım alan veya Çin ve Hindistan örneklerinde olduğu gibi hem yardım alan hem de yardım veren ülke konumuna gelmiştir.⁴¹

Bu dönemde dış yardım konusunu en çok etkileyen gelişmelerden biri 17 Ekim 1973 tarihinde petrol üreticisi Arap devletlerinin Yom Kippur Savaşı sırasında ABD'nin İsrail'e vermiş olduğu destek sonucu başlattıkları petrol ambargosu olmuştur. Ambargo sonucu petrol fiyatları dörde katlanırken dünya ekonomisi ise krize girmiştir. Petrol ihraç eden ülkelerin ellerinde oluşan fazla para ile uluslararası bankalara kaynak yatırması sonucu az gelişmekte olan ülkelerin düşük faiz oranları ile borçlanabilmesi sağlayan bir ortam oluşmuştur.⁴² Bu durum daha sonra ortaya çıkacak borç krizlerinin altyapısını meydana getirmiştir.

Afrika Kıtası da bu dönemde petrol fiyatlarının artması ile birlikte gıda fiyatlarında da görülen yükselme ile ekonomik zorluklar yaşamıştır. Örneğin 1975 yılında Gana ekonomisi % 12'i küçülürken, bu ülkede 1970'de % 3 olan enflasyon oranı 75'de % 30'a, 77'de ise % 116'ya çıkmıştır. Gıda ve ürün fiyatlarında yaşanan şoklar ve petrol fiyatlarındaki artışlar sonucu dış yardım alanında kalkınma sorununa yoksulluk temelli yaklaşım ele alınarak çözüm aranmaya çalışılmıştır.⁴³

Yukarıda da ifade edildiği üzere bütün bu gelişmeler neticesinde ve Soğuk Savaş gerginliklerinin azaldığı dönemlerin de etkisi ile 1970'lerde dış yardımların amacı nedir sorusuna verilen cevaplarda "kalkınma" ve "yoksulluk" kavramları ön plan çıkmıştır. Sadece büyüme odaklı stratejilerin sürdürülebilir ekonomik kalkınma sağlamadığı anlaşılmış, yardım alan ülkelerde mutlak yoksulluk altında yaşayan insanların sayısındaki artış, gelir eşitsizliğinde görülen yükselme, ticaret dengesinde yaşanan kötüye gidiş, gerçek sürdürülebilir kalkınmanın toplumlardaki yoksul

⁴¹ Lancaster, **op.cit.**, s. 33.

⁴² Moyo, **op.cit.**, s. 14.

⁴³ Moyo, **op.cit.**, s.16.

insanların yaşam standartlarının maddi olarak iyileştirilmesi sağlanmadan gerçekleştirilemeyeceğinin düşünülmesini sağlamıştır. Sonuç olarak bu dönemde dış yardımlar altyapı odaklı yardımlardan yoksulluğun azaltılmasına yönelik yardımlara dönüşmüştür.⁴⁴

Bunun sonucunda 1970’lerde büyük yardım sağlayıcısı devletler ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar yardım kaynaklarını büyük altyapı ve enerji projelerinden kırsal kalkınma, tarım, sosyal hizmetlerin iyileştirilmesi gibi projelere kaydırmışlardır. Bu dönemde gerçekleşen diğer bir önemli gelişme ise Dünya Bankasının ABD’yi geride bırakarak en büyük dış yardım sağlayıcısı olmasıdır.

Özetle dünya çapında yürütülen yardım faaliyetlerinde “kalkınma” ve “yoksulluk” gibi kavramlar ön plana çıkmış ve en yoksul ülkelere yönlendirilen yoksulluk odaklı kaynaklar artırılmıştır.

1980’lere gelindiğinde ise az gelişmiş ülkelerin yaşadığı borç krizleri dış yardım uygulamalarını etkilemiştir. 1979’da İran – Irak Savaşı sonucu ortaya çıkan petrol krizinin ardından 1982’de başlayan borç krizi küresel finans sisteminin dengesini tehdit etmiş dünya çapında kredi veren finans kuruluşları ve bankalar tehlike altına girmişlerdir. Bunun sonucunda IMF devreye girmiş ve ödeme krizine giren ülkelere mali kaynak aktarmaya başlayarak dünya finans piyasalarında istikrarı sağlamaya çalışmıştır.

Bu süreçte ABD ve Batı ülkeleri tarafından desteklenen IMF “Yapısal Uyum” programlarını başlatmış ve yapılacak yardımların şartlarını müzakere ederek yardım alan ülkeleri ticaretin serbestleşmesi, serbest kur uygulamaları, fiyatlarda ve ücretlerde devlet kontrollerinin azaltılması gibi unsurlar içeren “ekonomik reformlara” zorlamıştır. Yapısal uyum programları olarak adlandırılan bu uygulamalar yoğun bir şekilde eleştirilmiş, bunların yoksulluğu azaltmaktan ziyade çoğalttığını vurgulanmış ve yardımların doğrudan yoksulların hayatına etki edecek şekilde tasarlanmasının gerektiği belirtilmiştir. Yoksul hükümetler bu dönemde serbest pazar kurallarını harekete geçirmek kaydı ile bütçe desteği olarak nakit dış

⁴⁴ Moyo, *op.cit.*, s 17.

yardım almışlardır. Yapısal uyum programları ile hedeflenen yardım alan ülkelerde devletin rolünün küçültülerek ulusallaştırılan endüstrilerin tekrar özelleştirilmesi olmuştur. Özetle 1980'lerde dış yardımlardaki yoksulluk vurgusu azalmış bunun yerini yapısal uyum ve istikrar programları almıştır.

Dünya Bankası ise bu dönemde yapısal uyum için yeni bir kredilendirme politikası ilan etmiştir. Bu yeni kredi programı birlikte Banka, belli kalkınma projelerini desteklemek yanında makroekonomik programlardaki değişiklik için ya da sektörel düzeydeki düzenlemeler için kredi vermeye başlamıştır. 1979 – 1991 yılları arasında bu kapsamda, 75 ülkeye 258 yapısal uyum kredisi verilmiştir. Bu kredilerin toplam tutarı 41 milyar dolarken, bu miktarın büyük kısmı Latin Amerika ve Karayipler'deki borçlu orta ölçekli ekonomiye sahip ülkelere (%39) ve Sahra Altı Afrika ülkelerine (%45) verilmiştir.⁴⁵

1980'lerin sonuna gelindiğinde ise gelişmekte olan ülkelerin borç stokunun 1 trilyon dolardan fazla olduğu görülmektedir.⁴⁶ Bu dönemin sonuna geline süreçte ortaya çıkan tabloya baktığımızda yapılan dış yardımlara rağmen en fazla dış yardım alan ülkelerin bulunduğu Afrika'nın ekonomik büyümesinin düzenli bir şekilde eksilerde seyrettiği, Kıtada yoksulluk ve yolsuzluk oranlarının arttığı görülmektedir.⁴⁷

Özetle 1970 – 1990 arası döneme genel olarak bakıldığında dış yardımların genel seyrini etkileyen unsurlar arasında Soğuk Savaş gelişmelerinin yanı sıra petrol krizleri ve bunlar sonrasında oluşan ekonomik buhranlar ve 1970 ve 1980'lerin ortasında Afrika'da yaşanan kıtlıklar yer almaktadır. Bu dönemde yapılan milyarlarca dolarlık dış yardıma rağmen borç krizine giren ve kıtlık sonucu açlıkla boğuşan az gelişmiş ülkelerin ve özellikle Afrika ülkelerinin durumu sonucunda dış yardımların etkililiği ve amaçlarına ilişkin gerek akademik dünyada gerekse ilgili ülkelerin kamuoylarında tartışmalar yaşanmaya başlamıştır Bu etkililik tartışmaları günümüzde halen devam etmektedir.

⁴⁵ Zabcı, **op.cit.**, s. 90.

⁴⁶ Moyo, **op.cit.**, s. 22.

⁴⁷ Dambisa Moyo Afrika ülkelerinde artan ve yaygınlaşan yolsuzluklara şu örneği vermiştir: Ülkesinin 5 milyar dolarlık borcu için Ronald Reagan ile görüşen Zaire Devlet Başkanı Mobutu Sese Seko, bu görüşmesinin ardından kızının düğünü için Concorde uçağı kiralamıştır. Moyo, **op.cit.**, s. 22.

1990'lar ile birlikte Doğu Bloğu'nun yıkılması ile birlikte Soğuk Savaş döneminde siyasi kaygılar ile hareket eden gelişmiş Batı ülkeleri – özellikle Afrika Kıtasında yoğun bir şekilde görüldüğü üzere - otoriter rejimlerin bulunduğu ve yolsuzlukların yoğun olarak görüldüğü yönetimlere yapmış oldukları dış yardımları Doğu Bloğu'nun dağıldığı 1990'lı yıllara gelindiğinde “yönetişim” kavramını ön plana çıkartarak dönüştürmeye başlamışlardır.

2.2.2 Soğuk Savaşın Sona Ermesi ve 1990 Sonrası Dış Yardımlar

1990'larla birlikte iki kutuplu dünyanın sona ermesinin ardından yaşanan küreselleşme, demokrasinin yaygınlaştırılma çabaları, uzatmalı iç savaşlar ve yardım sağlayan ülkelerde yaşanan ekonomik sorunlar bu dönemde dış yardımları şekillendiren süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu dönemin başlangıcındaki ve devamındaki diğer gelişmeleri etkileyen en önemli gelişme Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu döneme kadar iki kutuplu bir uluslararası sistem söz konusu iken SSCB'nin yıkılması ile ABD küresel düzeyde gerek siyasi gerekse ekonomik olarak en büyük güç olarak ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde artık Batı'nın gerek ekonomik, gerekse siyasal ve askeri açıdan artık rakipsiz olduğu ve bu yeni düzeni gerektiğinde savaşla korumaya kararlı bulunduğu, 1991 Körfez Savaşı ile anlaşılmıştır. ABD Başkanı Bush'un Körfez Savaşı sırasında Kongre'de kullandığı “Yeni Dünya Düzeni” olarak adlandırılan bu yaklaşım kuramsal temellerini ise Francis Fukuyama'nın “Tarih'in Sonu”⁴⁸ makalesinden almıştır.⁴⁹ Kısa süre sonra özellikle Çin, Hindistan ve artık günümüzde kendini

⁴⁸ F. Fukuyama adlı ABD'li araştırmacı 1989'da büyük ilgi toplayan bir makale yayınladı. “Dünya tarihinde çok temel bir şey oldu” diye başlayan Fukuyama'ya göre, SSCB ve Doğu Avrupa'da görülen reform hareketleri ve tüketici kültürünün tüm dünyaya yayılması olguları, Batı'nın zaferini ilan etmekteydi. Biten bizzat Soğuk Savaş değildi; bizzat tarihin kendisi de sona ermişti. Ayrıntılı bilgi için bkz: Baskın Oran, Tarih'in Sonu Kutusu, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt II, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 211.

⁴⁹ Baskın Oran, “1990-2001 Küreselleşme Ekseninde Türkiye”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt II, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 210.

toparlamaya başlayan Rusya gibi ülkelerin ABD'nin küresel hegemonyasına meydan okuyan ülkeler olarak orta çıkması dünyanın tek kutuplu olmayacağını göstermiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile yukarıda anlatılmaya çalışılan yeni ortamda dünya çapında büyük değişimler yaşanırken dış yardım alanında da değişikliklerin yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Soğuk Savaş dinamikleri ile şekillenen yardım faaliyetlerinin yerini ilk etapta, ekonomik ve politik değişimleri yaşayan geçiş ülkelerinde yaşanan gelişmelere, küresel sorunlara, demokratik oluşumlara ve savaş sonrası dönüşümlere yönelik yardımlar almıştır.⁵⁰

Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği ve ABD tarafından Afrika ülkelerine "bağlılıkları" karşılığında verilen ekonomik destek ve askeri yardımlar, Doğu Bloğunun çözülmesi ile sona ermiştir. Yaşanan bir diğer gelişme ise dış yardım sağlayan Doğu Avrupa ülkelerinin dış yardım alıcısı durumuna gelmeleri olmuştur. ABD'nin stratejik müttefikleri için sağladığı dış yardım ve yatırımları kullanması için bir sebep kalmamıştır.⁵¹ Ayrıca kendi ekonomik problemleri ile uğraşan diğer Batı devlerinin de dış yardım faaliyetlerinde Afrika'ya yönelik ilgisinde bir azalmaya neden olmuştur.

Bunun sonucunda Batı ve ABD mali kaynaklarını ve dikkatlerini öncelikle serbest piyasa ekonomisine geçmekte olan Doğu Avrupa ülkelerine yönlendirmiştir. Bu sebeple Afrika Kıtasında Batılı ülkelerin çekilmesiyle oluşan boşluğu ise gelişen ekonomisiyle Çin doldurmaya başlamıştır.

1990'lar sonrası dönemde dış yardım uygulamalarını etkileyen bir diğer önemli süreç ise küreselleşme olmuştur. Ulaşım ve haberleşme imkânlarının gelişmesi ile birlikte dünyanın uzak köşelerindeki sorunlara ilişkin farkındalık oranları arttı. Yine küreselleşme ile birlikte artan uluslararası ticareti ve yatırım ile birlikte dünyanın küçük bir bölgesinde yaşanan olaylar diğer bölgelerini de etkilemeye başladı. Bunların sonucunda insanlar kendilerinden çok uzakta bile olsa yaşanan sivil savaflara, yoksulluğa, çevre sorunlarına, hastalıklara karşı duyarlı hale geldiler.

⁵⁰ Üçkuş ve Kendirci, **op.cit.**, s. 63.

⁵¹ Felix M. Edoho, "Globalization and Marginalization of Africa: Contextualization of China – Africa Relations", **Africa Today**, Cilt 58, Sayı 1, Sonbahar 2011, s. 110.

Örneğin küçük bir yerde başlayan bir salgın hastalığın dünya genelinde hızla yayılabilmeye başlaması bu tip sorunlara küresel ölçekte yapılan vurguyu artırdı. Birleşmiş Milletler bünyesinde küresel ölçekteki bu sorunlara ilişkin birçok toplantı yapılırken⁵², bu toplantıların sonucunda genel olarak genellikle dış yardımlara ilişkin vurgunun yapıldığı öneriler çıktı.⁵³ Yoksulluk özellikle de Afrika’da yaşanan yoksulluk tüm dünyada popüler kültür malzemesi haline geldi. Ünlü müzik grubu U2’nun solisti Bono gibi popüler kültürün temsilcilerinin bu tip sorunlara ilişkin faaliyetleri de bu dönemde yoğunlaştı.

1990’larda dış yardım alanında karşımıza çıkan bir diğer önemli gelişme ise özellikle Avrupa devletlerinin yaşadığı ekonomik zorluklardır. Maastricht kriterleri uyarınca bütçe açıklarını azaltmaya çalışan Avrupalılar dış yardım alanına ayırdıkları bütçeleri düşürmüşlerdir. ABD ve Japonya da benzer bir tutum içine girince dünya çapında gerçekleştirilen dış yardım miktarı 1995 – 1997 yılları arasında yüzde 20 oranında azalmıştır.⁵⁴

Dış yardım alanındaki bir diğer önemli konu da yardım alan ülkelerdeki siyasi ve ekonomik dönüşüm sağlanması amacıyla sağlanan dış yardımların ön şartı olarak bu dönemde Dünya Bankası’na “iyi yönetim” kavramının ortaya atılmasıdır. Dış yardım sağlayan ülkeler bu kavramı yardımın ön şartı olarak öne sürmeye başlamıştır. Dünya Bankası yönetim terimini ilk defa Afrika’nın yapısal uyum programına bağlanmasına yönelik oluşturulması gereken siyasi ve hukuki kurumları tanımlarken kullanmıştır.⁵⁵ Soğuk Savaş dinamikleri ile otoriter rejimleri dış yardımlar aracılığı ile desteklerken, bu rejimlerin yönetim biçimini çok da sorgulamayan Batılı ülkeler, artık değişen koşullar sonucu “iyi yönetim” kavramını yapacakları dış yardımların ön koşulu haline getirmiştir.

1990’ların sonuna gelindiğinde dış yardımların yukarıda sayılan gelişmeler ile birlikte 4 temel amacı ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bunlar, yardım alan ülkelerde

⁵² 1992’de Brezilya’nın Başkenti Rio De Janeiro’da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma, 1996’da Roma’da yapılan Dünya Gıda Toplantıları bu tip organizasyonlara örnek olarak verilebilir.

⁵³ Lancaster, **op.cit.**, s.46.

⁵⁴ Lancaster, **op.cit.**, s. 47.

⁵⁵ Zabcı, **op.cit.**, s. 64.

ekonomik ve siyasi dönüşüm süreçlerinin desteklenmesi, hastalıklar ve çevre sorunları gibi küresel sorunlara dikkat çekilmesi, demokrasinin vurgulanması ve soğuk savaş dinamiklerinin ortadan kalkması ile artan çatışmaların yönetimidir.⁵⁶ Ancak dış yardımlar için ortaya konulan bu hedefler temelde yardım sağlayan ülkelerin siyasi ve ekonomik çıkarlarını gözetenek yardım faaliyetlerini şekillendirdiği gerçeğini değiştirmemektedir.

Bütün bunların yanı sıra “1990’larda yaşanan tüm bu siyasi ve ekonomik kargaşa ile birlikte, dış yardım endüstrisi için yeni bir gündem ortaya çıkmıştır: ‘etkinlik’. 1990’larda dış yardımların yeniden revize edilmesi ve reform sürecine girmesine ilişkin görüşlerin temel dayanağı bu kavram olmuştur.”⁵⁷ Aktarılan onca kaynağa rağmen özellikle Afrika ülkelerinde görülen yüksek yoksulluk oranları da bu tartışmalar üzerinde oldukça etkilidir. Engin Akçay etkinlik gündemine ilişkin bu süreci şu şekilde anlatmaktadır:

“Özellikle OECD’nin aktif olduğu 1960’lı yıllardan itibaren, son derece profesyonel planlamalarla az gelişmiş ya da gelişmekte olan pek çok ülkeye milyarlarca yardım aktarılmış olmasına rağmen, yardımların etkililiği halen tartışma konusudur. DAC tarafından 1962 yılında sunulan ilk tavsiye raporunda dahi yardımların etkililiğine atf yapılması manidardır. Raporda, DAC üyelerinin gerçekleştirilen yardım aktivitelerini daha etkili şekilde değerlendirmeleri ve uzun soluklu yardım politikalarına odaklanmaları önerilmektedir. Ancak aradan yaklaşık yarım yüzyıl geçmesine rağmen yardımların etkililiği konusu halen tartışılmaya devam edilmektedir. Bu doğrultuda, 2005 yılında OECD’nin koordinesinde Paris’te bir araya gelen yüzü aşkın hükümet, STK, donör ve uluslararası kuruluş temsilcisi, yardımların etkililiğinin sağlanması için bir dizi prensip üzerinde mutabık kalmıştır. Paris Deklarasyonu olarak anılan ve 2010 itibarıyla erişilmesi öngörülen çerçeve prensipler; Sahiplenme, Paralellik, Uyum, Sonuç-Odaklı Yönetim ve Karşılıklı Hesap Verebilirlik olarak belirlenmiştir. Bu prensiplerle; kalkınma konusunun donörlerin de teşvikiyle yerelde sahiplenilmesinin sağlanması, donörlerin öncelikleri ile yardım alan ülkelerin kalkınma stratejilerinin paralellik arz etmesi, yardımlarda duplikasyonların önlenmesi için daha koordineli çalışmalar yapılması, ölçülebilir ve somut

⁵⁶ Lancaster, **op.cit.**, s. 48.

⁵⁷ Üçkuş ve Kendirci, **op.cit.**, s. 64.

sonuçlar doğurabilecek yardımlara odaklanılması, yardımlar konusunda şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin temin edilmesi hedeflenmektedir.”⁵⁸

Paris Deklarasyonunda yer alan yukarıda bahsedilen hedefler ile birlikte yardımların etkinliği konusu bu çalışmanın sınırları dışında kaldığından etkinlik gündemine daha fazla değinilmeyecektir.

Ekonomik güç merkezlerinin küresel düzeyde yer değiştirmesi dış yardımlar alanını da etkilemektedir. Bu kapsamda BAE, Suudi Arabistan, Hindistan, Brezilya ve Türkiye gibi yardım sağlayıcısı devletler ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerden bazılarının ise tıpkı Çin gibi OECD kriterlerinin dışında hareket etmesi dış yardım uygulamalarında farklı üslupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış yardım alanında gittikçe artırarak gerçekleştirdiği faaliyetler dikkat çekmektedir. İlerleyen bölümlerde daha ayrıntılı incelenecek olan Pekin'in dış yardım uygulamaları Batı dünyasının etkinlik ve diğer tartışmalarından uzak bir yapıda gerçekleşirken Pekin yönetimi Batı ile bu konuda fazla etkileşim içinde olmayarak kendi üslubuyla bu alandaki faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunun sonucunda Çin dış yardımları yardım alan ülkelerde farklı bir alternatif yaratması ile ön plana çıkmaktadır.

ABD günümüzde en fazla dış yardım kaynağı sağlayan devlet durumundadır. Ancak yapılan yardımların ülkelerin Gayrisafi Milli Gelirleri'ne bakıldığında Norveç ilk sırada yer almaktadır. 2004 RKY rakamlarına göre yapılan bu sınıflandırmada ABD 21. Sıraya kadar düşmektedir.⁵⁹

Sonuç olarak günümüzde dünya çapında dış yardım çerçevesinde yürütülen faaliyetler ise oldukça geniş kapsamlı ve çeşitli bir şekilde devam etmektedir. Örneğin savaşların büyük yıkımlara yol açtığı Irak ve Afganistan gibi ülkelerde milyarlarca dolarlık boyuta ulaşan alt yapı projelerinin finansmanı dış yardımlarla sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra yine dış yardım kapsamında Bangladeş ve El

⁵⁸ Akçay, **op.cit.**, s. 30.

⁵⁹ Lawrence Korb, Foreign Aid and Security, Lois A. Picard, Robert Groelsema ve Terry F. Buss (ed.), **Foreign Aid and Foreign Policy**, ABD, M.E. Sharp, 2008, s. 31. 2004 yılı itibarıyla Resmi Kalkınma Yardımlarının ülkelerin Gayrisafi Milli Oranlarına ilişkin Birleşmiş Milletlerin koymuş olduğu hedef %0.7'dir. %0.87 ortalama ile Norveç hedefin üstünde bir oranlamaya sahipken, ABD için bu oran %0.17'dir.

Salvador gibi ÷lkelerde kadınlara yönelik uygulanan 50 dolarlık mikro krediler verilirken, eğitim alanında, Peru'da kız çocuklarının eğitimi, Gana Eğitim Bakanlığı'nın bütçesinin desteklenmesi gibi faaliyetler de gerçekleştirilmektedir.

Sonraki bölümde Kıtaya yönelik dış yardımların tarihsel gelişimi İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze kadar olan süreçte incelenecektir.

3. AFRİKA KITASINA YÖNELİK DIŞ YARDIMLAR

Atlantik köle ticareti öncesinde başlayan Afrika Kıtası'nın sömürüsü, Sanayi Devrimi ile birlikte kıta üzerinde kurmaya çalıştıkları ekonomik üstünlük için savaflara varana boyutlarda çarpışan dönemin büyük güçlerince 1884-85 yıllarında düzenlenen Berlin Konferansı ile devam etti. Konferans sonrası dönemde başta İngiltere, Fransa ve Almanya olmak üzere gelişmiş batı ülkeleri, kıtayı aralarında paylaşarak sömürge yönetimlerini kurdu.⁶⁰

Zenginleşen kolonyal devletlerin aksine, yaklaşık bir asır sömürge idaresinde yaşayan Afrika, köle ticareti ile kaybettiği milyonlarca insanının ardından sömürge döneminde de telafisi imkânsız zararlara uğradı.

Afrika ülkeleri 1960'lardan günümüze kadar gelinen süreçte dış yardımların en fazla aktarıldığı ülkeler oldu. Dış yardım uygulamalarının dünya çapındaki tarihsel gelişimine paralel seyreden Afrika'ya yönelik uygulamaların gelişimi aşağıda soğuk savaş ve sonrası olmak üzere iki bölümde anlatılmaya çalışılacaktır.

3.1 Soğuk Savaş Döneminde Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlar

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından tüm dünyada yaşanan önemli dönüşümlerden biri de sömürge yönetimlerinin tasfiye sürecinin başlamasıydı. 1960'lı yıllar ile birlikte Kıtadaki ülkeler bağımsızlıklarını kazanmaya başlarken Soğuk Savaş dinamikleri ile şekillenen savaş sonrası süreçte kıtadaki en önemli eski iki kolonyal güç olan İngiltere ve Fransa, Batı Bloğu içerisinde, çıkarları doğrultusunda ilişkilerini sürdürmeye devam etti. Siyasi olarak bağımsızlıklarını kazanan fakat ekonomik açıdan eski sömürgeci güçlere muhtaç durumda kalan Afrika Ülkeleri ise Soğuk Savaş döneminde bir yanda ABD liderliğindeki Batı dünyası ile diğer yanda SSCB liderliğindeki Doğu Bloğu arasındaki güç mücadelesine sahne oldu. Gerek Doğu Bloğu gerekse Batılı devletler tarafından kıtaya yönelik sürdürülen yardım faaliyetleri ise politik mücadelenin en önemli silahlarından biri haline geldi. Yardım

⁶⁰ Liberya ve 1936 - 41 yılları arasında görece kısa süreli İtalyan işgaline uğrayan Etiyopya hariç Kıtada bulunan tüm ülkeler işgale uğrayarak sömürgeleştirilmiştir.

yapılırken rejimin niteliğinin öne çıktığı bu dönemde SSCB, örneğin Afrika'nın önde gelen komünist liderlerinden Patrice Lumumba⁶¹ ve Mengistu Haile Mariam'ı⁶² desteklerken; ABD, Zaire'de otoriter bir yönetim sergileyen Mobutu Sese Seko'yu destekledi.⁶³

Afrikalıların bu dönemde nasıl konumlandığını ise Fırat şu şekilde anlatmaktadır: Bu ülkeler “Washington-Moskova rekabetinden siyasi destek ve ekonomik yardım almak için yararlanmakla birlikte dış politikalarında Bağlantısızlık Hareketi içinde yer alıyorlardı. Başta BM olmak üzere uluslararası platformlarda Hindistan, Mısır, Yugoslavya gibi Bağlantısızlar Hareketi'nin önemli ülkeleriyle birlikte bağlantısızlığın söylem ve ilkelerini öne çıkarıyorlardı.”⁶⁴

1950'lilerin sonu itibarıyla Marshall Yardımları'nın Avrupa'nın yeniden inşasında görülen olumlu etkisi dış yardımların yeryüzünün diğer bölgelerinde de benzer amaçlar için kullanılabileceği fikrinin oluşmasına neden oldu. Bu noktada dikkatlerin yöneldiği bölgelerden biri de Afrika Kıtasıydı.⁶⁵

Bu kapsamda, 1960'lı yılların başına gelindiğinde 100 milyon dolar tutarında⁶⁶ dış yardım kaynağı Afrika kıtasına yönlendirilmiş durumdaydı. Bu on yılın başındaki dönemde dış yardım kaynakları öncelikle büyük boyutlu altyapı ve endüstri projelerine yönlendirilirken yardım alan ülkelerin arasında Gana, Zambiya, Kenya ve Malawi gibi ülkeler yer alıyordu. Dönemin ortasına gelindiğinde ise yaklaşık 950 milyon dolarlık bir kaynağın dış yardım olarak kıtada farklı ülkelere sağlandığı tahmin edilmektedir. Dönemin istatistiklerinin çok da sağlıklı olmaması dolayısıyla dış yardım miktarı ile Kıtada gerçekleştirilen alt yapı projelerine ilişkin bilgiler kesin olarak tespit edilememektedir.⁶⁷

⁶¹ Kongo bağımsızlık lideri ve Kongo Cumhuriyetinin seçilmiş ilk Başbakanı.

⁶² 197 – 1991 yılları arasında Etiyopya Devlet Başkanı

⁶³ Moyo, **op.cit.**, s. 14.

⁶⁴ Melek Fırat, “Hindistan’ın Afrika Politikası”, **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2012, s. 41 – 42.

⁶⁵ Moyo, **op.cit.**, s. 13.

⁶⁶ Bu rakam 2012 yılı rakamları ile 696 milyon dolara tekabül etmektedir. Tarnoff ve Lawson, **op.cit.**, s. 31.

⁶⁷ Moyo, **op.cit.**, s.16.

Önceki bölümde belirtildiği gibi 17 Ekim 1973'te Arap ülkelerinin Yom Kippur Savaşı sebebiyle başlatmış olduğu petrol ambargosu ve sonrasında yaşanan küresel ekonomik kriz Soğuk Savaş gelişmelerinin yanı sıra 1970'lerde kıtaya yönlendirilen dış yardım kaynaklarını etkileyen en önemli olay olmuştur. Ambargo sonucu dünya petrol fiyatları dörde katlanmış ve petrol ihracatçısı olan ülkelerin elinde oldukça büyük miktarlarda fon birikmiştir. Bu ülkeler ellerindeki fonları uluslararası bankalara yönlendirmiştir. Uluslararası bankalar da bu kaynakları oldukça düşük faiz oranları ile borç olarak yoksul ülkelere vermişlerdir. Bu borçlar ileriki bölümlerde değinilecek olan 1980'lerde yaşanan küresel borç krizinin temelini oluşturmuştur.

Afrika Kıtası ise bu dönemde yükselen petrol fiyatlarının etkisi ile gıda fiyatlarında görülen yüksek miktarlardaki artış ile resesyona maruz kalmıştır. Gana'nın yanı sıra Kongo Kinşasa'da da ekonomi çok çökmüş, enflasyon rakamı 1970 yılında %8 iken 1976 yılında %80'e yükselmiş, 1979 yılında ise %101'e çıkmıştır.

Kıta ülkelerinin ekonomilerinde görülen yukarıda örnekleri verilen bozulma sonucunda ise kıtaya yönlendirilen dış yardımlarda alt yapı projelerinden yoksulluk odaklı kalkınma stratejilerine doğru bir kayma yaşanmıştır. Bu kaymanın pratikteki yansımaları ise şu şekilde olmuştur: Robert McNamara başkanlığındaki Dünya Bankası bu dönemde kıtaya yönelik stratejisini yoksulluk odaklı gelişme olarak değiştirmiştir. Kıtadaki önemli eski kolonyal güçlerden olan İngiltere, bu dönemde yayımladığı "En Yoksullar İçin Daha Fazla Yardım" başlıklı strateji belgesi ile yardım yaklaşımını dönüştürürken; ABD yönetimi gerçekleştirdiği yasal düzenleme ile "Barış için Gıda Programına" ayrılan kaynağın en az %75'inin kişi başına düşen geliri 300 doların altında olan ülkelere verilmesini zorunlu kılmıştır.⁶⁸

Her ne kadar bu dönemde kıtaya yönelik gerçekleştirilen dış yardım kaynakları yoksulluk azaltma hedefiyle yapılandırılmış olsa da buna rağmen, örneğin Zambiya'da görüldüğü gibi, yoksulluk oranlarında görülen yükselmeler ve büyüme oranlarındaki düşüş dış yardımların etkisine ilişkin soru işaretlerinin oluşmasına neden olmuştur. Burada göz önünde bulundurulması gereken önemli bir diğer husus

⁶⁸ Moyo, *op.cit.*, s. 16.

da kıtaya yönlendirilen kaynakların hibe dışında kalan kısmının borç para olması ve faizi ile birlikte daha sonra ödenmesi gerektiğidir.

Özetle 1970'lerde kıtaya yönlendirilen dış yardımlar enerji, ulaşım vb. altyapı yatırımlarından yoksulluğun azaltılması odaklı tarım, kırsal kalkınma, sağlık, eğitim, projelerine yönlendirilmiştir. Ancak buna rağmen dış yardımlar Zambiya örneğinde olduğu gibi Kıtanın genel refahında herhangi bir iyileşmeye neden olmamıştır. 1970'lerin sonuna gelindiğinde Afrika Kıtası Dambisa Moyo'nun tabiriyle adeta dış yardım ile yıkanmış durumdaydı. Bu tarihe kadar olan süreçte kıtaya aktarılan dış yardım miktarı toplamda 36 milyar dolara ulaşmıştır.⁶⁹

1980'lerde ise Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki siyasi mücadelenin yanı sıra kıtaya yönelik dış yardımları etkileyen en önemli husus 1979 yılında İran – Irak savaşı sonucu petrol fiyatlarında yaşanan yükselişin ardından tüm dünyada yaşanan borç krizidir.

1982 yılında Afrika ülkeleri de bu krizden etkilenerek borçlarını ödeyemez hale gelmişlerdir. Angola, Kamerun, Kongo, Fildişi Sahili, Gambiya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Tanzanya ve Zambiya bu ülkelere örnek olarak verilebilir. Borç krizi ile birlikte uluslararası finansal sistem tehdit altına girmiş ve çözüm Batı dünyası tarafından borç krizine giren ülkelerin borçlarının yeniden yapılandırılmasıyla bulunmaya çalışılmıştır. Küresel finansal dengenin sağlanması önceliği ile bu aşamada ilk etapta, IMF devreye girerek borçlarını ödeyemeyen ülkelere yeni borçlar vererek bu ülkelerin borçlarını çevirebilmelerini sağlamıştır. Ancak bu yeni borçların verilebilmesi istikrar ve yapısal uyum programlarının uygulanması şartına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Yapısal uyum programlarının içeriğinde ise borç alan ülkelerde devletin küçülmesi ve bu ülkelerin ekonomilerini serbest piyasa kuralları çerçevesinde şekillendirmeleri yer almıştır. Dolayısıyla bu dönemde dünya genelinde olduğu gibi kıtaya yönelik dış yardım kaynakları yoksulluk odaklı bir yapıdan istikrar ve yapısal uyum programları çerçevesinde yürütülen bir yapıya dönüşmüştür.

⁶⁹ Moyo, **op.cit.**, s. 17.

1980'lerin sonuna gelindiğinde ise Soğuk Savaş sona ererken gelişmekte olan ülkelerin borç stoku yaklaşık 1 trilyon dolara ulaşmıştır. Bu borçların geri ödemesi için 1987 – 1989 yılları arasında yoksul ülkelere yaklaşık 15 milyar dolar kaynak çıkışı olmuştur.⁷⁰ Özetle 1980'lerde dış yardımlar kaynakları yoksulluk odaklı programlar yerine küresel borç krizinin etkisi ile oluşturulan istikrar ve yapısal uyum programlarına yönlendirilmiştir. Dönemin sonunda Soğuk Savaş'ın döneminin sona ermesi ve dünyada yaşanan dönüşümler Afrika'ya yönelik dış yardımlara yansıyan gelişmelere sebep olmuştur.

3.2 Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlar

Soğuk Savaşın sona erdiği 1990 yıllarda Afrika'nın genel durumunu Fırat şu şekilde özetlemektedir: “1970'lerde yaşanan küresel ekonomik kriz ve izdüşümünde Soğuk Savaş'ın sona ermesi 20. yüzyılın son on yılında Afrika kıtasını krizlere, ekonomik durgunluğa ve iç çatışmalara sürükledi. 1985'te Gorbaçov döneminde başlayan Afrika'ya ekonomik yardımların azaltılması süreci SSCB'nin dağılmasıyla birlikte yardımların tamamen kesilmesiyle sonuçlandı. Moskova kendi ekonomisini ayakları üzerinde tutabilmek için silah satışını sürdürüyordu ama artık ödemeleri peşin talep ediyordu. SSCB'yi çevreleme politikası sona eren ABD için ise, Afrika rutin diplomasi faaliyetleri dışında dış politikasının gündeminde iyice marjinalleşmişti. 1990'larda “Afro-pesimistler”i haklı çıkaracak denli unutulmuş bir “karanlık kıta” söz konusuydu.”⁷¹

Küreselleşme süreci Afrika Kıtası'nın küresel ekonomideki yerini marjinalleştirirken Kıtaya yönelik Batılı devletlerden yapılan dış yatırım azaldı, dış ticaret rakamları geriledi.⁷² Kıtaya olan genel ilgisizlik sadece ekonomik alanda değil siyasi alanda da yaşandı. Yaşanan gerginliklerde pasif bir tavır sergileyen gelişmiş ülkeler ve dünya kamuoyu yaşanan iç savaşlar sonucu yaşanan soykırımlara sessiz kaldı.⁷³

⁷⁰ Moyo, *op.cit.*, s. 22.

⁷¹ Fırat, *op.cit.*, s. 42.

⁷² Edoho, *op.cit.*, s. 104.

⁷³ Bu örneklerden en önemlisi Rwanda'da Nisan – Temmuz 1994'te yaşanan soykırımdır. Ülkede Hutu'lar ile Tutsi'ler arasında yaşanan olaylar sonucu 800.000'den fazla insan hayatını kaybetmiş, 2.000.000 milyon insan ise göç etmek zorunda kalmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Afrika Kıtasına yönelik gerçekleştirilen dış yardım faaliyetlerinde de dünyada yaşanan değişimlere paralel gelişmeler yaşandı. Bu süreçte dış yardımların diplomatik hedeflerinde görülen değişiklikler ile birlikte yardım sağlayan devletler ve uluslararası kuruluşlar, Kıtada yaygın olarak görülen yolsuzluk ve kötü yönetimleri Afrika'nın genel ekonomik bozukluğunun sorumlusu olarak gördü. 1990'lı yıllarda "iyi yönetim" kavramı ortaya atılarak özellikle Sahra Altı Afrika'da bunun eksikliği vurgulanmaya başladı. Kısaca Soğuk Savaş kuralları çerçevesinde onlarca yıl Kıtaya yönlendirilen dış yardımların başarısızlığı Afrikalılara yükleniyordu.

Batılıların bu tavrına en önemli cevap ise Pekin'den geldi. 2000'li yıllarla birlikte Çin'in yakaladığı ekonomik büyüme ile Kıtaya yönelik faaliyetlerini arttırması ve emtia fiyatlarında dünya genelinde yaşanan yükseliş, büyük güçlerin dış politikalarında Afrika'nın önemini yeniden artmasına neden oldu. Kıtaya yönelik dış yardımların etkinliği ve hedefleri Batı dünyası ve uluslararası kuruluşlarda halen tartışılmakta olan bir konu olsa da Çin ve diğer yükselen güçlerin yerleşik batı düzenine siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda meydan okuyarak bu alanda faaliyetlerini arttırması bu tartışmaları anlamsızlaştırmaya başladı. Özellikle OECD, DB ve diğer uluslararası kuruluşların sınırlamaları veya etkinlik kaygılarını çok da dikkate almadan yürüttüğü dış yardım uygulamaları ile Çin bu alanda önemli bir güç olarak ortaya çıktı. Afrika'ya yönelik dış yardımlarında, dış politikasında kuruluşundan bu yana uyguladığı Tayvan'ın izole edilmesi dışında ön koşul istemeyen Pekin yönetimi ekonomik çıkarları doğrultusunda kıtaya olan ilişkilerini yürüttüğü gibi dünyanın kıtaya yönelik yaklaşımını da etkilemeye başladı. Bu kapsam Çinli liderler de "İyi yönetim" gibi kavramlarla Afrikalı liderlerin karşısına çıkmayarak karşılıklı fayda söylemleri ile kıta ile olan ilişkilerini şekillendirdiler.

Kıtaya yönlendirilen milyarlarca dolar kaynağa rağmen bağımsızlık hareketleri sonrasında Afrika'nın ekonomik gelişimine bakıldığında ise kötü bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu Serhat Orakçı şu şekilde özetlemektedir: "1960'larda bağımsızlık sonrası oluşan pozitif atmosfer ve yükselen maden fiyatlarının da etkisi ile kıta ülkelerinin ekonomileri 1970'lerin ortalarına kadar büyüme eğilimine

girmesine rağmen, 1973 yılında yaşanan petrol krizi ve sonrasındaki dış borç ödeme sorunları Afrika ülkelerinin ekonomik durumunu olumsuz yönde etkiledi. Bu olumsuz tablo doksanlı yılların sonuna kadar devam ederken 2000 yılına gelindiğinde Afrika'da kişi başına düşen ortalama milli gelirin 1970'lerdeki seviyenin altında kaldığı görülmektedir.”^{74 75}

⁷⁴ Serhat Orakçı, “Afrika’da Küresel Rekabet ve Türkiye”, **Avrasya Etüdleri**, Sayı 40, 2011-2, s. 77.

⁷⁵ İlerleyen bölümlerde gerek Batı dış yardımlarının dominant gücü ABD’nin, gerekse Çin’in, kıtaya yönelik dış yardımlarının tarihsel gelişimi ayrıntılı bir şekilde ele alınacağından tekrardan kaçınmak adına kısımda fazla detaya girilmemiştir.

4. ABD’NİN AFRİKA KITASINA YÖNELİK DIŞ YARDIMLARI

Bu bölümde Amerika Birleşik Devletleri’nin Afrika Kıtasına yönelik gerçekleştirmiş olduğu dış yardım faaliyetleri Washington’un İkinci Dünya Savaşından bu yana Kıta ile kurmuş olduğu siyasi ve ekonomik ilişkiler üzerinden değerlendirilecektir.

4.1 ABD Dış Yardımlarının Genel Özellikleri⁷⁶

Dış yardımlar ABD uluslararası ilişkiler bütçesinin temel bileşenlerinden biri olup ülkenin dış politikasının ana araçlarından biridir. 2002 yılında belirlenen ‘Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde küresel kalkınma ABD dış yardımlarının temel hedeflerinden biri olarak tanımlanırken, dış yardımlar ise ülkenin ulusal güvenliğinin savunma ve diplomasi ile birlikte 3 sacayağından biri olarak ilan edilmiştir. Bu çerçevede ABD tarafından yürütülen dış yardımların 3 temel çıkış noktası bulunmaktadır.

Bunlardan ilki ülkenin 1945 yılından bu yana ABD dış yardım programlarının baskın çıkış noktasını oluşturan ulusal güvenlik çıkarlarıdır. Soğuk Savaş döneminde komünizmin tehlikesine karşı mücadele ulusal güvenliğinin temel önceliği durumundaydı. Dış yardımlar da önceki bölümlerde belirtildiği gibi Sovyetler Birliği’nin çevrelenmesi için bir araç olarak Soğuk Savaş’ın sona ermesine kadar yoğun bir şekilde kullanıldı. Soğuk Savaş sonrasında ise dış yardımlardaki vurgu antikomünizmden, demokrasinin ve serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaştırılması, Orta Doğu’da örneği görüldüğü üzere barışın sağlanması ve uyuşturucu ile mücadele ve benzeri konulara kaydı. Ancak özellikle 2001 yılından sonra Washington’un dış politikasında ön plana çıkan terörizmle savaş konseptiyle birlikte dış yardımlardaki ulusal güvenlik vurgusu daha da artmıştır.

Ülkenin ekonomik çıkarları dış yardımların ülke kamuoyunda meşrulaştırılmasında bir diğer çıkış noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede gerçekleştirilen dış yardım faaliyetleri ile birlikte Amerikan mallarına yeni ihraç pazarları

⁷⁶ Curt Tarnoff ve Marian Lenardo Lawson, **Foreign Aid: An Introduction to U.S. Programs and Policy**, ABD Kongresi Araştırma Servisi, Nisan 2012, s. 14, **passim.**, <http://fpc.state.gov/documents/organization/124970.pdf> Erişim Tarihi: 03.03.2013.

sağlanabileceği düşünülmektedir. Buna ilişkin olarak insani yardım faaliyetleri çerçevesinde 2005 yılında Afrika yönelik gerçekleştirilen 1,2 milyar dolar tutarındaki acil durum yardımları kapsamında dağıtılan gıdaların birçoğu ABD’li üreticilerden alınarak, Amerikan araçları ile taşınmış ve ABD’li STK’lar tarafından dağıtımı gerçekleştirilmiştir.⁷⁷

Son olarak insani kaygılar da ABD dış yardımlarının temel gerekçelerinden biridir. Doğal felaketler ve kriz durumlarında gerçekleştirilen kısa süreli acil durum yardımları ve açlık ve yoksulluğun azaltılması hedefi gerçekleştirilen kalkınma yardımları bu nedenle ülke kamuoyunca fazla sorgulanmamaktadır.

Nihayetinde yukarıda sayılan gerekçelerle ABD tarafından yardım alan ülkelerde barışın ve güvenliğin korunması, ekonomik kalkınmanın desteklenmesi, yoksulluğun azaltılması, yönetişimin geliştirilmesi, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimin artırılması çatışma bölgelerinde istikrarın sağlanması, insan haklarının desteklenmesi, müttefiklerle ilişkilerin güçlendirilmesi, uyuşturucu kaçaklığı ile mücadele ve diğer birçok hedef doğrultusunda dış yardım faaliyetleri yürütülmektedir. Ancak genel olarak ABD dış yardımlarının hedefleri 5 ana başlık altında toplanabilir. Bunlar yardım alan ülkelerde barış ve güvenlik ortamının yaratılması, beşeri sermayenin geliştirilmesi, adil ve demokratik yönetimlerin sağlanması ve geliştirilmesi, serbest piyasa ekonomisi kuralları çerçevesinde ekonomik büyüme ve refahın desteklenmesi ve insani krizlerin çözülmesi şeklinde sıralanabilir. ABD dış yardımları bu hedefler doğrultusunda ikili ve çok taraflı kalkınma, insani, siyasi ve stratejik, sivil güvenlik ve askeri yardım programları şeklinde yürütülmektedir.

ABD dış yardım faaliyetlerini genellikle çeşitli başlıklar altında hibe şeklinde olmakta ve 6 ana başlık altında dağıtılmaktadır. Bunlar nakit kaynak transferleri, mal ve malzeme bağışı, ekonomik altyapı projelerine aktarılan kaynaklar, eğitim programları, danışmanlık hizmetleri ve küçük hibe programları şeklindedir.

⁷⁷ Adekeye Adebajo, **The curse of Berlin: Africa after the Cold War**, New York, Columbia University Press, 2010. s. 169.

ABD günümüzde iki taraflı dış yardım alanında dünyada en fazla kaynak sağlayıcı ülke konumundadır. 2012 mali bütçesine göre ABD Dış yardımları yaklaşık 37,7 milyar dolardır.⁷⁸ Bir önceki yıla göre oranla yaklaşık %5.7'lik bir artışa ancak 2010 yılına göre ise %9.5'lik bir düşüşe tekabül eden bu tutar ABD Kongresinin federal kurumların kullanımını için onayladığı bütçeden yapılan harcamaların ise yaklaşık %1'ini⁷⁹ oluşturmaktadır.

Oldukça parçalı ve çeşitlilik arz eden bir kurumsal yapıda olan ABD dış yardımlarının oluşturulması ve uygulanmasında Kongre ve Beyaz Saray'ın yanı sıra Dışişleri Bakanlığı ve USAID dış yardım alanında görevli en önemli iki kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kuruluşlar 2012 yılında güvenlik alanında 10.59 milyar, sağlık, eğitim ve sosyal refah alanlarında 10.56 milyar, yönetim programları için 2.60 milyar, ekonomik büyüme hedefli faaliyetler kapsamında 4.41 milyar ve insani yardım kapsamında ise 4.08 milyar dolarlık bir kaynağı diğer ülkelere yönlendirmişlerdir. Washington tarafından yürütülen dış yardımlar genel olarak nakit transferleri, malzeme ve mal, teknik destek şeklinde olmaktadır. Ayrıca kredi şeklinde verilen yardımlar son yıllarda genelde hibeye dönüşmüştür. Federal bütçeden yapılacak her türlü harcama Kongre'nin onayından geçmek zorundadır. ABD Kongresi ve üyeleri dolayısıyla bu onay yetkisi ile dış yardımların hangi ülkelere ne kadarlık bir tutarda verileceği üzerinde söz sahibi olması nedeniyle dış yardım alanında çok önemli aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aşağıda kısaca ABD'de dış yardım alanında faaliyet gösteren kurumların faaliyetlerine ve bütçelerine ilişkin bilgiler sunulmuştur:

USAID, son 50 yıldır ülkenin gerçekleştirmiş olduğu ekonomik kalkınma ve insani yardım faaliyetlerinin en önemli yönetici ve uygulayıcı olan kurumlardan biridir. 2012 yılında tahsis edilen yaklaşık 6,2 milyar dolarlık bir kaynağı yöneten kuruluş Dışişleri Bakanlığı ile birlikte ABD'nin siyasi ve stratejik çıkarları çerçevesinde dış

⁷⁸ Bu rakam ABD tarafından gerçekleştirilen RKY dışındaki ekonomik ve askeri destekleri de içermektedir.

⁷⁹ Ülkenin savunma harcamalarına ise bütçenin yüzde 29'u ayrılmaktadır. Tarnoff ve Lawson, **op.cit.**, s. 18.

yardım politikalarının, yardım alacak ülkelerin, kalkınma yardımlarının kullanım alanlarının, borç silme ve doğal afetler sonucu yapılan acil durum yardımlarının belirlenmesinden sorumludur.⁸⁰ Afrika'da bulunan Birleşik Devletler büyükelçiliklerinin yanı sıra USAID'in ise 23 ülkede misyonu bulunmaktadır.

Dışişleri Bakanlığı gerek tek başına gerekse diğer kurumlar ile ortak olarak birçok dış yardım faaliyetini yönetmekte ve yürütmektedir. Güvenliğe ve mültecilere ilişkin dış yardım alanlarında ülkenin en önemli kuruluşu olan Bakanlık, ayrıca müttefiklerinin güvenlik harcamalarına ilişkin yapılan hibelerin belirlenmesinden sorumludur. Bakanlığın yürüttüğü dış yardım faaliyetlerine ilişkin bütçesi 2012 yılı için yaklaşık 10,5 milyar dolardır.⁸¹

ABD Hazine Bakanlığı ise ABD'nin Dünya Bankası, IMF ve bölgesel kalkınma Bankaları gibi uluslararası kuruluşlara yapmış olduğu katkıyı yönetmektedir. Bakanlığın sorumlulukları arasında ayrıca borç silme ve kendi uzmanlık alanında teknik yardım faaliyetleri de bulunmaktadır. Bakanlığın 2012 yılı için bütçesi yaklaşık 3 milyar dolardır.

The Millenium Challenge Corporation (MCC) 2004 yılında kurulan ve o yıllarda yıllık 5 milyar dolarlık bir kaynağı kullanması hedeflenen bu kuruluşun temel amacı yardım alan ülkelerde ekonomik kalkınmanın ve yoksulluk oranlarının azaltılmasının sağlanması, demokratik bir yönetim ortamında serbest piyasa ekonomisinin kurulmasıdır. Ödenek tahsisleri beklenenin altında gerçekleşen hükümet kuruluşu olan bu kurum 2012 yılı için yaklaşık 900 milyon dolarlık bir bütçeyi yönetmiştir.⁸²

4.2 ABD Dış Yardımlarının Tarihsel Gelişimi

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin gerçekleştirmiş olduğu dış yardımların, temel hedefi, Sovyetler Birliği'nin Komünist yayılcılığının çevrelenmesi olmuştur. Bu

⁸⁰ Tarnoff ve Lawson, **op.c.it.**, s. 22.

⁸¹ Tarnoff ve Lawson, **op.cit.**, s. 21.

⁸² ABD dış yardım türlerine ilişkin detaylı bilgi tekrardan kaçınmak amacıyla ilerleyen kısımlarda verilmiştir.

temel hedefin yanı sıra ABD dış yardımlarının neden yapıldığına ilişkin verilecek cevapları karmaşık hale getiren diğer bir hedef ise yoksul ülkelerdeki sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanmasıydı. Ancak bu hedefin de dolaylı sonucu da yardım alan ülkelerde yoksulluk oranlarının azalmasıyla birlikte halkın mevcut rejime karşı hoşnutsuzluğunun azalacağı ve bu ülkelerin komünist rejimlere dönüşme riskinden uzaklaşacağına ilişkin Başkan Truman döneminden Baba Bush dönemine kadar politika yapıcılar arasındaki hâkim olan görüştü. Dolayısıyla bu hedef de Birleşik Devletler'in siyasi bir amacına hizmet ediyordu.⁸³

ABD dış yardım programları 1947 yılında, komünizm tehlikesine karşı Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan ekonomik destekler ile başladı. Bu desteklerin ekonomik büyüklüğü yaklaşık 400 milyon dolarlık bir tutardı. 1946 – 1948 yılları arasında ABD tarafından yapılan dış yardımların büyüklüğü yaklaşık 40 milyar dolardı (2006 yılı karşılığı) ve bu rakam ülkenin gayri safi milli hasılasının %2'lik tutarına denk geliyordu. Bu yardım programının hemen ardından hayata geçirilen, 13 milyar dolarlık⁸⁴ bir mali büyüklüğe sahip Marshall Planı ile birlikte ABD dış yardımları bugünkü bilinen anlamıyla gelişip yaygınlaştı. Marshall Yardımları'nın doğduğu 1945'ten 1950'de Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi işgaline kadar geçen bu süreçte dış yardımlar Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesinde askeri güçten daha önemli görülüyordu. 1949'dan 1952 yılına kadar Marshall Yardımlarının da etkisi ile yıllık 50 milyar dolar tutarında dış yardım⁸⁵ faaliyetinde bulunan ABD bu yardım programının sona ermesi ile birlikte yıllık gerçekleştirmiş olduğu dış yardımlar yıllık olarak 30 milyar dolara kadar düşmüştür. 1990 yılına kadar yıllık olarak bu seviyede seyreden dış yardım miktarları Gayri Safi Milli Hasılanın da %1'inden fazla olmamıştır.⁸⁶

ABD'nin diplomatik hedeflerini gerçekleştirmede çok önemli bir araç haline gelen Marshall Yardımları'ndan İkinci Dünya Savaşı'ndan zarar görmüş büyük Avrupa ülkeleri yararlanırken, ABD dış yardımları 1950 – 1960'lar boyunca ise Sovyet

⁸³ Korb, **op.cit.**, s. 27.

⁸⁴ 2006 yılı rakamlarıyla yaklaşık 100 milyar dolarlık bir tutar.

⁸⁵ Bu dönemde ABD Dış Yardımları ülkenin Gayri Safi Milli Hasılasının %3'üne kadar çıkmıştır.

⁸⁶ Korb, **op.cit.**, s. 29.

Birliği ve Çin etkisine karşı, Güney Doğu Asya bölgesinde yoğunlaşmaya başladı.⁸⁷ Tarihsel olarak çok amaçlı bir yapıda olan ABD dış yardımlarının Soğuk Savaş döneminde genellikle iki blok arasındaki mücadele dinamikleri ile şekillendiğini söylemek mümkündür. 1953'te Stalin'in ölümünün ardından SSCB'de iş başına gelen Nikita Khurshchev ve Nikolai Bulganin gibi liderlerin Sovyet dış politikasında yoksul ülkelere yönelik olumlu bakış açısına sahip olmaları ve bu dönemde bu ülkelere Moskova'nın ekonomik ve teknik desteğini sunmaları ABD açısından da yoksul ülkelerin öneminin artmasına ve Washington tarafından dış yardımların bu ülkelere yönlendirilmesine neden olmuştur.

Dekolonizasyon süreci ile birlikte bağımsızlığını kazanan ülkelerin özellikle Afrika ülkelerinin dünya siyasetinde önem kazanmaya başladığı yıllar olarak karşımıza çıkan 1960'lı yıllarda ABD kamuoyunda ise farklı gruplar arasında dış yardımlara yaklaşım açısından tartışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bir kesim Soğuk Savaş dinamikleri çerçevesinde yapılan dış yardım transferlerinin başarısızlıkla sonuçlandığını ve durdurulması gerektiğini savunurken, aralarında demokratların bulunduğu diğer kesim ise ekonomik desteklerin yoksul ülkelerde uzun vadeli kalkınmanın desteklenmesi için kullanılması gerektiğini belirterek bu şekilde yoksulluk riskinin azaltılarak bu ülkelerin komünist rejimlere dönüşme riskinin azaltılabileceğini savunmuşlardır.⁸⁸

Dekolonizasyon ve Soğuk Savaş mücadelesinin Asya, Orta Doğu, Latin Amerika ve Afrika'da yayılmasıyla birlikte Washington tarafından dış yardımlar yoksulluğun yarattığı memnuniyetsizliğe ve komünizme karşı bir araç olarak görüldü. Bu kapsamda ABD uluslararası gelişmeler ve Washington'un diplomatik hedeflerini gerçekleştirme adına ayrı ayrı yürüyen yardım programlarını birleştirerek günümüzde ülkenin önemli yardım kurumlarının başında gelen USAID'i kurdu. Bu kapsamda Latin Amerika'da önemli önemli çabalar gösterilirken Vietnam, Kamboçya ve Laos'a ciddi miktarlarda yardımlar gerçekleştirildi.⁸⁹

⁸⁷ <http://fpc.state.gov/documents/organization/109507.pdf> Erişim Tarihi: 23.01.2012.

⁸⁸ Lancaster, S. 66.

⁸⁹ Carol Lancaster ve Ann Van Dusen, **op.cit.**, s. 10.

1970'lerin başı ile birlikte ABD Dünya Bankası ve diğer uluslararası kuruluşlara gerçekleştirmiş olduğu katkıyı artırdı. Bu dönemde ayrıca ABD dış yardımlarının barış aracı olarak kullanılması amacı ortaya çıktı. Özellikle Ortadoğu bölgesinde Mısır⁹⁰ ve İsrail'e verilen dış yardımlar, iki ülke arasındaki ateş kesin sağlanması ve barışa yönelik atılan adımlarda önemli rol oynadı.

ABD dış yardımları gerçekleştirilirken uygulanan metotlar da zamanla gelişip değişime uğradı. 1960'larda Washington, yardım gerçekleştirdiği ülkelerde bir yandan ödemeler dengesinin sağlanmasını ve bütçe açıklarını finanse ederken diğer yandan altyapı, eğitim ve sağlık alanlarında yatırımlar gerçekleştirdi. 1970'lerde ise Washington yönetimi alt yapı odaklı yardımlardan ziyade yoksul ülkelerdeki temel insani ihtiyaçlar için geliştirilen projeleri desteklerken 1980'lerde ise ekonomik politika reformları ve özel sektör gelişimi için yapılan yatırımlar ile büyümenin sağlanması hedeflenmiştir.⁹¹

Özetle 1990'lara kadar gelinen süreçte ABD dış yardımlarının araçları değişse de bunların temel hedefleri aynı kalmıştır. Bunlar, Washington'un gerek Soğuk Savaş gerekse İsrail ile ilişkilerinden doğan diplomatik hedefleri ile birlikte yoksul ülkelerdeki ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanmasıdır. Bu hedeflerin yanı sıra acil durumlarda da ABD tarafından dış yardım yapılmıştır. Bu kapsamda 1970'lerin ve 1980'lerin ortalarında Afrika Boynuzu ve Sahel'de görülen kuraklık sonucu görülen kıtlıklar için gıda yardımı gerçekleştirilirken, Nijerya ve Sudan'daki iç savaşlar sonucu oluşan insani felaketler sonucu insani yardım faaliyetleri yürütülmüştür.

ABD'nin 1945-1995 yılları arasında yaptığı toplam dış yardım tutarı yaklaşık 500 milyar dolar⁹² olmakla birlikte dönemselsel olarak görülen yükselmeler dışında

⁹⁰ Coğrafi olarak Kuzey Afrika'da yer alan Mısır, tarihsel süreçte kurmuş olduğu siyasi ve ekonomik ilişkiler ile birlikte Ortadoğu bölgesinde önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁹¹ Carol Lancaster ve Ann Van Dusen, **op.cit.**, s. 11.

⁹² Hasan Öztürk ve Sevinç Öztürk, Türkiye'nin Dış Yardım Stratejisi: Sorunlar ve Önerileri, Aralık 2012, BİLGESAM Rapor, S. 27.

Marshall Planı'nın sona ermesinden Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar geçen süreçte dış yardımların ülkenin GSMH'sine oranı sürekli düşmüştür. 1951'den sonra bu oran hiçbir zaman %2'yi geçmezken 1963'den 1990'a kadar sürekli %1'in altında kalmış 1980'den sonra ise %0,5'in üstüne çıkmamıştır. 1990'da ise bu oran %0,25 olarak gerçekleşmiştir.⁹³

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte ABD kamuoyunda dış yardımlara verilen destek azalmış, yardımların hedeflerinde, miktarlarında ve yönlendirildiği bölgelerde değişimler yaşanmıştır. Dış yardımlarda görülen bu değişim ABD'nin Doğu Bloğu'nun yıkılmasıyla birlikte dış politika kaygılarında oluşan değişikliklere paralel bir değişim olmuştur.

ABD dış yardımlarının miktarlarındaki değişime genel olarak baktığımızda Soğuk Savaş dinamiklerinin olmadığı bir ortamda 1990 ve 11 Eylül saldırıları arasındaki dönemde Washington tarafından gerçekleştirilen yardımların 1980'li yıllara oranla daha düşük bir seviyede seyrederek yıllık ortalama 15 milyar dolar civarında gerçekleşmiş, bu tutarın GSMH'ye oranı ise %0,2'den az olmuştur.⁹⁴

Clinton yönetimi döneminde dış yardım alanında görülen önemli değişimlerden biri Washington'un dış yardımların Sovyet yayılcılığının engellenmesine yönelik hedeflerini terk ederek yardım alan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması hedefine yönelmesi olmuştur. Bu kapsamda görülen ilk değişiklik ABD dış yardımlarının kompozisyonu gözlemlenmiştir. Sovyet askeri tehlikesinin ortadan kalktığı bir ortamda 1990'da toplam yardım bütçesinin yarsını oluşturan askeri yardım kalemi 2001 yılında % 25'e düşmüştür. Ancak dış yardımlara atfedilen yoksul ülkelerdeki sürdürülebilir kalkınma hedefi bazı kesimler tarafından eleştirilmiştir. Bu kesim dış yardımların yoksul ülkelerin ekonomik kalkınmalarını sağlamayacağı bunun özel sektör tarafından desteklenmesi gerektiğini savunmuştur. Hatta Cumhuriyetçi siyasetçiler tarafından sert eleştirilerde dış yardımların yozlaşmış diktatörlerin ceplerini doldurmaktan başka bir işe yaramadığı iddia edilmiştir. Bu

⁹³ Korb, **op.cit.**, s. 29.

⁹⁴ Korb, **op.cit.**, s. 29.

dönemde Clinton yönetiminin yaklaşımını eleştiren bir diğeri kesim ise yardım alan ülkelere yönelik ticaret bariyerlerinin kaldırılmasını önermiştir. Bu yönde düşünen bazı ekonomistler yoksul ülkelerin ekonomilerine, tekstil ve tarım ürünlerine ilişkin sınırlamaların kaldırılması ile yıllık 100 milyar dolarlık bir destek sağlanmasının mümkün olduğunu belirterek ABD'nin ithal ettiği mallar ve ürünlerden aldığı vergilerin yoksul ülkelere sağladığı dış yardımlardan daha fazla olduğunu iddia etmişlerdir.⁹⁵ Ancak ekonomik az gelişmişlik sebebiyle çeşitli madenler ve hammaddeler dışında ihraç edecek mal ve ürün üretemeyen ve gerekli alt yapısı olmayan ülkeler için bu düşüncenin ne kadar yararlı olabileceği tartışmalı bir konu olarak değerlendirilmektedir.

ABD'de Bill Clinton'ın ardından 20 Ocak 2001 tarihinde George W. Bush'un işbaşına gelmesi ile birlikte dış yardım alanında yeni bir değişim süreci başlamıştır. Cumhuriyetçilerin şahin yöneticilerinin yaklaşımı ile birlikte bu değişim sürecini etkileyen en önemli olaylardan biri de kuşkusuz 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin New York şehrinde gerçekleştirilen terörist saldırılar olmuştur. Olayların ardından ABD için dış yardımlar tüm dünyada yürüttüğünü ilan ettiği 'terörle savaşın' en önemli silahlarından biri haline gelmiştir. Bu kapsamda USAID'e göre bu dönemde ABD dış yardımlarının 5 operasyonel hedef doğrultusunda yapılandırılmıştır. Bunlar;

- Özellikle yönetim, kurumsal kapasite ve ekonomik yeniden yapılanma alanlarında gelişmenin sağlanması,
- Kırılgan devletlerin güçlendirilmesi,
- İnsani yardımların sunulması,
- Başta Irak, Afganistan, Pakistan, Ürdün ve Mısır olmak üzere diğer ülkelerde ABD Jeo stratejik çıkarlarının desteklenmesi,
- AIDS'i de içerek şekilde küresel ve uluslararası etkileri olan hastalıklar ile mücadele şeklindedir.⁹⁶

⁹⁵ Korb, **op.cit.**, s. 30.

⁹⁶ Korb, **op.cit.**, s. 32.

Terör ile küresel düzeyde mücadele yaklaşımı ile şekillenen süreçte dış yardım bütçelerinde artış yaşanmıştır. Eylül 2001 saldırılarının ardından hazırlanan ilk bütçe olan 2003 mali yılına ait bütçede dış yardımlara ayrılan miktar %30 oranında artarak 23,2 milyar dolara çıkmıştır. Ancak bu artış devam eden yıllarda yerini yeniden düşüşe bırakmıştır. Bush döneminde dış yardımların bütçe kompozisyonunda ise ilk bakışta beklenenin aksine bir değişiklik olmuştur. 2000 yılında toplam yardım bütçesinin %35'ine kadar düşen kalkınma yardımlarının oranı 2005'te %55'e çıkmıştır. Aynı zaman aralığında ekonomik ve askeri yardımların payı ise ilki için %35'ten %22'ye ikincisi için ise %30'dan %24'e düşmüştür. Bu şekilde bakıldığında ABD'nin dış yardımlarını uygularken dış politika hedeflerini gerçekleştirme yolundaki önemli kalemler olan askeri ve ekonomik desteklerde görülen bu azalma tutarsız gelmektedir. Ancak bu rakamlara Irak'ın yeniden inşası için harcanan kaynak eklendiğinde tablo tamamen değişmektedir. Marshall Planından sonra hayata geçirilen en büyük Amerikan dış yardımı Irak'a yönelik gerçekleştirilen programdır. 2006 sonu itibarıyla bu kapsamda 18,4 milyar dolarlık bir kaynak ülkede altyapı projeleri ve demokrasinin geliştirilmesi amacıyla aktarılmıştır. Ancak bu kaynak Irak için yetersiz kalmış, ülkede hedeflenen altyapı projelerinin birçoğu gerçekleştirilememiştir. İnsanların yaşam standartlarının yükseltilmesi ile demokrasi konusundaki hedeflere ilişkin sonuçlar ise günümüzde tüm gerçekliği ile ortadadır.⁹⁷ Sadece OECD veya belli başlı bazı kuruluşların yardım tanımları ve istatistikleri ile hareket edildiğinde yanlış değerlendirmelere ulaşılabileceği bu örnek ile açık bir şekilde ortaya koyulmaktadır. ABD bu kapsamda yaptığı harcamaları genel yardım bütçesi dışında bir kalemde gösterdiğinden resmi kalkınma yardımları istatistiklerinde bu rakamlara çoğu zaman yer verilmemektedir.

Bush yönetimi döneminde dış yardım alanında görülen önemli değişikliklerden bir diğeri de yardımların yönlendirildiği ülkelerde ilişkindir. 1990 yıllara göre 2000'li yıllar itibarıyla ABD'den önemli miktarda dış yardım almaya başlayan yeni ülkeler karşımıza çıkmaktadır. Bunlar arasında günümüzde Washington'un terörle savaş konseptinde yakın işbirliği içerisinde olduğu Afganistan, Pakistan, Ürdün ve

⁹⁷ Korb, **op.cit.**, s. 33 – 34.

Endonezya yer almaktadır. Bu açıdan hem benzerliklerin hem de farklılıklar görülmektedir. Bu kapsamda 1990'larda Ortadoğu'da barışın desteklenmesi⁹⁸ kapsamında İsrail ve Mısır'a verilen yardımlar ile uyuşturucu ile mücadele için Latin Amerika ülkelerinden Bolivya, Peru ve Kolombiya gibi ülkelere sağlanan destekler 2000'li yıllarda da devam etmiştir. Yine bu dönemde eski Sovyet Cumhuriyetlerine yapılan yardımlar ciddi miktarda azalmıştır.⁹⁹

2000'li yıllar ile birlikte ABD dış yardımlarının bölgesel dağılımına baktığımızda 1994 mali bütçesinde %58'lik bir paya sahip olan Ortadoğu bölgesinin payının on sene sonra %38'e düştüğünü görüyoruz. Güney Asya bu dönemde artan bir şekilde ABD dış yardımlarından pay alırken Afrika'nın payı ise 1990'da %13 iken sonrasında %18'e yükselmiştir. Günümüze gelindiğinde ABD'nin önemli miktarda Afrika ülkesine dış yardım yönlendirdiği görülmektedir.

2012 yılında İsrail, Afganistan, Pakistan, Irak ve Mısır ABD dış yardımlarından en fazla faydalanan ülkeler olmuştur. İsrail Devleti almış olduğu 3,075 milyar dolar tutarındaki askeri yardım ile ABD dış yardımlarının en büyük faydalanıcısı durumundadır. Tablo 1'de 2002 ve 2012 yıllarında ABD dış yardımlarından faydalanan ilk 15 ülke yer almaktadır.

⁹⁸ Ortadoğu'da Barışın Desteklenmesi yaklaşımı Ortadoğu'da İsrail Devleti'nin ve enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanması olarak da düşünülebilir.

⁹⁹ Korb, **op.cit.**, s. 34.

Tablo 1 - 2002 – 2012 Yılları Arasında ABD’den Dış Yardım Alan İlk 15 Ülke ve Bu Ülkelere Yapılan Dış Yardım Miktarı.¹⁰⁰

2002		2012	
	Milyar \$		Milyar \$
İsrail	2,788	İsrail	3,075
Mısır	1,96	Afganistan	2,327
Pakistan	1,05	Pakistan	2,102
Afganistan	686	Irak	1,683
Kolombiya	406	Mısır	1,557
Ürdün	355	Tanzanya	752
Türkiye	253	Ürdün	701
Peru	234	Kenya	652
Hindistan	173	Nijerya	625
Yugoslavya	167	Etiyopya	580
Ukrayna	167	Mozambik	579
Rusya	164	Güney Afrika	500
Özbekistan	160	Batı Şeria/Gazze	496
Bolivya	154	Güney Sudan	470
Endonezya	142	Uganda	461

Kaynak: TARNOFF, Curt ve LAWSON, Marian Lenardo, **Foreign Aid: An Introduction to U.S. Programs and Policy**, ABD Kongresi Araştırma Servisi, Nisan 2012, <http://fpc.state.gov/documents/organization/124970.pdf>, Erişim Tarihi: 07.03.2013, s. 14.

Tabloda kuşkusuz en dikkat çekici nokta 2002 yılında listede hiçbir Sahra Altı bölgesinde yer alan ülke bulunmazken, 2012 yılı itibarıyla bu bölgede yer alan 8 ülkenin ABD dış yardımlarından yararlanan ilk 15 ülke arasına girmesidir. Tabloda ayrıca Büyük güçlerin yanı sıra günümüzde Kıtada etkin olmaya çalışan Türkiye'nin de 2002 yılında ABD'den 253 milyon dolar tutarında dış yardım aldığı dikkat çekilmesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özetle Soğuk Savaşın sona ermesi ile Washington tarafından yapılan dış yardımların geleneksel diplomatik hedefler doğrultusundaki klasik kullanımı ilk etapta bir miktar

¹⁰⁰ Resmi Kalkınma Yardımı Sınıflandırmasına girmeyen İsrail'e yönelik yardımların tabloda ilk sırada olması dikkat çekicidir. ABD için Ortadoğu'da İsrail'in Güvenliği en önemli dış politika önceliklerindedir.

azalsa da Özellikle 2001 sonrasında Ülkenin “teröre karşı savaş” yaklaşımı ile dönüşerek uygulanmaya devam etmiştir.¹⁰¹

Sonuç olarak dış yardımlar günümüzde ABD yönetimi için Afrika, Asya, Ortadoğu, Latin Amerika ve Doğu Avrupa’daki yürütülen faaliyetler için çok önemli bir dış politika aracı olarak kullanılmaktadır. ABD dış yardımları uygulanırken Birliğin ulusal çıkarları, değerleri ve refahı göz önünde bulundurulmaktadır. Gelişen ve geçiş döneminde olan, dünya nüfusunun yüzde 80’ini oluşturan ülkelerdeki ekonomik, politik ve sosyal sorunlar ise ABD tarafından dış politika ve ulusal güvenlik alanlarında çözülmesi gereken meseleler olarak ele alınmaktadır.¹⁰²

4.3 ABD’nin Afrika Kıtası ile İlişkileri

4.3.1 Soğuk Savaş Döneminde İlişkiler

ABD, İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından Afrika’ya yönelik tutumunu ilk aşamada anti kolonyal söylem çerçevesinde şekillendirmiştir. Ancak Washington 1950’ler ile birlikte Soğuk Savaşın hâkim olduğu bir dünya düzeni ile birlikte bu tutumunu Sovyetler Birliğinin ve komünizmin çevrenmesi yaklaşımı ile değiştirmiştir. Sonrasında yaşanan süreçte 1990’lı yıllara kadar Kıta Başkentleri ile Washington’un da ilişkileri bu çerçevede yapılanmıştır. Örneğin, ABD bu dönemde Batılı müttefikleri Britanya, Fransa, Portekiz’e Kıtadaki sömürgelerinden çekilme yönünde baskı kurmaktan vazgeçtiği gibi Fransa’nın kıtadaki faaliyetlerini destekleyerek Sovyet tehlikesine karşı Fransız Jandarmasını bir araç olarak görmüştür. Buna ilaveten 1960’lı yıllarda birçok Afrika Ülkesi bağımsızlığını kazanırken NATO üyesi Lizbon yönetimini sömürgelerini koruyabilmesi için desteklemiştir. Bunun sonucunda Portekiz sömürgeleri Mozambik, Angola ve Gine Bissau bağımsızlıklarını 1974’te Lizbon’da gerçekleşen askeri darbeye kadar

¹⁰¹ Örneğin bu kapsamda Pakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan Afganistan’da Taliban’a ve Al-Kaide örgütüyle gerçekleştirilen mücadele kapsamında ekonomik ve askeri olarak desteklendiler.

¹⁰² Lancaster ve Ann Van Dusen, **op.cit.**, s. 12 – 13.

kazanmamışlardır.¹⁰³ Buğra Sarı'ya göre "Soğuk Savaş reel politikasında II. Dünya Savaşı'ndan sonra kendisini dünyaya sömürgecilik karşıtı olarak tanıtan ABD, özellikle Vietnam Savaşı'ndan sonra ABD hür dünyanın lideri konumunu Afrika'da bir bakıma unutmuştur. Zaire ve Güney Afrika Cumhuriyeti güney Afrika bölgesinde komünizme bir kalkan görevi üstlenebileceği için ABD desteğini almıştır. ABD çıkarları sebebiyle ırkçı ve demokratik olmayan Güney Afrika Cumhuriyeti rejimine arka çıkmış ve Ekim 1975'te Namibya'yı işgal etmesini desteklemiştir. Güney Afrika Cumhuriyeti Namibya'yı Angola'da iktidara gelen, Afrika sosyalizmini savunan ve Sovyetler Birliği tarafından desteklenen Angola'nın Bağımsızlığı için Halk Hareketi – İşçi Partisi (MPLA)'ni devirebilmek için işgal etmişti. ABD bu harekete destek vererek hem Angola'nın Sovyet Bloğuna katılmasını önlemeye hem de bölgedeki petrol çıkarları başta olmak üzere platin gibi yüksek teknoloji savunma sanayisi ve uzay endüstrisi için gerekli mineraller ve dünyanın en büyük altın rezervleri üzerindeki çıkarlarını korumaya çalışmıştır."¹⁰⁴

Fırat ise bu dönemde Afrika ile ABD arasındaki ilişkileri şu şekilde özetlemektedir: "Soğuk Savaş boyunca, Afrika'yı müttefik Batı Avrupa ülkelerinin sorumluluğuna bırakan ABD kıtayı yalnızca stratejik açıdan ilgilenmiş, SSCB'yi çevreleme politikası çerçevesinde Orta Doğu'ya yakın Afrika Boynuzu bölgesine stratejik açıdan önem vermiştir. Bunun dışında, ancak SSCB'nin etkinliğini artırmaya çalıştığı bölgelerde, Moskova'nın etkisini önlemek için, kısa vadeli girişimlerde bulunmuştur."¹⁰⁵

Toparlayacak olursak Soğuk Savaş döneminde Amerikan dış politikasının temel hedefi Sovyetler Birliği'nin tüm dünyada çevrelenmesi olmuştur. Bu bağlamda ABD 1945-1991 yılları arasında Afrika ülkeleri ile geliştirdiği ilişkiler de bu çevreleme hedefi doğrultusunda oluşmuştur. Afrika'da sömürgecilik dönemi sonrası bağımsızlığını kazanmaya başlayan devletlerin Doğu bloğuna katılma ihtimalleri Batının kolonyal geçmişi sebebiyle oldukça yüksek olduğundan bu yeni ve kırılan

¹⁰³ Adebajo, **op.cit.**, s. 169.

¹⁰⁴ Buğra Sarı, "Amerikan Ulusal Çıkarları ve Afrika", **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2012, s. 98 – 99.

¹⁰⁵ Fırat, **op.cit.**, s. 41.

rejimler için sömürgeci bir geçmişi olmayan ve sömürgeciliğe karşı duruşuyla Sovyetler Birliği ve ideolojisi Batı bloğuna göre daha çekiciydi.¹⁰⁶ Bunun sonucunda Washington'un Kıtaya yönelik politikaları oluşturulurken demokrasi, insan hakları prensipleri ihmal edilerek demokratik olmayan rejimler ve liderler askeri ve finansal destekler ile korumuştur. ABD bu faaliyetlerini gerek ekonomik gerekse askeri yardımlar ile gerçekleştirmiştir. Bunun karşılığında ABD bu ülkelerde askeri üs bulundurma hakkı ederken bu ülkeleri Sovyetler Birliği ile olan mücadelesinde yanında tutabilmiştir.

4.3.2 Soğuk Savaş Sonrasında İlişkiler

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte ABD dış politikasında Clinton döneminin Ulusal Güvenlik Danışmanı Anthony Lake'in tabiri ile "çevreleme" kavramı bir kenara bırakılarak "genişleme" kavramı ön plana çıktı. Demokrasinin dünya çapında yaygınlaştırılması söylemi Soğuk Savaş kaygıları ile desteklenen diktatörlere verilen desteğin çekileceği anlamına geliyordu. İlke etapta dikkatini Doğu Avrupa'ya yönlendiren Washington, daha sonra Afrika'ya yönelerek Afrika'da çok partili, demokratik seçimleri destekledi. Yeni işbaşına gelen eski savaş lordları örneğin Uganda'da Yoweri Museveni, Etiyopya'da Meles Zenawi, Rwanda'da Paul Kagame gibi liderler Washington tarafından Afrika'nın rol modelleri ilan edildi. Otokrat yönetimler kurarak gerçek anlamda çok partili sistemi uygulamayan ve Clinton yönetiminin örnek olarak sunduğu bu liderlerin idaresindeki ülkeler sonrasında milyonlarca insanın hayatını kaybedeceği savaşların içinde yer aldı. Örneğin 1998 – 2000 yılları arasında Etiyopya ve Eritre kanlı bir sınır savaşına sahne olurken, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ni işgal eden Rwanda ve Uganda daha sonra birbirleriyle savaştı. Ancak Clinton yönetimi döneminde ABD'nin Kıtadaki en önemli başarısızlıkları Somali ve Rwanda'da gerçekleşmiştir.¹⁰⁷

Bunlara kısaca değinecek olursak, 1993 Ekiminde Somali savaş lordu Muhammed Farah Aidid'i öldürmek amacıyla Birleşmiş Milletler'in bilgisi dışında

¹⁰⁶ Sarı, **op.cit.**, s. 98.

¹⁰⁷ Adebajo, **op.cit.**, s. 170.

gerçekleştirilen ve başarısızlıkla sonuçlanan operasyonun¹⁰⁸ ardından aralarında 18 ABD askerinin ve binlerce Somalili çocuk ve kadının bulunduğu insan hayatını kaybetmiştir. Bu olumsuz gelişmenin ardından Afrika Boynuzu'ndan askerlerini çeken ABD BM'nin ülkedeki barış operasyonunun başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. Sonuç olarak Somali halen günümüzde istikrara kavuşamamış bir ülke konumundadır. Bu fiyaskonun ardından ABD, BM Güvenlik Konseyinde Rwanda'da yaşanan karışıklıklar sebebiyle bu ülkede bulunan barış gücünün yetkisinin genişletilmesini engelleyerek belki de yüzbinlerce insanın hayatını kurtaracak çabaları engellemiştir. Kanadalı barış gücü komutanı Romeo Dallaire'nin de belirttiği gibi barış gücünün yetkisi barışa zorlamak şeklinde olsaydı yaklaşık 800.000 insanın hayatını kaybettiği soy kırım engellenebilecekken ABD'de o dönemde yaşanan iç politik hesaplaşmalar ve Somali'de yaşanan başarısızlık sebepleri ile Washington'u hatalı davranmıştır. Tüm yaşananların ardından kıtaya yönelik ABD yaklaşımı Afrika'da yaşanan sorunları Afrika'nın içinden çözümler bulunmalı (African Solutions to African Problems) şeklinde olmuştur.¹⁰⁹

Soğuk Savaş döneminde sınırlı olan ABD – Afrika ticari ve ekonomik ilişkileri ise Clinton döneminde ivme kazanmaya başlamıştır. Bu ilişkilerin büyük bir çoğunluğunun ise -günümüzde ABD'nin enerji ihtiyacı çerçevesinde devam ettirdiği - Petrol zengini Nijerya, Gabon ve Angola'nın yanı sıra ekonomik olarak kıtanın gelişmiş ülkelerinden ve zengin maden yataklarına sahip Güney Afrika ile kurulduğunu görüyoruz.¹¹⁰

Başkan Clinton'dan sonra iş başına gelen George W. Bush'un başkanlık dönemine baktığımızda ise 2001 – 2008 yılları arasındaki yaşanan en önemli gelişmelerden biri olarak New York şehrinde bulunan Dünya Ticaret Merkezi Kulelerine gerçekleştirilen terörist saldırılar karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Irak'ın BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan işgali ve Afganistan operasyonu ABD'nin küresel düzeyde en önemli icraatları olsa da Afrika'ya baktığımızda Teröre Karşı Küresel

¹⁰⁸ Bu operasyonun hikayesi Hollywood tarafından Beyaz Perdeye Black Hawk Down isimli sinema filmi ile taşınmıştır.

¹⁰⁹ Adebajo, **op.cit.**, s. 171.

¹¹⁰ Adebajo, **op.cit.**, s. 171.

Savaş konseptiyle oluşturulan yeni politika çerçevesinde ABD'nin kıtada askeri faaliyetlerini arttırdığını görüyoruz. Devlet otoritesinin zayıf olduğu ülkelerdeki terörist yapılanmaların engellenmesi söylemi ile Cibuti'de 2002 yılında kurulan, 1500 Amerikan askerinin görev yaptığı askeri üs bunun önemli bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu askeri üssün oluşturulmasında ABD'nin en önemli kaygısı doğu Afrika kıyılarından bölgedeki petrol taşınan deniz yollarının güvenliğinin sağlanması ve dolayısıyla küresel ekonominin ve ABD ekonomisinin korunmasıdır. ABD'nin kuruluş yıllarından beri uyguladığı en önemli dış politika olmazsa olmazlarından birinin dünyada ticaret serbestisinin ve güvenliğinin sağlanması olduğu düşünüldüğünde bunun ABD için çıkarları doğrultusunda gerçekleştirdiği Kıtada gerçekleştirdiği faaliyetlerden biri olduğu rahatlıkla söylenebilir. Özetle ABD Bush döneminde kıtada yürüttüğü faaliyetlerde Soğuk Savaş benzeri politikalara geri dönmüş ve 'Teröre Karşı Savaş'ında üs, lojistik destek ve benzeri faydalar sağlayacağı otokrat rejimleri desteklemeye başlamıştır. Bu kapsamda örneğin Pan - Sahel Girişimi çerçevesinde teröre karşı faaliyetler kapsamında Moritanya ve Çad rejimleri ile işbirliğine gitmiştir.¹¹¹

2000'li yıllar sonrası ABD ile Afrika Kıtasındaki ülkelerin ekonomik ilişkilerine baktığımızda ise 2009 yılında Afrika'nın toplam ihracatının %20'sini satın alan Amerika'nın Afrika ihracatının en büyük alıcısı haline geldiğini görüyoruz. 2009 ekonomik krizinden etkilenen iki taraf arası ticaret rakamlarına rağmen ABD halen kıtaya yapılan doğrudan dış yatırım ve kalkınma yardımlarında en yüksek paya sahiptir. Angola, Nijerya, Güney Afrika, Ekvatorial Gine ve Kenya, Amerikan ürünlerinin Afrika'daki en büyük ithalatçısıdır. Amerika'nın Afrika'dan yaptığı ithalatta en büyük payı ise Nijerya, Angola, Kongo, Çad ve Ekvatorial Gine almaktadır. Amerika ise Afrika ülkelerine uçak, taşıt, makine ve makine donanımları, inşaat malzemeleri, endüstriyel kimyasalları satarken Afrika'dan ham petrol, platin, elmas, demir-çelik ve kakao almaktadır. Ayrıca Amerika dünyada olduğu gibi kıtada da en büyük silah satıcısıdır.¹¹²

¹¹¹ Adebajo, **op.cit.**, s. 172 – 174.

¹¹² Orakçı, **op.cit.**, s. 86.

Buğra Sarı, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin kıtadaki askeri faaliyetlerindeki artışı şu şekilde açıklamaktadır: “Özellikle 1998'de Tanzanya ve Kenya'da iki Amerikan elçiliğinin saldırıya uğraması kıtaya olan Amerikan ilgisini artırmıştır. Bu saldırılar ve karşılığında yapılan Amerikan misillemeleri bölgeye yönelik ABD stratejik politikasında bir dönüm noktası olmuştur. Bu olaylardan sonra Clinton döneminde kıtada artmaya başlayan Amerikan askeri varlığı Bush döneminde özellikle 11 Eylül saldırılarıyla daha da artmış ve bu süreç daha önce de belirtildiği gibi ABD'nin altıncı ana komutanlığı olan Afrika Komutanlığı'nın kurulmasına kadar devam etmiştir ve etmektedir.”¹¹³

Tepeciklioğlu'na göre, günümüzde ABD'nin Afrika'ya yönelik ilgisinin altında 3 temel neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Afrika'da yer alan hammaddelere ve kıtanın doğal kaynaklarına erişimin güvence altına alınması isteğidir. Bu doğal kaynaklar arasında tüm dünyanın da ilgilendiği petrol rezervler ön plana çıkmaktadır. Afrika henüz ispatlanmış rezervler açısından zengin petrol yataklarına sahip değilse de kıtanın bu alandaki potansiyeli ABD'nin yanı sıra Çin, Japonya ve diğer büyük güçlerin dikkatlerini kıtaya yöneltmektedir. ABD'nin Afrika ile ilişkilerini geliştirme isteğinin diğer nedeni, Çin'in kıtada etkinliğini artırma yolundaki girişimlerini durdurmanın ve böylelikle kıtadaki hegemonya yarışında geri kalmama isteğinin bir yansımasıdır. ABD'nin 1990'lı yıllarla birlikte değişmeye başlayan Afrika politikasının son nedeni ise, 11 Eylül sonrası ilan edilen “terörizmle küresel ölçekte savaş” konsepti ile birlikte kıtanın bir üs olarak kullanılması isteği gösterilmektedir.¹¹⁴ ABD bu kapsamda 11 Eylül 2001 tarihinde New York'ta gerçekleştirilen terör saldırılarının ardından başlattığı terörizmle küresel savaş politikaları ile şekillendirdiği dış politika yaklaşımı ile Kıtadaki dış yardım faaliyetlerini de şekillendirmektedir.

4.4 ABD'nin Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlarının İncelenmesi¹¹⁵

¹¹³ Sarı, *op.cit.*, s. 101.

¹¹⁴ Elem Eyrice Tepeciklioğlu, “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2012, s. 63.

¹¹⁵ ABD Afrika Kıtasının kuzeyinde yer alan Mısır, Fas, Tunus, Cezayir ve Libya'yı dış politikasında Ortadoğu Bölgesi ile birlikte değerlendirmekte ve Kuzey Afrika ülkelerini Yakın Doğu bölgesi altında sınıflandırmaktadır. Kıtaya yönelik yürütülen yardım faaliyetlerini de bu yaklaşım doğrultusunda

4.4.1 Soğuk Savaş Dönemi

ABD'nin Afrika Kıtası'na dış yardımlarının ilk yoğunlaştığı dönem Kıtadaki ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaya başladığı 1960'lar olmuştur. Kennedy yönetimi Sahra altı Afrika'da yer alan ülkelere yönelik 1960'da 38 milyon dolar olan yardım tutarını 1964 yılına gelindiğinde 220 milyon dolara yükseltmiştir. Ancak 1965'ten itibaren Sovyetler Birliği ile mücadelede dönemsel olarak görülen yumuşamalar ve Afrika'da yardım edilen ülkelere yaşanan askeri darbelerin sonucunda demokrasi ideallerinin sönmesi dış yardım miktarlarında düşmeye neden olmuştur. Burada ilginç olan bir nokta 1965'ten 1970'lerin ortasına kadar genel olarak ABD dış yardımlarında düşüş görülürken Soğuk Savaş gerginliklerinin yaşandığı bölgede yer alan Vietnam, Kamboçya ve Laos'a yapılan yardım miktarlarının artırılmasıdır. Bu durum ABD dış yardımlarının diplomatik amaçlar doğrultusunda kullanılmasına ilişkin iyi bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁶

Buğra Sarı ise ABD'nin Soğuk Savaş dönemindeki bu yaklaşımına şu şekilde değinmiştir: “Soğuk Savaş kapsamında ABD'nin hür dünyanın lideri olarak savunucusu olduğunu öne sürdüğü demokrasi ve insan hakları gibi ilkeleri tamamen unuttuğu söylenemez. Bu kapsamda Amerikan Kongresi dış yardımları için demokrasi ve insan hakları kriterlerini getirmiştir. Buna 1976 yılında çıkarılan Dış Yardım Yasası (Foreign Assistance Act), ABD askeri yardımlarının demokrasi ve insan haklarını ihlal eden ülkelere verilmemesi ve ABD'nin bu ülkelerle ilişkilendirilmesinin sakıncalarını kapsamıştır. Elbette bunda detente (yumuşama) dönemi de etkilidir. Fakat bu gibi gelişmelerin çok etkili olduğu söylenemez. Nitekim Carter döneminde (1977-1981) liberalleşmesi beklenen ABD'nin Afrika politikalarında görece bir değişim olmuş fakat 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgali söz konusu olan değişime son vermiştir. Böylece Soğuk Savaş'ın gerçekleri yine dominant hale gelmiştir.”¹¹⁷

düzenlemektedir. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde ABD'nin Afrika Kıtasına yönelik yardım faaliyetleri düşünüldüğünde özellikle belirtilmedikçe Kıtanın Sahra Altı Bölgesinde yer alan ülkeler anlaşılmalıdır.

¹¹⁶ Lancaster, **op.cit.**, s. 75.

¹¹⁷ Sarı, **op.cit.**, s. 99.

1985 yılında Sahra Altı Afrika’da görülen kuraklık ve sonucunda yaşanan kıtlık sonrası kıtaya yönelik ABD yardımları ikinci yoğunlaşma dönemidir. Bu dönemde özellikle Orta Amerika’da yaşanan soğuk savaş gelişmeleri sebebiyle Sovyetler Birliği ile ilişkilerde tansiyonun yükselmesi ABD yardımlarında görülen artışın sebeplerinden biri olmuştur. Afrika’ya yönlendirilen dış yardım tutarı 1983 – 1986 yılları arasında dönemin başına göre %60 artarak 900 milyon dolardan 1.4 milyar dolara yükselmiştir. Kuraklık döneminin sonrasındaki yıllarda da Sahra – Altı Afrika bölgesine ABD yardımları devam ederek yıllık yaklaşık 1 milyar dolar seviyesinde seyretmiştir.¹¹⁸

4.4.2 Soğuk Savaş Sonrası

1989 yılına gelindiğinde 1980’e göre ABD dış yardımları %30 oranında artarak yaklaşık 10 milyar dolara ulaşmıştır.¹¹⁹ Ancak bu dönemde ABD bir yanda bütçe açıkları ile uğraşırken diğer yanda Soğuk Savaş’ın da sona ermesi ile birlikte dış yardım bütçesinde kesintiye gitmiştir. Bunun sonucunda Afrika’ya yönlendirilen dış yardım kaynağında azalma görülmüştür. 1985 yılında 1.7 milyar dolar olan ABD’nin kıtaya yönelik yardımları, Soğuk Savaş’ın sona erdiği, 1992 yılında ise yıllık 1.2 milyar dolara kadar düşmüştür. Sadece 1994’te ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı kıtadaki 35 misyonundan 8’ini kapatmıştır. Hükümetlerinin yönlendirmesi ve sağladığı imkânlar ile hareket eden Batılı şirketler de Kıtada yürütmüş oldukları faaliyetleri tasfiye etmişlerdir.¹²⁰ Ayrıca “ABD, İngiltere ve Fransa Afrika’nın demokratikleşmesi için dış yardımlar yapacaklarını belirtmişlerdir. ABD de bu sözünü tutma yönünde eski Soğuk Savaş müttefikleri olan Zaire, Liberya ve Sudan’a olan yardımlarını politik liberalleşmeye karşı olmalarından dolayı kesmiştir.”¹²¹

1995 yılına gelindiğinde ise ABD Kongresi’nde özellikle Sahra Altı Afrika bölgesine yönelik dış yardımların yeniden yapılandırılması ve düşürülmesi üzerinde tartışmalar yaşanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde dış yardımların stratejik çıkış noktasını sorgulayan siyasetçiler son 30 yıldır kıtaya yönelik sürdürülen yardımların

¹¹⁸ Lancaster, **op.cit.**, s. 82.

¹¹⁹ Lancaster, **op.cit.**, s. 83.

¹²⁰ Edoho, **op.cit.**, s.112.

¹²¹ Sarı, **op.cit.**, s. 100.

sonucunda çok az başarı elde ettiğini savunmuşlar ve insani yardım faaliyetleri dışındaki yardım faaliyetlerine karşı soğuk bir tutum sergilemişlerdir. Ancak kıtaya yönelik yardım miktarı ABD'nin ekonomik, insani ve diğer kaygıları doğrultusunda kuvvetli bir şekilde savunan kesimin etkisi ile birlikte, 1996 yılında 1990 yılındaki seviyeye düşmesine rağmen 1997 yılından sonra artmaya başlamış ve günümüze kadar artarak devam etmiştir.¹²²

ABD'nin kıtaya yönelik dış yardımlarında önemli artışlar ise 2001 yılından sonra Başkan George W. Bush döneminde ülkenin ulusal çıkarları ve güvenliğinde görülen değişikliklerle birlikte gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde partizan tutumlarını bir kenara bırakan ABD'li siyasetçiler Afrika yönlendirilen kaynakların büyük bir kısmını oluşturan küresel sağlık yardımları kapsamındaki faaliyetleri desteklemişlerdir. Bu yardımlar Afrika'da yaygın olarak görülen AIDS ve sıtma gibi hastalıklarla mücadele kapsamında yönlendirilirken Washington'un bu yardımları gerçekleştirmesinin arkasındaki motivasyon unsurlarından biri insani kaygılardan diğeri de kıtadaki bu hastalıkların dünya çapında yayılma riski ile ortaya çıkan küresel güvenlik kaygısı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²³ Sonuç olarak bu kapsamda görülen AIDS hastalığı ile mücadele kapsamında başlatılan President's Emergency Plan for AIDS Relief (PEPFAR) gibi yardım programlarının bileşenlerinin hayata geçirilmesi ile kıtaya yönelik yardım miktarlarında ciddi artışlar görülmüştür. Ayrıca yine bu dönemde ABD'nin kıtaya yönelik dış yardımlarında 2003 yılında Etiyopya ve Güney Sudan'a yapılan gıda yardımlarının da etkisi ile bir artış yaşanmıştır.

2008 yılında ülkenin ilk Afro-Amerikan kökenli Başkanı Barack H. Obama iktidara gelmesi ile Kıtaya yönelik yeni politika hedefleri ile beraber gıda güvenliği, demokrasi, ekonomik büyüme, çatışmaların engellenmesi ve ulus aşırı tehditlere dikkat çekilmesine yönelik yeni yardım programları hayata geçirilmiştir. Demokratik rejimlerin desteklenmesi ve güvenlik işbirliğine yönelik programlar ABD'nin

¹²² Ted Dagne, **Africa: U.S. Foreign Assistance Issues**, ABD Kongresi Araştırma Servisi, Eylül 2011 s. 2. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33591.pdf> Erişim Tarihi: 05.03.2013.

¹²³ Alexis Arieff, Nicolas Cook, Lauren Ploch, Tiaji Salaam-Blyther, Alexandra E. Kendall, Curt Tarnoff, Melissa D. Ho, **U.S. Foreign Assistance to Sub-Saharan Africa: The FY2012 Request**, ABD Kongresi Araştırma Servisi, Mayıs 2011, s. 2. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R41840.pdf> Erişim Tarihi: 05.03.2013.

doğrudan diplomatik ilişkilerini güçlendirme hedefi ile ilişkiliyken sağlık ile konularda uygulanan yardım programları ise yardım alan ülkelerdeki insanların hayatlarını iyileştirmeye yönelik olmuştur.

ABD'nin 2011 itibarıyla 47 Afrika ülkesine yönelik dış yardım faaliyeti içinde olduğu görülmektedir. ABD 1999 – 2009 mali yılları arasında Kıtaya en fazla yardım sağlayan ülke olmuş, bu kapsamda Doğu ve Orta Afrika Ülkelerine yaklaşık 8 milyar dolar aktarılırken, Güney Afrika'daki ülkelere yaklaşık 2,2 milyar dolar aktarılmıştır. Kıtaya¹²⁴ yönelik ABD yardımı 2006 yılında 1.1 milyar dolarken 2010 mali yılında yaklaşık 6.5 milyar dolara kadar çıkmıştır.¹²⁵

ABD dış yardım kaynakları Afrika'ya gerek ikili gerekse çok taraflı antlaşmalar aracılığı ile ulaştırılmaktadır. Birçok program ve başlık altında yürütülen ikili antlaşmalar çerçevesindeki dış yardım faaliyetlerine ve rakamsal büyüklüklerine ilişkin tablo aşağıda sunulmuştur.

¹²⁴ ABD'nin sınıflandırmasına göre Sahra Altı ülkeler kastedilmektedir. Mısır'a yönelik Ortadoğu Barış süreci kapsamında verilen yardımlar hesaba katıldığında kuşkusuz bu rakamlar büyük oranda değişecektir.

¹²⁵ Dagne; **op.cit.**, s. 1.

Tablo 2. Sahra – Altı Afrika'ya Yönelik ABD İkili Dış Yardımları¹²⁶

(bin \$)	2008 Gerçekleşen	2009 Gerçekleşen	2010 Gerçekleşen	2011 Gerçekleşen	2012 Talep Edilen
Toplam	7.037.409	6.506.359	8.096.776	6.928.734	7.797.264
Kalkınma Yardımı	678.352	912.793	1.075.632	1.016.337	1.166.336
Ekonomik Destek Fonu	283.249	559.910	633.104	503.540	618.549
Yabancı Ordu Finansmanı	6.757	8.255	17.950	18.911	18.793
Küresel Sağlık ve Çocuk Koruma - Dışişleri Bakanlığı	3.295.550	3.254.706	3.516.103	3.549.323	3.774.390
Küresel Sağlık ve Çocuk Koruma - USAID	746.073	848.509	1.145.205	1.265.573	1.605.581
Uluslararası Askeri Eğitim ve Yetiştirme	13.779	13.795	15.130	15.432	15.500
Uluslararası Narkotik Kontrol ve Güvenlik Güçlerinin Desteklenmesine İlişkin Programlar	31.642	26.600	35.538	61.368	91.715
Silahsızlanma, Anti terörizm, Mayın Temizleme ve benzeri Programlar	27.512	31.498	47.894	62.600	43.250
Mülteci ve Göç Yardımları Fonu				320.000	
Barışı Koruma Operasyonları	130.222	249.250	187.600	159.650	154.150
Barış için Gıda Programı II	1.823.273	601.043	1.422.620		

Kaynak: DAGNE, Ted, **Africa: U.S. Foreign Assistance Issues**, ABD Kongresi Araştırma Servisi, Eylül 2011. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33591.pdf> Erişim Tarihi: 05.03.2013, s. 7.

Tablodan da anlaşılacağı üzere Obama yönetimi ikili dış yardım faaliyetleri kapsamında Afrika için Kongreden 2012 mali yılı için yaklaşık 7,8 milyar dolar talepte bulunmuştur. Beyaz Saray tarafından bu dönemde Afrika için politika öncelikleri ise aşağıdaki beş maddede özetlenmektedir. Bunlar,

- Kıtada yer alan ülkelerde demokratik kurumların güçlendirilmesi,
- Geniş tabanlı ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin teşvik edilmesi,
- Kıtada hastalıklarla mücadele edilmesi ve halkın sağlık koşullarının iyileştirilmesi,
- Kıtada Silahlı çatışmaların engellenmesi, azaltılması ve çözülmesinin sağlanması,

¹²⁶ Bu tabloda ve üstte verilen rakamlarda ABD'nin ikili yardımlar kapsamında kıtaya yönlendirdiği miktarlar sunulmuştur. Tabloda ihtiyaç halinde gerçekleştirilen ve miktarları duruma göre değişen acil durum yardımları yer almamaktadır.

- Ulus aşırı tehdit ve sorunların ele alınmasında yardım sağlanması şeklindedir.¹²⁷

Sahra-Altı Afrika Bölgesinde ABD dış yardımlarından faydalanan ülkelerin 2008'den itibaren aldıkları yardım miktarı ve 2012 mali yılı için yönetimin talep etmiş olduğu ödeneklere ilişkin ise aşağıda sunulmuştur:

Tablo 3. Afrika'da ABD Yardımı Alan Başlıca Ülkeler¹²⁸ (milyon\$)

Ülke	2012 Bütçesi Talep Edilen	2011 Bütçesi Gerçekleşen	2010 Gerçekleşen	2010 Gerçekleşen	2008 Gerçekleşen
Uganda	527.7	456.1	456.8	404.1	389.7
Kenya	751.4	661.8	687.6	829.4	634.4
Güney Afrika	561.9	571.1	577.5	544.8	574.2
Nijerya	660.4	632.3	614.1	594.2	496.4
Zambiya	400.7	385.0	392.9	308.1	293.5
Etiyopya	608.3	519.0	533.2	864.8	659.1
Tanzanya	571.8	501.7	462.5	464.9	361
Sudan	518.2	400.2	427.7	924.1	666.3
Mozambik	424.5	386.6	386.9	317.9	284.3
Somali	82.3	98.4	133.8	403.8	
Liberya	211.4	203.1	226.1	224.0	161.1
Ruanda	241.3	220.7	208.1	195.8	157.8
Namibya	99.6	103.2	102.8	112.0	108
Botsvana ^a	71.8	75.4	77.3	81.4	79.5
Mali	171.7	137.7	117.8	102.6	59.6

Kaynak: DAGNE, Ted, **Africa: U.S. Foreign Assistance Issues**, ABD Kongresi Araştırma Servisi, Eylül 2011. <http://www.fas.org/sfp/crs/row/RL33591.pdf> Erişim Tarihi: 05.03.2013, s. 7-8.

Günümüzde Beyaz Saray Yönetiminin ön plana çıkardığı 3 önemli küresel program kıtada yürütülmektedir. Bunlar Küresel Sağlık Girişimi, Geleceği Besle ve Küresel İklim Değişikliği Girişimi'dir.

ABD'nin gerçekleştirmiş olduğu insani yardımları ise Afrika Kıtasının ihtiyaçlarına şekillenmektedir. Kuraklık ve diğer nedenlerden ötürü oluşan kıtlıklar sonucu gerçekleştirilen acil gıda yardımları USAID ve Tarım Bakanlığı tarafından

¹²⁷ Arieff ve diğerleri, **op.cit.**, s. 1.

¹²⁸ ABD'nin daha önce açıklanan sınıflandırması nedeniyle Tabloda Kuzey Afrika ülkeleri yer almamaktadır.

yürütülmektedir. Birleşik Devletler dünyada insani yardım alanındaki en büyük donör ülke konumunda olup 1999 – 2009 mali bütçe yılları arasında Doğu ve Orta Afrika ülkelerine yaklaşık 10 milyar doların üzerinde, Güney Afrika ülkelerine ise 2,2 milyar dolar tutarında insani yardım faaliyetinde bulunmuştur. Sadece 2010 mali yılı bütçesinde Sudan'a 437,9 milyon dolar Kenya'ya ise 148 milyon dolar yardımda bulunmuştur.¹²⁹ Ayrıca 2010 rakamlarına göre 29 Sahra Altı Afrika ülkesinde faaliyet gösteren 2620 Barış Gönüllüsü yoksul insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması, Amerikan Değerlerinin faaliyet gösterilen ülkelerde tanıtılması alanlarında faaliyet göstermektedir. 2012 yılı için Obama yönetimi bu program için yaklaşık 440 milyon dolar talep etmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte azalma trendine giren Kıtaya yönelik ABD güvenlik yardımları ise son yıllarda Kıtada yaşanan çatışmalar ve politik istikrarsızlıklar ile birlikte artmıştır. Ekonomik Destek Fonları ise birçok programda kullanılmaktadır. Bu programlar arasında yardım alan ülkelere ekonomik reformların desteklenmesi, insan hakları ve demokrasi alanlarında verilen eğitimler, Afrika Hava Sahası'nın güvenliğinin sağlanmasına ilişkin çalışmalar yer almaktadır. Bu fonlar ayrıca terörizmle mücadele kapasitelerinin artırılması kapsamında sınır kontrolü, terörist tehditlerin engellenmesi ve benzeri faaliyetlerde de kullanılmaktadır. Ekonomik Destek Fonları kapsamında Afrika için 2009 mali bütçesinde 712,9 milyon dolar ayrılmıştır.

Buraya kadar anlatılanlar sonucunda Kıtaya yönelik geniş kapsamlı ABD yardım politikası Afrika'nın büyüklüğü ve çeşitliliği çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Bu politika çeşitliliği ayrıca dış yardım alanındaki tartışmaları da etkilemektedir. Bu tartışmalar yapılan yardımların hedef ülkelerdeki belirli bir seviyede refah sağlaması hedefi ile yardımların ABD'nin ulusal ve stratejik çıkarlarının gerçekleştirilmede bir araç olarak kullanılması çerçevesinde yaşanmaktadır. Böylelikle şöyle bir sonuca ulaşılabilir ABD dış yardımları bir yandan yardım alan ülkelere yaşayan insanların sosyal ve ekonomik statülerini

¹²⁹ Dagne, *op.cit.*, s. 3.

artırmayı hedeflerken diğer yandan ABD'nin çıkarlarını geliştirmeye yönelik olmaktadır.

5. ÇİN HALK CUMHURİYETİNİN AFRİKA KITASINA YÖNELİK DIŞ YARDIMLARI

Çin Halk Cumhuriyeti Soğuk Savaş sonrası yeniden şekillenen uluslararası sistemin en önemli ülkelerinden biridir. Ülkenin son yirmi yıldır yakaladığı ekonomik büyüme¹³⁰ tüm dünyada ilgi ile takip edilirken, Pekin yönetimi 1990'lı yılların başında 339 dolar olan ülkenin kişi başına düşen gelir ortalamasını, 2010'a gelindiğinde 4000 dolara çıkarmayı başarmıştır. Ekonomik alanda yaşanan bu gelişmeler ile birlikte ekonomik reform döneminin başı olarak gösterilen 1978'de 250 milyon olan ülkede yaşayan yoksul insan sayısı, 1993 yılına gelindiğinde 80 milyona, 2007 yılında ise 26 milyona düşmüştür. Bu rakamlar aynı zamanda dünyada yaşayan yoksul insan sayısındaki azalmanın dörtte üçünü oluşturmaktadır.¹³¹ Çin aynı zamanda günümüzde güçlü ekonomisi ile birlikte 1,3 milyarı aşan nüfusu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki veto yetkisi ve bölgesindeki stratejik konumu ile gerek bulunduğu coğrafyada gerekse dünya çapında güçlü bir siyasi ve ekonomik bir aktördür. Çin'in Afrika Kıtası ile yürüttüğü ilişkiler de dünya kamuoyunda ve akademi dünyasında en ilgi çeken konulardan birini oluşturmaktadır. Bu bölümde Çin'in Afrika Kıtası ile kurmuş olduğu siyasi ve ekonomik ilişkiler üzerinden yürütmüş olduğu dış yardımlar değerlendirilecektir.

5.1 ÇHC'nin Dış Yardımlarının Genel Özellikleri

Çin dış yardımlarının genel özellikleri anlatılırken ilk bahsedilmesi gereken konu olarak bu yardımların özgün yapısıdır. OECD DAC standartlarına uymayan Çin'in dış yardımları Resmi Kalkınma Yardımları'nın bazı özelliklerine sahip olabildiği gibi ekonomik ilişkiler çerçevesinde farklı yapılarda da şekillenebilmektedir. Çin'in dış yardımlarının yardım alan ülkelere beklenen genel amacı ise en azından söylemsel düzeyde OECD'nin genel yaklaşımında olduğu gibi yoksul ülkelerdeki refah ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasıdır.¹³²

¹³⁰ Çin ekonomisi son yirmi yıldır yıllık ortalama %9 oranında büyümektedir. Edoho, **op.cit.**, s. 104.

¹³¹ Martin Jacques, **When China Rules The World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order**, Penguin Books, London, Second Edition, 2012, s. 185 - 186.

¹³² Sara Lengauer, "China's foreign aid policy: Motive and method", **Culture Mandala: The Bulletin of the Centre for East-West Cultural and Economic Studies**, Vol 9, Issue 2, 2011, s. 37.

ÇHC dış yardımlarına ilişkin bu özgün yapı temelde dönemin Başbakanı Zhou Enlai'nin Gana'nın Accra şehrinde 15 Ocak 1964 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu bir konuşmada ilan ettiği, aşağıda sıralanan 8 prensibe dayanmaktadır:¹³³

- Çin hükümeti kendisini, dış yardım sağladığı ülkeler karşısında eşitlik ve karşılıklı fayda temelleri üzerinde konumlandırmaktadır. Gerçekleştirdiği yardımı tek taraflı bir “sadaka” gibi nitelendirmemektedir.
- Çin hükümeti yardım sağlarken yardım alan ülkelerin bağımsızlığına yüzde yüz saygı duymakta ve yardım için herhangi bir ön koşul istemediği gibi herhangi bir ayrıcalık da talep etmemektedir.
- Çin ekonomik yardımı faizsiz kredi veya düşük faizli kredi şeklinde sunmaktadır. Ayrıca gerekli (zorunlu) olduğunda vadeyi bekletmeksizin yardım alan ülkenin sıkıntılarını hafifletmek için uzatır.
- Diğer ülkelere yardım sağlarken Çin hükümetinin amacı yardım alan ülkenin Çin'e bağımlı hale gelmesi değil yardım alan ülkenin kendi kendine yeterli ve bağımsız bir ekonomik büyümeye adım adım ulaşmasını sağlamaktır.
- Çin hükümeti yardım alan ülkelerin az yatırımla çabuk sonuçlar veren, verimli ve böylelikle gelirlerini sermaye birikimi sağlayan projeleri elinden geldiğince yardım eder.
- Çin hükümeti elindeki kendi üretimi en iyi kalite malzeme ve teçhizat uluslararası Pazar fiyatlarından sunar. Çinin sunduğu bu malzeme ve teçhizat eğer anlaşılabilir özelliklerde ve kalitede değilse hükümet bunları değiştirme sorumluluğunu üstlenir.
- Teknik destek sağlarken Çin hükümeti destek sağlanan alanda yardım alan ülkenin personelinin yetkinliğini sağlamakla sorumludur.

¹³³ Deborah Brautigam, “China, Africa and the International Aid Architecture”, African Development Bank Group, Nisan 2010, s. 28.

- Çin tarafından yardım alan ÷lkeye gönderilen uzmanlar ÷lkenin uzmanları ile aynı yaşam standartlarında yaşamalıdır. Çinli uzmanların özel isteklerde ve konfor talepleri olamaz.

Pekin hükümeti günümüzde genel olarak bu 8 prensip çerçevesinde gelişmekte olan ÷lkeler ile kurmuş olduğu siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda dış yardım faaliyetlerini yürütmektedir. Ayrıca dış yardımlara ilişkin bu prensiplerin barış içinde bir arada yaşama ilkelerine paralel bir yapı gösterdiği ve Çin dış politikasında önemli bir yere sahip bu 5 ilkenin dış yardım alanını da şekillendirdiği ifade edilebilir.

Çin'in baskın yardım metodu yardım alan ÷lke ile doğrudan bir işbirliği gerçekleştirme ve hızlı bir şekilde yardım programını uygulamak şeklinde olmaktadır. Pekin yönetimi diğer devletlerin yaptığı gibi yardım şartlarının sağlanması için gereken operasyonlardan özellikle kaçınırken diğer yandan yardım sağlayan ÷lkelerin “zenginler” kulübü” üyesi olarak algılanmaktan da özellikle uzak durmaktadır.¹³⁴

Çin hükümeti günümüzde yürütmüş olduğu dış yardım faaliyetlerine ilişkin kapsamlı bir istatistik yayınlamamaktadır. Hatta büyük oranda bu istatistikler devlet sırrı niteliğindedir. Dolayısıyla ÷lkenin dış yardımlarına ilişkin istatistikler üzerinden tutarlı ve doğru bir değerlendirme yapmak oldukça zordur. Ancak Pekin tarafından 2011 Nisanında yayınlanan dış yardımlara ilişkin rapor az da olsa bu alandaki bilinmezlikleri ortadan kaldırmıştır. Buradan itibaren bu raporda verilen bilgilere dayanılarak genel olarak Çin dış yardımlarının yapısı anlatılmaya çalışılacaktır.

Rapora göre Çin dış yardımlarının üç tür mali kaynağı bulunmaktadır. Bunlar Hibeler, Faizsiz ve İmtiyazlı Krediler olmak üzere 3 başlık altında toplanmaktadır. Bunlar;

Hibe: ÇHC tarafından dış yardım alanında gerçekleştirilen faaliyetler kapsamında hastane, okul diğer orta ve küçük ölçekli sosyal refah projelerinin finansmanında

¹³⁴ Lengauer, **op.cit.**, s. 74.

kullanılmaktadır. Hibeler ayrıca teknik işbirliği ve acil insani yardım uygulamalarının gerçekleştirilmesinde de kullanılabilir.

Faizsiz Krediler: Yardım alan ülkelerde yaşayan insanların hayat standartlarının yükselmesini sağlayacak kamu tesislerinin inşaatında ve işletilmesinde kullanılmaktadır. 20 yıl kullanım hakkı olan bu kredilerin ilk beş senesi geri ödemesiz olarak verilmektedir. Yardım alan ülkelerin sonraki 5 senede ise bu kredilerin geri ödemelerini tamamlamaları beklenmektedir.

İmtiyazlı Krediler: ÇHC tarafından gelişmekte olan ülkelere büyük ve orta ölçekli altyapı projelerinin finansmanında kullanılmak üzere verilen kredilerdir. Ekonomik ve sosyal faydalar içeren projelerde kullanılan bu krediler faiz unsuru içermektedir. 15 -20 yıllık vadeler ve 5 ila 7 yıl arası geri ödemesiz dönemler içeren bu kredilerin yıllık faiz oranı ise %2 ila %3 arasındadır.

2009 itibarıyla Çin imtiyazlı kredilerinin sektörel dağılımına baktığımızda ise, bunların %61'nin ekonomik altyapı, %16,1'inin sanayi, %8,9'unun Enerji ve kaynak geliştirme, %4,3'ünün tarım, %3,2'sinin kamu hizmetleri, %6,5'nin ise diğer alanlardaki projeler ayrıldığını görüyoruz.

2011 yılında yayınlanan rapora göre Çin dış yardımları genel olarak 8 kategoride dağıtılmaktadır. Bunlar, Anahtar teslimi projeler, araç - gereç ve malzeme yardımları, teknik işbirliği, insan kaynağının geliştirilmesi alanında işbirliği, tıbbi ekiplerin dışarıya gönderilmesi, acil insani yardım, yabancı ülkelerde gönüllü programları ve borç yardımı şeklinde olmaktadır.

Anahtar Teslimi Projeler (Complete Projects): Çin tarafından sağlanan hibe veya faizsiz krediler ile gerçekleştirilen inşaat veya üretim projelerini ifade etmektedir. Bu projelerde Çin hükümeti, araştırma, tasarım, inşaat aşamalarının tamamından veya bir kısmında sorumludur. Ekipman, malzeme, mühendis ve teknik personel desteğini ve deneme ve kurulum işlemlerini gerçekleştirdikten sonra projeyi yardım alan ülkeye teslim eder. Bu kalemde yer alan dış yardımlar toplam dış yardım bütçesinin %40'ını oluşturmaktadır.

2009 yılı itibarıyla Çin bu kapsamda 2000'in üzerinde proje tamamlamıştır. Bu kapsamda gerçekleştirilen projeler arasında konferans binaları, spor tesisleri, tarım alanında çeşitli tesisler, su kuyuları, kara ve demir yolları, kimya, tekstil, petrol ve makine endüstrisi alanlarında çeşitli tesisler yer almaktadır.

Çeşitli mal - malzeme yardımları: Üretim ve yaşam için gerekli malzemeler, teknik ürünler gibi kalemlerin yer aldığı dış yardım türüdür. Endüstri ve yaşamın her alanında kullanılan çeşitli malzemeleri içeren bu yardım türünde yer alan kalemler arasında sivil uçaklar, lokomotifler, test cihazları gibi malzemeler yer almaktadır.

Teknik İşbirliği: Teknik işbirliği Çinli uzmanların yardım alan ülkelerde gerçekleştirilen projelerin idamesi için gerekli bilgi paylaşımını ve teknik ve yönetim personeli olarak eğitimini, çeşitli endüstri alanlarında Kıta ülkelerinin teknik kapasitesinin artırılmasını hedeflemektedir. Özetle bu alanda gerçekleştirilen faaliyetler ile yardım alan ülkelerin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirebilmesi için gerekli teknik altyapının oluşturulması hedeflenmektedir.

İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Alanında İşbirliği: Gerek ikili gerekse çok taraflı kanallar ile Çin, gelişmekte olan ülkelerdeki insanlar için çeşitli alanlarda araştırma ve eğitim programları yürütmektedir. 2011 yılında bu belgenin yayımlandığı tarih itibarıyla yaklaşık 10.000 kişi Çin'de bu kapsamda eğitim almaktadır. 2009 yılına kadar ise bu kapsamda çeşitli alanlarda 120.000 kişiye eğitim imkânı sağlanmıştır.

Çin Sağlık Ekiplerinin Faaliyetleri: Çin yardım alan ülkelere tıbbi ekipler ve ücretsiz medikal cihazlar ve ilaçlar göndermektedir. 2009 yılına kadar Çin, toplam 21000 sağlık personelini gelişmekte olan ülkelere göndererek yaklaşık 260 milyon insanı tedavi etmiştir. Salt 2009 yılında ise 1324 sağlık personeli gelişmekte olan 57 ülkede bulunan 130 sağlık kuruluşunda faaliyetlerini sürdürmektedir.

Acil İnsani Yardımlar: Ülkelerin yaşadığı doğal veya insani felaket için gerçekleştirilen yardımlardır. Çin bu yardımlar kapsamında nakdi veya malzeme olarak yardımda bulunmaktadır. Yıllar içinde Çin aktif olarak acil yardım operasyonlarına katılım sağlamıştır. İran, Pakistan, Haiti ve Şile'de gerçekleşen

deprem felaketlerine, Burma ve Küba'daki tropik fırtınaların, Bangladeş, Kuzey Kore, Nepal, Afganistan, Burundi, Lesotho, Zimbabve, Mozambik ve diğer ülkelerde yaşanan kıtlıklar sonucu gerçekleştirilen gıda yardımları örnek olarak verilebilir.

Denizaşırı Gönüllü Programları: Çin gönüllülerden oluşan ekipler yardım alan ülkelerdeki eğitim, sağlık ve diğer sosyal sektörlerde oranın halkına hizmet için göndermektedir. Son dönemde bu ekipler genç gönüllülerden ve Çince öğretmenlerinden oluşmaktadır. 2002 yılında başlayan bu programların ilki kapsamında Çin Laos'a eğitim ve sağlık alanlarında çalışmak üzere 5 gönüllü göndermiştir. 2009 sonu itibarıyla Tayland, Etiyopya, Liberya gibi 19 gelişmekte olan ülkeye 405 genç gönüllü göndermiştir. 2003 yılında ise gönüllü Çince öğretmenlerinden oluşan ekipleri yurt dışına göndermeye başlamıştır. 2009 sonu itibarıyla 70'den fazla ülkede faaliyet gösteren öğretmenlerin sayısı 7590'a çıkmıştır.

Borç Yardımı: Çin kendisine borçlu olan hükümetlerin vadesi gelmiş borçlarını iptal etmektedir. Çin resmi görüşüne göre Pekin hiçbir zaman borçlu ülkelerin hükümetlerini ödemeler konusunda baskı altına almamaktadır. Faizsiz kredilerini ödemekte zorluk çeken ülkelere borçlarının ödeme konusunda ikili görüşmeler aracılığı ile vade uzatma, iptal seçenekleri dâhil çeşitli seçenekler sunmaktadır. Çin kendisi ile diplomatik ilişki içerisinde bulunan en az gelişmiş ve ağır borç altındaki yoksul ülkelerin borçlarını 6 dönemde iptal etmiştir. 2009 sonu itibarıyla Çin, Afrika, Asya, Latin Amerika, Karayipler ve Okyanusya'da bulunan 50 ülke ile yaklaşık 4 milyar dolar tutarında borç yardımı antlaşması imzalamıştır.

Çin dış yardımlarının coğrafi dağılımına baktığımızda ise yardım alan ülkelerin Asya, Afrika, Latin Amerika, Karayipler, Okyanusya ve Doğru Avrupa'da yer alan az gelişmiş ülkeler olduğunu görüyoruz. Çin resmi belgelerine göre toplam Çin yardımının 3'te 2'si en az gelişmiş ve az gelirli ülkelere gitmektedir. 2009 sonu itibarıyla Çin 161 ülkeye ve 30'un üzerinde uluslararası ve bölgesel organizasyona dış yardım gerçekleştirmiştir. Bunlar arasında 123 ülke Çin'den düzenli yardım almaktadır. Bu sayının kıtalar bazında dağılımına baktığımızda ise 30'unun Asya'da, 51 adedinin ise Afrika'da, 18'nin Latin Amerika ve Karayipler'de, 12'sinin Okyanusya'da ve son 12'sinin ise Doğru Avrupa'da olduğu görülmektedir. Asya ve

Afrika kıtaları dünyada en fazla yoksul insanın yaşadığı bölgeler olarak Çin dış yardımlarının yaklaşık %80'nini almaktadır.

Pekin, gelişmekte olan ülkelerde tarımsal ve kırsal kalkınmanın sağlanmasını ve yoksulluğun azaltılmasını dış yardım faaliyetlerinin öncelikli hedefleri arasında görmektedir. Bu kapsamda tarım, endüstri, eğitim, sağlık gibi alanlar Çin dış yardımlarının yoğunlaştığı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda iklim değişikliği ile mücadele de bu alanların arasına girmiştir. Kısaca bu alanlarda Pekin'in neler yaptığına değinecek olursak;

Tarım alanında Çin gelişmekte olan ülkelere 2009 sonu itibarıyla 221 proje için yardımda bulunmuştur. Bu projeler arasında bu alan için gerekli araç - gereç yardımlarının yanı sıra 35 çiftlik, 47 tarım teknolojileri deney istasyonu, 11 hayvancılık projesi, 47 tarım alanı sulama, su koruma ve 66 diğer proje yer almaktadır.

Endüstri alanında Pekinin gerçekleştirmiş olduğu yardımlar Çin dış yardımları içerisinde başından bu yana çok önemli bir yer tutmaktadır. 2009 sonu itibarıyla gelişmekte olan ülkelere 688 sanayi üretim projesinde yardımda bulunulmuştur. Bu projeler tekstil, makine, kimya, metalürji, elektronik, inşaat malzemeleri ve enerji alanlarında gerçekleşmiştir.

Ekonomik altyapı alanında ulaşım, iletişim ve enerji kaynağı gibi projeler ÇHC'ce desteklenmiştir. 2009 sonu itibarıyla 442 altyapı projesi Pekin'in dış yardımları ile hayata geçirilmiştir. Bunlar arasında Yemen'deki Sana'a-Hodeida Karayolu, TAZARA Demiryolu, Kamerun'da yapılan Lagdo Hidroelektrik Santrali gibi projeler yer almaktadır.

Kamu tesisleri alanında Çin gerçekleştirmiş olduğu dış yardım faaliyetleri arasında belediye hizmet binaları, konferans salonları, spor sahaları, kültür merkezleri gibi yapılar yer almaktadır. 2009 sonu itibarıyla Çin gelişmekte olan ülkelere 687 kamu tesisi inşaatı konusunda yardımda bulunmuştur. Bunlar arasında Gana'da yapılmış gerçekleştirilen Ulusal Tiyatro, Mısır'da inşaatı tamamlanan Kahire

Uluslararası Kongre ve Fuar Merkezi, Kenya'da Moi Uluslararası Spor Merkezi, Tanzania'da hizmete açılan Ulusal Stadyum gibi tesisler yer almaktadır.

Eğitim alanında yapmış olduğu dış yardımlar kapsamında Pekin hükümeti geliştirmekte olan ülkelere gelen öğrenciler için Çin'de eğitim alabilmeleri için burs sağlamakta, Asya ve Afrika ülkelerinin üniversite ve teknik okullarının inşaatını gerçekleştirmekte, bu okullara laboratuvar ve eğitim malzemesi sağlamaktadır. 2009 yılına kadar Çin geliştirmekte olan ülkelere 130'dan fazla okul inşaatını dış yardım kapsamında finanse etmiş, 119 geliştirmekte olan ülkeden 70,627 öğrenciye burs sağlamıştır. Sadece 2009 yılında Çin'de eğitim alan 11,185 yabancı öğrenciye burs sağlamıştır. Bunlara ek olarak Çin geliştirmekte olan ülkelere eğitim faaliyetleri için yaklaşık 10.000 öğretmen görevlendirmiştir.

Sağlık alanında gerçekleştirilen yardımlar Çin dış yardımlarında önemli bir yere sahiptir. Genel olarak bu alanda yapılan yardımlar hastane yapımı, sıtma koruma ve tedavi merkezleri kurulması, Çinli sağlık ekibi görevlendirilmesi, yardım alan ülkelere sağlık çalışanı yetiştirilmesi ve tıbbi malzeme ve ilaç yardımı şeklinde olmaktadır. 2009 yılı itibarıyla Çin geliştirmekte olan ülkelere 100'den fazla hastane inşaatı için yardımda bulunmuş ve bu hastanelere ayrıca büyük miktarda ilaç ve tıbbi malzeme yardımı gerçekleştirmiştir. Bunlar arasında örnek olarak Orta Afrika Cumhuriyeti, Gine-Bissau, Zimbabwe, Çat'ta inşa edilen hastaneler verilebilir.

Temiz Enerji ve İklim Değişikliği ile Mücadele alanında ayrılan dış yardım miktarını artırılmıştır. Çeşitli geliştirmekte olan ülkeler ile güneş enerjisi ve rüzgâr santralleri konularında işbirliği yürütülmektedir. Çin ayrıca 2000 – 2009 yılları arasında 50 eğitim çalışmayı düzenleyerek geliştirmekte olan ülkelere gelen 1400'den fazla katılımcıya biyogaz, güneş enerjisi, küçük hidroelektrik santraller, erozyon, orman koruma konularında eğitim vermiştir.

Çin dış yardımlarının yönetimine baktığımızda yukarıdan aşağıya doğru bir hiyerarşide yapılmış birçok bakanlık ve kurum tarafından oluşturulmaktadır. Bu yapının en başında Devlet Konseyi yer almaktadır. Devlet Konseyi ülkede önemli ve büyük dış yardım politikası kararlarını almaktadır. 1,5 milyar doların üstündeki

nakit hibeler, 12.5 milyon dolardan fazla bütçeye sahip yardım projeleri ve politik olarak hassas ilişkilerin olduğu ülkelere yapılan yardımlar ve yıllık dış yardım bütçesini aşan her proje devlet konseyinin onayına tabidir. Doğrudan Devlet Konseyine sorumlu olan Ticaret, Finans ve Dış İşleri Bakanlıkları da Çin dış yardımlarının uygulanmasında aktif göreve sahip diğer bakanlıklardır. Bunların yanı sıra Çin İhracat - İthalat Bankası da dış yardım alanında önemli görevlere sahiptir.

Finans Bakanlığı uluslararası örgütlere yapılan bağışların dağılımı ve dış yardım borçlarının iptali gibi konulardan sorumludur. Ayrıca ticaret bakanlığı ile yıllık dış yardım planının hazırlanmasından sorumludur.

Ticaret bakanlığı ise ikili dış yardım politikalarının, hibeler ve faizsiz kredilerin yönetiminde ve Çin Eximbank ise imtiyazlı kredilerinin yürütülmesinden sorumludur. Eximbank tarafından verilen krediler ise Çin şirketleri tarafından yardım alan hükümetlerin kontrolünde olan hesaplar aracılığı yönetilmeyen projelerin finansmanı için kullanılmaktadır.¹³⁵

Yukarıda sayılan bakanlıkların yanı sıra sağlık ve eğitim bakanlıkları gibi kurumlar da dış yardımların teknik işbirliği alanlarında personel temini gibi konularda katkılarda bulunmaktadır. Diğer ülkelere nazaran Çin dış yardımlarının karar alma süreçlerinin ve kurumsal Pekin yönetimine hızlı hareket etme kabiliyeti sunduğu söylenebilir.

Çin dış yardımlarının büyüklüğü ve dağıtımına ilişkin bilgi ve istatistikler ise karmaşık bir yapıya sahiptir. Yukarıda da belirtildiği üzere uzun süre devlet sırrı olarak korunan Pekin tarafından gerçekleştirilen dış yardımların yıllık büyüklüğünü bazı akademisyenler 1 ila 3 milyar dolar arası hesaplamaktadır. Ancak yardımların dağılımında OECD DAC veya genel yardım tanımlarının dışına çıkıldığında farklı rakamlar karşımıza çıkmaktadır. Örneğin NYU Wagner Okulunun araştırmasına göre ÇHC'nin dış yardım ve hükümet destekli ekonomik projelerinin Afrika, Latin Amerika ve Asya'daki rakamsal büyüklüğü 2006 yılında 27,5 milyar dolardır. Çin dış yardımlarına ilişkin rakamlardaki bu tip uyuşmazlıkların temel iki açıklaması

¹³⁵ Bu yöntem ekonomik çıkarları ve kredilerin geri dönüşünü garantilemek için kullanılmaktadır.

bulunmaktadır. Bunlardan ilki Çin tarafından belirli bir bölgeye yönelik sürdürülen dış yardım, ticari faaliyetler ve yatırımlar arasında kesin sınırlar bulunmamasıdır. İkincisi ise bazı hesaplamalarda dış yardım faaliyetlerinin yürütülmesi sırasında Çin mahreçli malzeme ve işgücü etkinliklerinin hesaba katılmamasıdır.¹³⁶ Dolayısıyla Pekin yönetiminin bu konudaki ketum tavrı ile birlikte Çin dış yardımlarının belirli bölgelere ve ülkelere yönelik rakamsal dağılımlarının hesaplanmasında güçlükler ortaya çıkmaktadır.

5.2 Çin Halk Cumhuriyeti Dış Yardımlarının Tarihsel Gelişimi¹³⁷

Çin dış yardımları geçtiğimiz on yılda, dünya çapındaki yardım uygulamalarının Batı ülkelerince kabul edilen içeriğine ve hedeflerine ilişkin kurallarına aykırı bir şekilde dramatik bir şekilde artmıştır. Pekin yönetimi yardım faaliyetlerini yürütürken büyük oranda kendi stratejik hedefleri ve ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda hareket etmektedir. Örneğin ekonomik gelişmesi için ihtiyaç duyduğu doğal kaynakların ve hammaddelerin temini alanında altyapı geliştirme faaliyetlerine yönelirken diğer yanda sanayi ürünleri için pazar arayışındadır.¹³⁸

Hükümeti halen resmi olarak Çin'i geliştirmekte olan ülke olarak tanımlasa da 21. yüzyıla gelindiğinde gerçekleştirdiği hızlı ekonomik büyüme ve artan ulusal gücü ile Çin'in dış yardımlara ayırabileceği mali kaynakları gelişmiş ülkeler seviyesinde artmıştır.

Çin dış yardımları 1950 yılında o dönemde Pekin yönetimi ile iyi ilişkiler yürüten Kuzey Kore ve Vietnam'a yapmış olduğu malzeme ve donanım yardımları ile başladı. Endonezya'nın Bandung şehrinde 1955 yılında toplanan, Bağlantısızlık Hareketi'nin¹³⁹ fiilen doğduğu Konferans'ın ardından Çin dış yardımları, Pekin'in

¹³⁶ Lengauer, **op.cit.**, s. 40 – 41.

¹³⁷ Bu bölüm http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-04/21/c_13839683_3.htm adresinden 02.01.2013 tarihinde erişilen, Nisan 2011'de Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi Enformasyon Ofisi tarafından yayımlanan Çin'in Dış Yardımlarına ilişkin belge üzerinden yapılan derlemeler ile oluşturulmuştur.

¹³⁸ http://www.uscc.gov/researchpapers/2011/9_1_%202011_ChinasForeignAssistanceinReview.pdf
Erişim Tarihi: 02.01.2013.

¹³⁹ 1960'ların başından itibaren, milletlerarası politikanın yeni bir faktörü olarak ortaya çıkan önemli hadiselerden biri de, Doğu ve Batı bloklarının dışında "bağlantısızlık" adı ile yeni bir hareketin ve

gelişen diplomatik ilişkileri ile birlikte sosyalist ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru yayıldı. Bu kapsamda Pekin üçüncü dünya üzerindeki etkisini artırabilmek için dış yardım faaliyetlerine daha fazla önem vermeye başlarken 1956'da Afrika ülkelerine yönelik yardım faaliyetlerini başlattı.¹⁴⁰ 1964'te hükümet, halen bağlı kaldığı, diğer ülkelere yapılacak ekonomik ve teknik yardımlara ilişkin 8 prensibi kabul ettiğini duyurdu. Bu prensiplerin genel çerçevesini ise eşitlik, ortak fayda ve ön şartsızlık kavramları oluşturmaktaydı. Bu kapsamda Afrika'da yürütülen yardımlardan biri de Tanzanya ve Zambiya arasındaki demiryolu projesiydi.¹⁴¹ Batılı ülkelere ilaveten sosyalist blokta yer alan ülkeler ile gerilimler yaşayan ÇHC'nin, bu dönemde içine saplandığı uluslararası izolasyonu kırmak için üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkilerine ağırlık verdiği söylenmektedir.¹⁴² Bunun sonucunda Ocak 1971'de gelişmekte olan ülkelerin¹⁴³ desteği ile Birleşmiş Milletler'deki koltuğunu Tayvan'dan geri alan Çin, BMGK veto yetkisine sahip üyeliği ile birlikte, gelişmekte olan daha fazla ülke ile ekonomik ve teknik işbirliği alanlarında çalışmaya başladı. Böylelikle ülkede yaşanan Kültür Devriminin de etkisi ile 1970'lerde kendi iç

yeni bir devletler gruplaşmasının ortaya çıkmasıdır. Bu hareket, çeşitli şekillerde başlayıp geliştiği için, Üçüncü Dünya, Asya – Afrika Bloku, Tarafsızlar veya Bağlantısızlar Bloğu gibi isimler almakla beraber, bütün bunların başlangıç noktası tektir ve bu da 1955 Nisanında Endonezya'da toplanan Bandung Konferansıdır. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2: 1914 1995*, 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 624. Bağlantısızlığı fikir olarak ilk kez 1946'da Nehru ortaya attı. 1947 – 1949 Asya-Afrika kongrelerinde kavram uluslararası terminolojiye girdikten sonra, 1950 Kore Savaşında Yugoslavya, Mısır ve Hindistan “bağlantısız” olduklarını ilan ettiler. Oluşum, 1955 Bandung Konferansı'nda Batıcılar ile Doğucular arasında fiilen doğdu. Hareket içindeki ülkeler başlangıçta Barış İçinde Bir arada Yaşama üzerine kurulu bağımsız bir politika izlediler, ulusal kurtuluş hareketlerine destek verdiler, bunların bağımsız olmasından kuvvet aldılar. Çok farklı ülkelere gelen çatlaklar daha bu dönemden oluştu. Hareket 1980 sonrasında düşüşe geçti ve çöktü. B. Oran, Bağlantısızlık Hareketi – Yükselişi ve Düşüşü Kutusu, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 660.

¹⁴⁰ Mısır Afrika Kıtasında Çin'den dış yardım alan ilk ülkedir.

¹⁴¹ Zambiya'nın bakır havzalarıyla Tanzanya sahilini bağlayan Tan-Zam demiryolu projesi bunun en önemli örneklerinden biridir. Çinli mühendisler bu projeyi büyük zorluklara rağmen 1965-1970 yılları arasında tamamlamışlardır. Çağdaş Üngör, “Çin ve Üçüncü Dünya”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:41, Ekim 2009, s. 30.

¹⁴² Üngör, **op.cit.**, s. 30.

¹⁴³ Bu oylamada bağımsızlıklarını yeni kazanan Afrika ülkelerinin desteği önemlidir.

zorluklarının yanında imkânları dâhilinde sağlayabildiği dış yardımlar ile gelişmekte olan ülkeler ile ilişkilerinin temellerini sağlamlaştırdı.¹⁴⁴

1978 reform ve dışa açılma politikaları ile birlikte ise Çin'in ekonomik işbirliği salt ekonomik yardımdan, çok yönlü ve karşılıklı işbirliğine dayanan bir yapıya dönüştü. Bu kapsamda diğer ülkelerle yürüttüğü işbirliğine dayalı ilişkilere ilişkin olarak 1980'lerin başında 4 temel prensip belirledi. Bunlar, karşılıklı ve eşit fayda, fiili etkilere yapılan vurgu, türlerde çeşitlilik ve karşılıklı gelişme olarak sıralanabilir.

Pekin dış yardımların yapısını, organizasyonunu ve boyutlarını ise aktüel koşullara göre şekillendirmeye başladı. En az gelişmiş ülkelere yönelik dış yardımlarını çeşitlendiren ve esnek yollarla sağlamaya başlayan ve arttıran Pekin yönetimi, yardımların ekonomik ve uzun vadeli etkilerine önem vermeye başladı. Yine bu dönemde mevcut projelerin başarısını sağlamlaştırmak için çok yönlü teknik ve yönetsel işbirliği çalışmaları başlattı. Bu düzenlemeler ile birlikte dış yardımlar Çin'in güncel koşullara göre şekillenen çıkarları ve yardım alan ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda şekillendi. Özetle Çin dış yardım alanında ideoloji ihracını bir kenara bırakarak kendi ekonomik gelişimi ve çıkarları için yardım faaliyetlerini şekillendirdiği bir sürece girdi.

1990'larda Çin'in planlı ekonomiden serbest pazar ekonomisine geçişi ile birlikte dış yardımları alanında çeşitlilik ve fonlama yönünden değişikliklere gitti. 1993'de, bu kapsamda gelişmekte olan ülkelere verilen faizsiz borçların ilgili ülkeler tarafından geri ödenmesiyle oluşan kaynak kullanılarak Ortak Girişim ve İşbirliği için Dış Yardım Fonu oluşturuldu. Bu fon küçük ve orta ölçekteki Çin yatırımcılarının üretim ve operasyon alanlarında ortak girişim ve işbirliği kurmalarının desteklenmesinde kullanıldı. 1995'te kurulan Çin EXIM Bank ile birlikte orta ve uzun vadeli düşük faizli krediler sağlayarak dış yardım alanında yürüttüğü faaliyetler için mali kaynakları arttırdı. Bu dönemde yardım alan ülkelerin kapasitelerinin geliştirilmesine de önem veren Çin teknik eğitim alanındaki faaliyetlerini de arttırdı. Yardım alan ülkelerin görevlilerinin Çin'de aldıkları eğitimler yine bu dönemde ön plana çıktı.

¹⁴⁴ http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-04/21/c_13839683_3.htm Erişim Tarihi: 02.01.2013

Çin ikili yardımların yanı sıra gerek bölgesel gerekse uluslararası örgütler nezdinde, özellikle son yıllarda yapılan yoğun eleştirilerin de etkisi ile diğer ülkeler ile temaslarına başlarken, dış yardım konusunda uluslararası alanda işbirliğine açık olduğunu vurgulamaya başladı. 1980'li yılların başında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programına dâhil olan ülke 2000'li yıllara kadar süren bir durgunluğun ardından, çok taraflı işbirliği konusunda attığı adımları yoğunlaştırdı. 2007 yılında Dünya Bankası'nın Kalkınma Kuruluşuna katılan ülke BM üst düzey toplantılarına¹⁴⁵ sağladığı katılım, Afrika Kalkınma Bankası ile gerçekleştirdiği yakın ilişkiler Çin'in bu alanda yürüttüğü çalışmalara örnek olarak gösterilebilir. Çin Hükümeti ayrıca bu kapsamda birçok uluslararası ve bölgesel konferansta tarım, altyapı, eğitim, sağlık, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve temiz enerji alanlarında dış yardım politikalarında uygulamayı düşündüğü farklılıkları ilan etti.

Çin günümüzde bir yandan, uluslararası kuruluşlara açılımına ve uluslararası kamuoyundan gelen eleştirilere karşı yardım uygulamalarında sınırlı da olsa değişikliklere giderken diğer yandan dış yardım alanında kendine özgü kurallarını ve yöntemlerini kullanmayı ve Batı dünyasından ayırksız tavrını sürdürmeye devam ediyor.¹⁴⁶

5.3 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Afrika Kıtası ile İlişkileri

5.3.1 Soğuk Savaş Döneminde ÇHC – Afrika İlişkileri

Çinlilerin Afrika kıtası ile olan ilk temasları yüzyıllar öncesine uzanmaktadır.¹⁴⁷ Bu ilk temaslar 15. Yüzyılda gerçekleşmiştir. Ancak bu çalışmada 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nin Afrika Kıtasına yönelik dış yardım faaliyetleri inceleneceğinden Çinliler ile Afrikalılar arasında tarihsel süreç içinde gerçekleşen diğer ilişkilere değinilmeyecektir.

¹⁴⁵ Bu toplantılara örnek vermek gerekirse; Kalkınma için Finans ve Milenyum Kalkınma Hedefleri Toplantıları.

¹⁴⁶ OECD ile herhangi bir işbirliği içerisinde olmaktan uzak duran Pekin yönetimi, DAC terimlerini kullanmaktan özellikle uzak durmaktadır.

¹⁴⁷ Ian Taylor, **China and Africa: Engagement and compromise**, Routledge, Elektronik Kitap, 2007, s. 16.

Afrika Kıtası, Çin Halk Cumhuriyeti için İkinci Dünya Savaşının ardından kurulması ile birlikte diplomatik olarak önemli gördüğü bir bölge olmuştur. Pekin yönetimi kıta ile olan ilişkilerini 1950’li yıllarda formüle edilen ve bugün de genel olarak Çin diplomatik ilişkilerini genel çerçevesini çizen “Barış İçinde Bir arada Yaşamamanın 5 Prensipleri” üzerine şekillendirmektedir. Bunlar;

- Toprak bütünlüğü ve egemenliğe karşılıklı saygı.
- Karşılıklı saldırmazlık prensibi.
- Birbirinin iç işlerine müdahale etmemek.
- Eşitlik ve karşılıklı fayda.
- Barış içinde bir arada yaşamak şeklinde sıralanmaktadır.¹⁴⁸

Kuruluşunun hemen ardından ÇHC’nin 1950’lerdeki dış politikası, “Batı emperyalizmini”, üçüncü dünya ülkelerine yönelik en büyük tehdit olarak sunuyor; ulusal bağımsızlık mücadelesi veren sömürge ülkelerini de sosyalist bloğun doğal müttefiki olarak görüyordu.¹⁴⁹ Bu dönemde ayrıca ideoloji ihracı Çinli yöneticilerin öncelikleri arasındaydı. Dolayısıyla dönemin sonlarına doğru bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan Afrika ülkeleri de Pekin’in gündeminde özel bir yer tutuyordu.

Çin’in diğer devletlerin içişlerine karışmama ve anti hegemonya söylemleri ile şekillendirdiği dış politikası çerçevesinde yürüttüğü ilişkilerinde Afrikalı devletlerden o dönemde gördüğü en önemli fayda ise Tayvan¹⁵⁰ karşısında yürüttüğü

¹⁴⁸ Üngör, **op.cit.**, 29.

¹⁴⁹ Üngör, **op.cit.**, s. 29.

¹⁵⁰ Çin kaynaklarında Tayvan’ın tarihine ilişkin bilgiler 3. yüzyıla kadar gitmesine rağmen, adanın resmi tarihi 1624’te Hollanda tarafından sömürgeleştirilmesiyle başlamaktadır. 1683 yılından itibaren ise ada Çin İmparatorluğu’nun yönetimine girmiş ve Çin’in bir parçası haline gelmiştir. 1895 yılındaki Japonya-Çin Savaşı sonunda Çin’in yenilmesi ile Ada’nın hâkimiyeti Japonya’ya geçmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı’nda yenilen Japonya, Tayvan’ı Çin’e iade etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Çin’de iktidarda olan Milliyetçi Parti, 1949’da gerçekleşen devrim ile iktidarı Komünist Parti’ye devretmek zorunda kalmıştır. Komünist Parti’nin Çin Halk Cumhuriyeti’ni ilan etmesiyle Tayvan’a geçen Milliyetçi Parti, adada 1912 yılında kurulmuş olan Çin Cumhuriyeti’nin devam ettiğini ilan etmiştir. Ancak Pekin Hükümeti, Tayvan’ı kendi yönetimi altındaki bir eyalet olarak görmeye ve o topraklar üzerinde hak iddiasında bulunmaya devam etmiştir. Özetle, 1949 devrimiyle Çin anakarasında ve Tayvan adasında ortaya çıkan iki siyasal otoritenin varlığı ve izlediği politikalar günümüz Tayvan sorununun kökenini oluşturmaktadır. Bu tarihten sonra Tayvan’ın uluslararası ilişkilerdeki konumu, Soğuk Savaş dönemindeki güvenlik stratejileri çerçevesinde belirlenmiştir. Komünist tehdide karşı uygulamaya konan Truman Doktrini, coğrafi konumundan dolayı Tayvan’ın ön plana çıkmasında etken olmuştur. Dolayısıyla, başlangıçta Tayvan’ı tanımayan ABD’nin, özellikle Kore Savaşı’ndan sonra Ada’yı desteklemesine yol açmıştır. Nitekim 1954 yılında ABD ve Çin

diplomatik mücadelede elde ettiği avantajlardı. Bu avantajların en önemlisi ise bağımsızlıklarını kazanan ve BM’de oy hakkı kazanmaya başlayan Afrika Devletlerinin desteği ile 1971 yılında ÇHC’nin BMGK’da Tayvan tarafından kullanılan koltuğu alması oldu.

1978’de Deng Xiaoping’in döneminde başlayan reform sürecine kadar Asya, Afrika ve Latin Amerika’daki gelişmekte olan ülkelerle dayanışma içinde olan Pekin, kendisine adeta “üçüncü dünyanın lideri” rolünü biçti. 19. Yüzyılda Avrupalı devletler tarafından “yarı sömürge” haline getirilen Çin “utanç asrı” olarak kabul ettiği bu döneme yaptığı vurgular ile sömürge deneyimi yaşayan üçüncü dünya ülkeleri ile bir yandan ortak bir paydada buluşmaya çalışırken diğer yandan gerçekleştirdiği dış yardım faaliyetleri ile bu ülkeler arasındaki liderlik rolünü pekiştirmeye çalışıyordu.

1970’lerin sonunda başlayan reform süreci ile birlikte Çin dış politikasını yeniden şekillendirirken Afrika Kıtası ile yürütmüş olduğu ilişkiler de dönüşmeye başladı. Mao dönemi boyunca dünyadaki ve özellikle Batı’daki bilimsel ve teknik gelişmelere kapalı kalan Çin bu dönemde “Batıdan Öğrenme” sürecini başlattı.¹⁵¹ Bu dönemde Çin dış politikasında üçüncü dünya vurgusu söylem olarak tamamen terk edilmediyse de, Mao dönemindeki "devrim ihracı" siyasetinin sürdürülemez olduğu anlaşılırken ülkenin dış politikasında ideolojik önceliklerin önemi de azaldı. Modernleşme ve dönüşüm çabaları ülkenin Batı ile yakınlaşmasını zorunlu kılarken bu zorunluğun önemli bir nedeni de reformlara hız kazandırmak ve ülkenin modernleşmesi için gerekli olan teknolojinin ancak Batı’dan transfer edilebilecek olmasıydı.¹⁵²

Cumhuriyeti arasında bir savunma antlaşması (US-ROC Mutual Defense Treaty) imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, ABD, Tayvan’ın herhangi bir dış güç tarafından saldırıya maruz kalması durumunda, bu ülkenin güvenliğini sağlayacağını taahhüt etmiştir. Ancak Soğuk Savaş konjonktürünün değişmeye başlaması, Rusya-Çin ilişkilerinin bozulmaya başlaması ile Batı, Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkileri düzeltmek için girişimlerde bulunma kararı almış, bunun sonucunda da 1971’e kadar Çin’i temsil eden siyasal otorite olarak Tayvan’ı tanıyan BM, bu tarihte Çin Halk Cumhuriyeti’ni tanımış ve Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul’daki koltuk Tayvan’dan Çin Halk Cumhuriyeti’ne geçmiştir. BİLGESAM, **Internet Sitesi**, http://www.bilgesam.com/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1643:cin-ile-amerika-arasinda-var-olmaya-calan-bir-ada-tayvan&catid=173:analizler-uzakdogu Erişim Tarihi: 03.03.2013.

¹⁵¹ Üngör, **op.cit.**, s. 32.

¹⁵² Üngör, **op.cit.**, s. 32.

Özetle 1980'li yıllarda, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile yaşadığı anlaşmazlıklar sebebiyle üçüncü dünya üzerindeki etki mücadelesinde ABD'nin yanı sıra bu ülke ile de mücadele eden ÇHC'nin ekonomik reformlar ile birlikte Batı ile ilişkileri gelişirken başta Afrika Kıtası olmak üzere Üçüncü Dünya ülkeleri ile olan ilişkilerin de ise gerileme oldu.

5.3.2 Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Soğuk Savaşın sona erdiği dönemde ÇHC'yi etkileyen en önemli olay Tiananmen Meydanı'nda gerçekleşen gösterilerdi. "1989'da demokrasi talep eden Çinli öğrencilerin başkent Pekin'deki Tiananmen Meydanı'nda yaptığı gösteriler, parti yönetimi tarafından bir "karşı devrim" hareketi olarak görülüp şiddetle bastırıldı. Takip eden süreçte, ÇHC, başta ABD olmak üzere, birçok Batılı ülkenin ciddi yaptırımlarıyla karşılaştı. 1990'lı yılların ilk yarısında Batıyla ilişkilerin olumsuz gidişatı, Çin'i uluslararası arenada alternatif arayışlarına itti. Bu bağlamda, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin Çin dış politikasındaki önemi yeniden artmaya başladı."¹⁵³

Afrika'ya yönelik Çin ilgisi ise Tiananmen sonrasında yeniden şekillendi. Demokrasi talep eden öğrencilerin gerçekleştirdiği gösterilerin şiddetle bastırılması Çin hükümetinin Batı tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmesine neden oldu. Bu dönemde Afrikalı liderlerin Pekin desteklemesi ile birlikte Çin, Batının dışlayıcı politikalarına çözüm arayışları sonucunda son on yıldır ihmal ettiği kıtayı yeniden keşfetti. Pekin dış politikasını yürütürken diğer küresel aktörlerle olan mücadelesinde ve Tayvan'ın marjinalize edilmesinde Afrika ile olan ilişkilerinin çok faydalı olduğunu yeniden hatırladı.¹⁵⁴

Çin Komünist Partisi ise, ülkenin Tiananmen Olayları sonrasında girdiği krizi, 1990'lı yıllarda öncülük ettiği olağanüstü ekonomik büyüme ile aştı. Çin sanayisindeki büyümeye paralel olarak artan hammadde ve enerji talebinin en önemli sonucu ise, ülkeyi bu alanda dışa bağımlı hale getirmesi oldu. Bu faktör, Soğuk

¹⁵³ Üngör, **op.c.it.**, s. 33.

¹⁵⁴ Ian Taylor 'Taiwan's Foreign Policy and Africa: The Limitations of Dollar Diplomacy', **Journal of Contemporary China**, vol. 11, no. 30, February 2002, pp. 125-140.

Savaş yılları boyunca üçüncü dünya ülkeleriyle olan ilişkilerinde ideolojik öncelikleri esas alan Çin'in geleneksel dış politikasında ciddi bir dönüşüm yarattı. Dolayısıyla küreselleşme çağında yeni bir üçüncü dünya politikası, hem büyüyen Çin ekonomisinin hammadde ve enerji ihtiyacını karşılamak, hem de ülkenin tüketim malları için yeni ihraç pazarları bulmak için gerekiyordu.¹⁵⁵ Sonuç olarak Çin'in Afrika Kıtası ile sürdürdüğü ilişkiler siyasi ve sembolik bir yapıdan soğuk savaş sonrası dönemde ekonomi temelli ve faydacı bir yapıya dönüştü.

1996 yılında Kıtayı ziyaret eden ilk ÇHC devlet başkanı olan Jiang Zemin, 1950'lerde formüle edilen ve önceki bölümde aktarılan "Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş Prensipleri" ile birlikte bundan sonra kıtaya olan ilişkileri şekillendirecek yaklaşımlarını açıkladı. Bunlar; güvenilir dostluk ilişkilerinin kurulması, egemenliğe saygılı eşitlik, birilerinin işlerine karışmama, karşılıklı fayda sağlayan kalkınma ve uluslararası işbirliği şeklinde olmuştur.

Bunun sonucunda ülkenin Afrika Kıtası ile olduğu kurmuş olduğu ilişkiler ideolojik temelli ilişkilerden Pekin'in ekonomik çıkarlarının baskın olduğu bir yapıya evrildi. Çin dış politikasında ideolojik içerik azalarak ekonomi temelinde yapılan vurgular çoğaldı. Gelişmekte olan dünyaya yönelik yaklaşımında Çin, politik değerlerine ortak aramaktan ziyade iyi işler yapabileceği ekonomik ortaklar arayışına girdi.¹⁵⁶

Ayrıca belirtilmesi gereken bir diğer nokta da Çin'in Soğuk Savaş sonrası Afrika Kıtası'na yönelik ilgisinin Batı'nın liberal demokrasi ve insan haklarına yaptığı vurgu üzerinden gerçekleştirmeye başladığı ilişkileri ile çakışması olmuştur. Demokrasi ve insan haklarını Batı merkezli bakış açılarının yarattığı normlar olarak gören Afrikalı liderler yönetim şekillerine yapılan, bu normlar çerçevesindeki eleştirilere şüphe ile yaklaştılar. Çin ise kurduğu ilişkilerde bağımsızlığı insan haklarından daha önemli gören bir bakış açısına sahip olduğundan Afrikalı liderler ise Batının insan hakları ile demokrasi eleştirileri karşısında Çin'in farklı yaklaşımını bir alternatif olarak gördü.

¹⁵⁵ Üngör, **op.cit.**, s. 33.

¹⁵⁶ Wei Liang, "China's Soft Power in Africa: Is Economic Power Sufficient", **Asian Perspective**, 2012, s. 36.

Bugün dış politikasını bağımsızlık ve “başkalarının iç işlerine karışmama” vurgularıyla şekillendirdiği söylemi ile yürüten Pekin, Ocak 2006’da yayınladığı Afrika Politikası Belgesi’nde belirtildiği gibi, Kıta ile olan ilişkilerini bağımsızlık, eşitlik, karşılıklı saygı, başkalarının iç işlerine karışmama prensipleri üzerine oturtmuştur.¹⁵⁷ Çinli yetkililer Güney - Güney işbirliğine yapılan vurgunun yanı sıra günümüzde bir yandan Dünya Ticaret Örgütüne Üyeliği örneğinde olduğu gibi küresel ekonomiyle bütünleşirken diğer yandan Afrika Kıtası ile olan ilişkilerinde Batının normlarına karşı çıkmaya çalışmaktadır. Pekin’in diğer devletlerin içişlerine karışmama ve benzeri ilkeler çerçevesindeki duruşunu ise -diğer devletlerin içişlerine karışmama ilkesi çerçevesinde otokratik ve yozlaşmış yönetimlerle kurduğu ilişkileri- yürütmesi artık küresel düzeyde yapılan eleştiriler nedeniyle zorlaşmış durumdadır.

Çin’in dış politikasında ve Afrika ile kurmuş ilişkilerde dönüşümü gerekli kılan bugünkü ekonomik durumuna baktığımızda ise dünya imalat sanayii alanında liderliği ele geçiren ülke sürekli dış ticaret fazlası vermekte,¹⁵⁸ dünyada üretilen ham petrolün %10’unu, çinkonun % 43’ünü, çeliğin %42’sini, demir cevherinin %44’ünü, bakırın ise %39’unu tüketmektedir.¹⁵⁹ Dolayısıyla doğal kaynaklar açısından - nadir metaller dışında - fakir olan ülke, hammadde ihtiyacını karşılamak için dışarıya yönelmektedir. Bunun için yöneldiği bölgelerden birisi de Afrika Kıtası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pekin’in dış politikası bağımsız, güçlü ve birleşmiş bir Çin hedefleri doğrultusunda şekillenirken, Çin yönetimi bu hedefleri gerçekleştirmenin en önemli yolunun da ekonomik gelişme olduğunu düşünmektedir. Pekin yönetiminin resmi tanımlaması ile “halen gelişmekte olan” bir ülke olan Çin buna rağmen Almanya’yı geride bırakarak dünyanın en büyük ihracatçısı konumuna gelmiş, Japonya’dan sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisi olmuş ve ABD’yi geride bırakarak dünyanın en

¹⁵⁷ Taylor, China and Africa, **op.cit.**, s.2.

¹⁵⁸ 2000 yılının sonunda 165,5 milyar dolayında olan ülkenin rezervleri Temmuz 2011’de 3,1975 trilyon dolara yükselmiştir. Edoho, **op.cit.**, s. 104.

¹⁵⁹ Jacques, **op.cit.**, s. 413.

büyük enerji tüketici ülkesi olmuştur.¹⁶⁰ Çin ekonomik hedefleri doğrultusunda gerçekleştirdiği faaliyetler ile birçok Afrika ülkesinde ABD ve Batılı Devletlerin gerek ekonomik gerekse siyasi açıdan yerini almakta, kıtada gerçekleştirdiği yatırımlarla, geliştirdiği ticari ilişkileri ile ve nihayetinde yürüttüğü yardım faaliyetleriyle kıtaya ilişkilerini gün geçtikçe derinleştirmektedir. Çin artık günümüzde birçok Afrika ülkesindeki en büyük yatırımcı, ticaret ortağı, yardım sağlayıcı ülke konumunda olup, özellikle sahra altı Afrika bölümündeki en büyük ticari oyuncu olmuştur.¹⁶¹

Bugün bir yandan Angola petrolü için Washington ile mücadele eden Pekin diğer yanda Batı Afrika'da üretilen orman ürünlerinin en büyük alıcısıdır. Afrika'nın Asya Bölgesine gerçekleştirdiği toplam ihracatının %40'ı Çin'e gitmektedir. Afrika'nın Asya'dan gerçekleştirdiği toplam ithalatın ise %30'u Çin'den gelmektedir. Çin Gabon, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ekvatorial Gine, Kamerun ve Liberya'dan kereste, Zambiya ve DKC'den bakır, Zimbabve'den ferrokrom ve platinyum, Güney Afrika'dan elmas gibi ürünler almaktadır. Yukarıda sayılan ülkelerin yanı sıra Mısır, Nijerya ve diğer ülkelere Afrika ülkelerine elektronik ürünler, makinalar, motosiklet, giyim eşyası, ayakkabı gibi ürünler satmaktadır.¹⁶² Petrol Afrika'nın Çin'e gerçekleştirmiş olduğu ihracat miktarının yarısını oluşturmaktadır.

Çin'in Afrika'da ilgilendiği hammaddelerin başlıcaları ise şu şekildedir: Petrol, bakır, demir cevheri, boksit, uranyum, alüminyum, manganez, elmas. Afrika ayrıca Çin'in için tekstil ve elektronik gibi sanayi alanlarında endüstriyel gelişme sonucu gerçekleşen fazla üretimi ile oluşan mallarını sattığı bir ihraç pazarı olması açısından önemlidir. Afrika ile Çin arasındaki ticaret kısa bir sürede olağanüstü bir oranda artmıştır. 1999'da 2 milyar dolar olan iki bölge arasındaki ticaret hacmi 2008'de yaklaşık 100 milyar dolara çıkmıştır.¹⁶³ Angola, Güney Afrika, Sudan, Nijerya ve

¹⁶⁰ Lengauer, **op.cit.**, s. 35.

¹⁶¹ Chuka Euka, "The Forum on China-Africa Cooperation(FOCAC): A Framework for China's Re Engagement with Africa in the 21st Century", **Pakistan Journal of Social Sciences**, Vol 30, No 2, Eylül 2010. s. 209 – 210.

¹⁶² Euka, **op.cit.**, s. 210.

¹⁶³ Euka, **op.cit.**, 209 – 210.

Mısır en önemli ticaret partnerleri olarak karşımıza çıkarken, 2010 yılına gelindiğinde ise ticaret hacmi 126,9 milyar dolara çıkmıştır. Bu rakam ABD ve AB'nin kıtaya olan ticaret rakamlarına çok yakın bir rakamdır.^{164 165}

Afrika'da 900'ün üzerinde büyük ve orta ölçekli Çinli firmanın faaliyet gösterdiği tahmin edilmektedir. Bu şirketlerin yanı sıra kıtanın dört bir yanında birçok Çinli girişimci özellikle perakende sektöründe faaliyet göstermektedir. Çinliler tarafından açılan mağazalar büyük bir hızla yayılmakta¹⁶⁶ ve bu durum Afrikalılar tarafından tepkiyle karşılanabilmektedir.

Nihayetinde Çin'in kısa bir süre içerisinde Afrika'nın en büyük ticari partneri ve kıtadaki en büyük dış yatırım kaynağını sağlayan ülke olması beklenmektedir.¹⁶⁷

Son olarak Çin'in günümüzde Kıta ile olan ilişkilerini değerlendirirken literatürde bulunan 3 ayrı bakış açısının bahsetmenin gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu bakış açılarından ilki Çin'i Afrika Kıtasının bir kalkınma partneri olarak görmekte ve karşılıklı çıkar temelinde bir ilişki var olduğunu savunmaktadır. İkinci görüş ise Çin'i kıtanın kaynakları için mücadele eden yarışmacılardan biri olarak görmektedir. Son görüş ise Çini yeni kolonici bir güç olarak görmektedir. Çin'in Afrika ilişkilerine yönelik resmi tavrı ise ilişkileri karşılıklı çıkar çerçevesinde tanımlayarak, eşit ortaklık, ortak ilgi, karşılıklı saygı kavramları ile temellendirmektedir.¹⁶⁸

5.4 Çin Halk Cumhuriyetinin Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlarının İncelenmesi

5.4.1 Soğuk Savaş Dönemi

Önceki kısımlarda açıklanmaya çalışıldığı üzere Çin Afrika Kıtası ile yoğun olarak siyasi ve ekonomik ilişkiler içerisindedir. Kıta ile Çin arasındaki bu ilişkiler içinde dış yardım faaliyetleri ise önemli bir yere sahiptir. Çin kıtaya olan ekonomik siyasi

¹⁶⁴ Jacques, **op.cit.**, s. 421.

¹⁶⁵ Ticaret hacmindeki bu hızlı ilerleyişe rağmen Afrika Çin'in toplam ticaretinde %3'den az bir paya sahiptir.

¹⁶⁶ Örneğin Namibya'nın Oshikango şehrinde Çinliler tarafından ilk mağaza 1999 yılında açıldı. 2006 gelindiğinde bölgede bu mağazaların sayısı 75'i geçmiştir. Jacques, **op.cit.**, s. 422.

¹⁶⁷ Jacques, **op.cit.**, s. 422.

¹⁶⁸ Edoho, **op.cit.**, s. 106.

ve ekonomik ilişkilerinde dış yardımları yoğun olarak kullanmaktadır. Hatta gerçekleştirdiği ticari ve ekonomik faaliyetlerden dış yardım faaliyetlerini tamamen ayırabilmek oldukça zordur. Resmi olarak kıtaya yönelik Çin yardımlarının başlaması ise Bandung Konferansının hemen ardından Üçüncü Dünya ülkeleri ile geliştirilen ilişkiler çerçevesinde Süveyş Kanalı Krizi döneminde Mısır'a gönderilen yardımlar ile birlikte 1956 yılında olmuştur.

Gine'ye 1960 yılında kibrit ve sigara fabrikaları yapımı üzerine verilen faizsiz destekler ise Çin'in Sahra Altı Afrika bölgesinde yer alan bir ülkeye yapmış olduğu ilk kalkınma projesi olmuştur. 1961 ve 1962 yıllarında ise Mali'ye şeker kamışı ve çay üretimi deneyleri için gönderilen tarım uzmanları ise kıtaya yönelik teknik işbirliği faaliyetlerinin ilk örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1964 yılında ÇHC Başbakanı Afrika ülkelerine gerçekleştirmiş olduğu ziyarette halen Çin dış yardımlarının genel çerçevesini belirleyen 8 prensibi ilan etmiştir. 1965 itibarıyla Çin tarafından Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo-Brazzaville, Gana, Kenya ve Uganda gibi ülkelerde çeşitli yardım programları uygulanmaktaydı. Ayrıca Çin Afrika'da o Soğuk Savaş öncesi dönemde gerçekleştirmiş olduğu en önemli projelerden olan TAZARA Demiryolu Projesi için fizibilite çalışmalarına başlamış ve dönemin sonlarına doğru Kongo, Somali, Mali ve Gine gibi ülkelere sağlık ekipleri göndermiştir. Bu dönem öncesinde Pekin yönetiminin gerçekleştirmiş olduğu yardımlardan faydalanan ülkeler sadece kendilerini sosyalist olarak tanımlayan devletlerden oluşmaktayken bu dönemde Çin yönetimi ideolojik şartları bir kenara bırakarak, Gine ve Tanzanya'ya yönelik gerçekleştirmiş olduğu yardımlarda görüldüğü üzere şart olarak Tayvan'ı tanımamayı öne sürmüştür.¹⁶⁹

1970'lerde Çin dış yardımları ülkede yaşanan Kültür Devrimi çerçevesinde şekillenmiştir. Bu dönemde ülkenin ekonomisi tam anlamıyla çökmüş, finansal gücü ise zayıflamıştır. Ancak 1971 tarihi itibarıyla 16 Afrika ülkesi tarafından tanınan ÇHC bu tarihten sonra BMG Konseyindeki koltuğu Tayvan'dan alabilmek için yeterli olan sayıya ulaşmıştır. Bu dönemde Tayvan'ı tanımaktan vazgeçip ÇHC ile

¹⁶⁹ Li Xiaoyun, "China's Foreign Aid to Africa", s. 4 – 5. <http://www.iprcc.org.cn/ppt/200805-13/1210662570.pdf>. Erişim Tarihi: 07.03.2013.

diplomatik ilişki kuran Afrika ülkeleri dış yardım verilerek ödüllendirilmiştir.¹⁷⁰ Kültür Devriminin karmaşası içerisinde Çin'in kısıtlı kaynakları ile Kıtada dış yardım faaliyetleri kapsamında gerçekleştirdiği en önemli proje TAZARA demiryolu projesi olmuştur. Zambiya'daki madenlerden çıkarılan bakırın demiryolu ile Tanzania sahiline ulaştırılmasını içeren proje kapsamında azınlık beyazların ırkçı yönetimlerini sürdürdüğü Rodezya ve Güney Afrika Cumhuriyeti baypas edilmiştir. Bu projenin tamamlanması ile Çin prestij sağlamış, Pekin'in sonraki dış yardım faaliyetlerinde ise referans olarak gösterilmiştir.¹⁷¹

1980'lere gelindiğinde ülkenin ekonomik reform süreci Afrika'ya yönelik dış yardım uygulamalarını da etkiledi. Çinli yetkililer yeni iç ve dış hedefleri için yardımların nasıl şekillendirilebileceğine ilişkin planlamalar yaparken Afrika Kıtasına yönelik dış yardımları da dönüştürdüler. Çin Başbakanı Zhao Ziyang'ın Aralık 1982'de Kıtaya gerçekleştirdiği ziyarette söylemsel düzeyde de olsa güney – güney işbirliğine vurgu yaparak Çin'in dış yardım uygulamalarında türlerde çeşitlilik (diversity in form) prensibini getirdiğini ilan etti. Bu prensip çerçevesinde günümüzde Çin dış yardım alanı şekillenirken yardımların iki tarafın da faydasına olması Çin için önemli hale geldi. Bu kapsamda Kıtaya yönelik ÇHC dış yardımları ülkenin ekonomik gelişimine katkı sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılırken, miktarı da 1980'ler boyunca arttı.¹⁷²

5.4.2 Soğuk Savaş Sonrası

1990'larda Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Kıtaya yönelik Batı ilgisizliğinin oluşturduğu boşluğu, gelişen ekonomisi ile Çin doldurmaya başladı. Tiananmen olaylarının sonucunda oluşan uluslararası izolasyonu hafifletmek için Afrika ülkeleri ile sağlamaştırma yoluna giden Çin, bu kapsamda ilerleyen yıllarda ilişkilerin geliştirilmesinde ve yürütülmesinde önemli rol oynayacak dış yardımlar aracını da yeni koşullara adapte etti.

¹⁷⁰ Deborah Brautigam, "China's African Aid: Transatlantic Challenges", **The German Marshall Fund Of The United States**, 2008, s. 8 – 9, <http://www.gmfus.org/publications/index.cfm> Erişim Tarihi: 02.03.2013

¹⁷¹ Brautigam, "China's African Aid...", **op.cit.**, s. 9.

¹⁷² Brautigam, "China's African Aid...", **op.cit.**, s. 9 – 12.

1996'da Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin 6 Afrika ülkesini ziyareti sırasında 21. Yüzyılda Çin Dış Yardımlarının temelini oluşturan karşılıklı çıkar için ekonomik işbirliği prensibini ilan etti. Bu kapsamda Afrika Kıtasına yönelik dış yardımları daha geniş çaplı ekonomik ve ticari çıkarları doğrultusunda şekillenmeye başladı.

2000 yılında Afrika ve Çin arasındaki ilişkilerde önemli bir diyalog ortamı ve pragmatist bir işbirliği mekanizması sağlayan Çin – Afrika İşbirliği Forumu (Forum on China-Africa Cooperation - FOCAC) başlatılırken, Kasım 2009'da gerçekleştirilen FOCAC toplantısında ise dış yardım alanında ÇHC'nin 2006'daki¹⁷³ taahhütlerine ek olarak taahhüt etmiş olduğu 8 maddelik plan ise aşağıdaki gibi ilan edilmiştir.¹⁷⁴

- Pekin, Çin ile Afrika arasında iklim değişikliği konusunda ortaklık hareket edilmesini ve bu konuda üst düzey görevliler arasında danışma toplantıları düzenlenmesini teklif eder. Çin ayrıca uydudan hava durumu gözlemi, yeni enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve kullanımı, çölleşmenin kontrolü, şehirlerde çevre koruması gibi konularda işbirliğinin güçlendirilmesini teklif eder. Çin hükümeti ayrıca Afrika ülkelerini, güneş enerjisi, biyolojik yakıt ve küçük hidroelektrik santral içeriğine sahip, 100 adet temiz enerji projesi için desteklemeye karar vermiştir.
- Bilim ve teknoloji alanlarında işbirliğini güçlendirmek adına Pekin, Çin – Afrika Bilim ve Teknoloji Ortaklığı Planını hayata geçirmeyi teklif etmiştir. Plan doktora sonrası öğrencilerin ortak araştırma projelerini desteklenmesi gibi unsurlar içermektedir.
- Pekin, Afrika ülkelerinin finansman kapasitelerinin artırılması için yaklaşık 10 milyar dolarlık bir kaynağı imtiyazlı kredi şeklinde sunacaktır. Ayrıca Çinli finans kurumlarınca 1 milyar dolarlık bir kaynağın Afrika'daki küçük ve orta

¹⁷³http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-04/21/c_13839683_19.htm Erişim Tarihi: 10.01.2013.

¹⁷⁴http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-04/21/c_13839683_21.htm Erişim Tarihi: 10.01.2013

boyuttaki müteşebbislerin gelişiminin desteklenmesi için oluşturulmasını desteklemektedir. Çin Hükümeti ayrıca faizsiz kredi şeklinde sunulan devlet kredilerinin 2009 yılı sonu itibarıyla vadesi gelenlerini, Çin'in diplomatik ilişki içerisinde olduğu ağır borçlu yoksul (HIPC's) ve en az gelişmiş ülkelerin (EGÜ – LDCs) silecektir.

- Çin kendi pazarını Afrika ülkelerine daha fazla açacaktır. Çin ile diplomatik ilişki içerisinde bulunan Afrika'daki en az gelişmiş ülkelere yapılacak ihracatın yüzde 95'ine aşamalı olarak sıfır gümrük tarifesi uygulayacaktır. İlk adım olarak 2010 itibarıyla bu ülkelere yapılacak mal ihracatının %60'ına sıfır gümrük uygulayacaktır.

- Çin Afrika ülkeleri ile tarım alanındaki işbirliğinin güçlendirilmesi ve bu ülkelerdeki gıda güvenliğinin kapasitesinin artırılması için tarım teknolojisi merkezlerinin sayısını 20'ye çıkaracaktır. Ayrıca kıtaya tarım teknolojileri alanında uzman 50 ayrı eğitim ekibi göndererek 2000 tarım teknisyeninin yetiştirilmesini sağlayacaktır.

- Çin sağlık alanında ÇHC ile Afrika Kıtası arasındaki işbirliğini derinleştirmeye devam edecektir. Çin tarafından yapımına yardım edilen 30 hastane ve sıtma koruma ve tedavi merkezine tıbbi malzeme ve sıtma ile savaş malzemesi sağlayacaktır. Ayrıca 3000 doktor ve hemşire yetiştirilmesi için Afrika ülkelere yardım edecektir.

- İnsan kaynakları ve eğitim alanlarındaki işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla, Pekin, Afrika ülkelere 50 adet Çin – Afrika Dostluk Okulu inşaatında yardım edecek ve 1500 okul müdürü ve öğretmen yetiştirilmesini sağlayacaktır. Çin burs sağladığı Afrikalı öğrencilerin sayısını 2012 itibarıyla 5500'e çıkaracaktır. Son olarak 3 sene içerisinde çeşitli sektörlerden 20.000 profesyonel için eğitim imkânı sunacaktır.

- İnsanlar arasındaki paylaşımın genişletilmesi için Çin, bilim adamları ve düşünce kuruluşları arasındaki etkileşimin artırılması amacıyla Çin – Afrika Ortak Araştırma ve Paylaşım Planını önermektedir.

Afrika ülkeleri ile kurduğu ilişkinin 1978 sonrası yaşadığı değişim ile birlikte yardımların ideolojik temelden son yıllarda özellikle ekonomik temelli bir yapıya dönüşmüştür. Çin'in kıtaya yönelik yürüttüğü dış yardım programları da büyük ekonomik ve ticari antlaşmaların parçası olarak karşımıza çıkarken Pekin yönetimi büyüyen ekonomisinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve enerji kaynaklarına erişiminin güvence altına alabilmek için Afrika ülkeleri ile ilişkilerine önem vermektedir. Çin, Kıtada zengin petrol kaynakları ile ön plana çıkan Angola, Gabon ve Sudan gibi ülkeleri desteklediği gibi petrol dışındaki diğer hammaddeler açısından zengin ülkeleri de desteklemektedir. Bunlar arasında orman ürünleri açısından zengin Liberya ve mineral hammaddeler açısından Kongo gibi ülkeler ön plana çıkmaktadır.¹⁷⁵ Ayrıca yine bu çerçevede, kalabalık nüfusu sebebiyle gıda arzı güvenliğine önem veren Çin, bu kapsamda Namibya ile balıkçılık sanayiinde işbirliğine giderken, Zambiya ve Zimbabve'de tarım alanında faaliyetler göstermektedir.¹⁷⁶

Çin'in Kıtaya yönelik dış yardımları ve ülkelere sağladığı destekler sadece ticari çıkarları doğrultusunda şekillenmemektedir. Tayvan'ın izolasyonunun sağlanmasının yanı sıra uluslararası arenada Afrika ülkelerinin desteğinin alınması gibi politik çıkarları sebebiyle de bu faaliyetleri yürütmektedir. Günümüzde Kıtada bulunan 54 ülkeden 4'ü Tayvan ile resmi ilişki içerisinde. 2008 yılında Tayvan ile diplomatik ilişkilerini kesip Pekin ile ilişki kuran Malawi başlıca ekonomik alanlarda Çin'den yaklaşık 6 milyar dolara yardım ve yatırım sağlamıştır. Çin halen Kıtada Tayvan'ı tanıyan Burkina Faso, Gambiya, Sao Tome ve Principe ve Swaziland'a dış yardım vermezken uzun süreden beri kendini tanıyan Sudan, Angola, Kongo, Zambiya ve Zimbawe'yi dış yardımlarla desteklemektedir.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Lengauer, **op.cit.**, s. 56.

¹⁷⁶ Lengauer, **op.cit.**, s. 56.

¹⁷⁷ Lengauer, **op.cit.**, s. 58 – 59.

Uluslararası kuruluşlarda etkin olabilmek için Pekin yönetimi bu kuruluşlarda önemli oy sayısına sahip Afrika Ülkelerin desteğini sağlamak için dış yardım aracını kullanmaktadır. 1971’de BMGK’deki koltuğunu Afrika ülkelerinin desteği ile alan ve bunun kritik önemini unutmayan Pekin yönetimi, günümüzde özellikle BM ve DTÖ gibi örgütlerde yapılan oylamalarda Afrika ülkelerinin oylarını sağlamak için dış yardımları kullanabilmektedir. Örneğin ülkede gerçekleşen insan hakları ihlallerine ilişkin BM’de yapılan oylamaların ÇHC lehine sonuçlanmasıyla oylamalarda Pekin’i destekleyen ülkeler yardımlarından faydalanmaktadır.¹⁷⁸

Günümüzde Çin’in kıtaya yönelik dış yardımları genelde doğrudan yapılan sermaye yatırımları ile birlikte gerçekleşen finansman, imtiyazlı pazar girişi, altyapı yatırımlarının desteklenmesi, teknik işbirliği ve eğitim yardımları şeklinde olmaktadır.

Çin önceki kısımda başlıklar halinde incelenen yardım başlıkları altında Kıtaya yönelik yardım faaliyetlerini yürütmektedir. Bunlar arasında ön plana çıkanlar ise büyük altyapı projeleri, tarım alanındaki teknik destekler ve eğitim programlarıdır.

Kıtadaki büyük altyapı projelerinden ilki TAZARA demiryolu projesi olmuştur. Tarihsel önemi olan bu projeye kısaca değinecek olursak; BMGK’da daimi üyelik elde etmesinin ardından desteklenmeye başlanan 1860 km uzunluğundaki demiryolu projesi kapsamında 10 km tünel ve 300 köprü imalatı gerçekleştirilmiştir. Çoğu Çinlilerden oluşan 15.000 insanın çalıştığı 500 milyon dolara mal olan 1970 yılında başlayan proje 1975’te tamamlanmıştır. Kültür Devrimi’nin yaşandığı zorlu ekonomik ortamda maliyeti yüksek bu tip bir projenin desteklenmesinin Çin’in siyasi çıkarları ile yakından ilgili olduğu düşünülmektedir. TAZARA demiryolu projesi dışında Çin tarafından Kıtada diğer birçok altyapı projesi desteklenmiştir. Bunlar arasında Sudan’da inşa edilen Merowe hidroelektrik santrali, Kahire Uluslararası Konferans Merkezi, Mozambik Dışişleri Bakanlığı binası, Etiyopya ve Sudan petrol boru hatları, Nijerya’da demiryolları gibi 500 diğer proje bulunmaktadır.

¹⁷⁸ Lengauer, *op.cit.*, s. 59.

Çin'in kıtaya yönelik dış yardımları Devlet Konseyi ve 3 ana bakanlık tarafından yürütülmektedir. Bu bakanlıklar Finans, Ticaret ve Dış İşleri Bakanlıklarıdır. Bu bakanlıkların yanı sıra Kıtadaki büyükelçilikler de proje geliştirilmesi ve fonlanmasında yardımcı olmak gibi önemli görevlere sahiptirler.¹⁷⁹

Altyapı ve ulaştırma projelerinin yanı sıra tarımsal üretim alanındaki programlar ile gelişmeyi desteklemektedir. Örneğin geliştirilmiş tarım ürünleri arasında öne çıkan hibrid pirinç üretimine ilişkin Kıtadaki ülkelere tarımsal teknik destek sağlanırken diğer yandan düzenlenen eğitim programları ile Afrikalı çiftçilerin eğitimleri sağlanmaktadır.

Çin'in kıtaya yönelik faaliyetlerinde yürütmüş olduğu önemli faaliyetlerden biri de borçlu ülkelerin borçlarının silinmesidir. Bu kapsamda 2009 sonu itibarıyla Çin 35 Afrika ülkesinin 312 kalem borcunu silmiştir. Bu borçların tutarı yaklaşık tutarı ise 3 milyar dolar civarındadır.¹⁸⁰ Bu konuda da Pekin yönetiminin politik yaklaşımı karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 1990'larda Çini tanımayı bırakıp Tayvan'ı tanıyan Burkina Faso ve Gambiya gibi ülkelerin önceki dönemde kalkınma projeleri kapsamında verilen kredilerin borçları ise iptal edilmemiştir.

Son olarak ÇHC'nin kıtadaki ülkelere yönelik askeri alanda gerçekleştirmiş desteklere baktığımızda ise Sudan bu yardımlardan faydalanan başlıca ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Sudan Güney Sudan ile olan mücadelesinde Çin'den sağladığı helikopter, silah ve mühimmatları kullanmıştır. Sudan'ın yanı sıra Tanzania da Çin'den askeri destek almaktadır. Ancak yine de Çin'in Kıtaya yönelik askeri destekleri diğer dış yardım faaliyetleri yanında az bir oran oluşturmaktadır.¹⁸¹

Son yıllarda dramatik bir şekilde artan Çin'in Afrika'ya yönelik dış yardım faaliyetlerine ilişkin sayısal verilere ilişkin ise literatürde net rakamlar bulunmamaktadır. Bazı kaynaklarca ülkenin kıtada yürüttüğü dış yardım miktarının

¹⁷⁹ http://www.un.org/africa/osaa/reports/emerging_economies_2009.pdf Erişim Tarihi: 02.01.2013.

¹⁸⁰ http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-04/21/c_13839683_9.htm Erişim Tarihi: 24.01.2013.

¹⁸¹ Lengauer, **op.cit.**, s. 61.

yıllık yaklaşık 1 ila 2,7 milyar dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir.¹⁸² Ancak Çin'in kıtada yürüttüğü diğer ekonomik faaliyetler devreye girdiğinde ve OECD tanımlarının dışına çıktığında tablo iyice karmaşıklaşmaktadır. Örneğin Çin Ticaret Bakanlığı ve Eximbank tarafından sağlanan, 2001 – 2005 yılları arasında yıllık %35 oranında büyüyen, 35 Afrika ülkesinde alt yapı (genellikle hidroelektrik tesisleri ve ulaşım alanlarında) projelerinin finansmanı için kullanılan, imtiyazlı borçlar ve ihracat kredileri ele alındığında.¹⁸³ 2005 -2007 yıllarındaki 3 yıllık periyotta Dünya Bankasının hibe ve kredi şeklinde Afrika'nın tamamına 17.4 milyar dolarlık bir kaynak aktardığı tahmin edilirken, Çin Eximbank aynı dönemde bu tutara çok yakın olan 16 milyar dolarlık bir kaynağı Afrika Kıtasına aktarmıştır.¹⁸⁴ Çin'in dünya çapında gerçekleştirmiş olduğu dış yardımların Kıtalar arasındaki dağılımında da Afrika Kıtası %45.7 ile en büyük payı almaktadır.¹⁸⁵ Kıtadaki ülkelerin birbirlerini örnek göstererek Çin üzerinde baskı oluşturmasını engellemek için Pekin yönetimi halen ülkeler bazında yardım istatistiklerini açıklamamaktadır. Dolayısıyla çalışmada buna ilişkin rakamlara yer verilememiştir. Pekin'in resmi açıklamalarına göre 2009 sonu itibarıyla yaklaşık 37 milyar dolar dış yardımda bulunmuştur. Bunlardan yaklaşık 15.6 milyar doları hibe, 11.3 milyar doları faizsiz kredi ve 10.8 milyar doları imtiyazlı kaynak şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁸⁶

Son olarak Çin dış yardımlarının Afrikalı liderlerce nasıl değerlendirildiğine baktığımızda ise pozitif bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Örneğin Uganda Başkanı Kaguta Museveni ise Çinlilerden Batılara nazaran daha çok saygı gördüklerini ifade etmiştir. Senegal Devlet Başkanı Aboulaye Wade ise Avrupalıların görmezden

¹⁸² Thomas Lum, Hannah Fischer, Julissa Gomez-Granger, Anne Leland, **China's Foreign Aid Activities in Africa, Latin America, and Southeast Asia**, ABD Kongresi Araştırma Servisi, s. 9, 25 Şubat 2009, Erişim Tarihi: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R40361.pdf> Erişim Tarihi 24.01.2013.

¹⁸³ **Idem.**, s. 11.

¹⁸⁴ Jacques, **op.cit.**, s. 422.

¹⁸⁵ http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-04/21/c_13839683_10.htm Erişim tarihi 24.01.2013.

¹⁸⁶ Deborah Brautigam, s. 207., . "Chinese Development Aid in Africa: What, Where, Why, and How Much?" J. Golley ve L.Song (ed.), **In Rising China: Global Challenges and Opportunities**, Canberra, Australia National University Press, 2011, s. 207.

gelinek Afrikalıların, uygun şartlarda imkânlar sunan Çin'e yönelmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Lengauer, **op.cit.**, s. 62.

6. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN AFRİKA KITASINA YÖNELİK DIŞ YARDIMLARI

Türkiye Cumhuriyeti, Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeninin önemli aktörleri arasında yer almaktadır. Ankara, yeni ortaya çıkan şartlar doğrultusunda dönüştürdüğü dış politika anlayışı çerçevesinde 1990'lara kadar gündem dışı olan bölgeler ile siyasi, ekonomik, kültürel ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin yöneldiği bölgelerden biri de Afrika Kıtası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde Türkiye'nin kıtaya yönelik yürütmüş olduğu dış yardım faaliyetleri taraflar arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler göz önünde bulundurularak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

6.1 Türkiye Cumhuriyeti Dış Yardımlarının Genel Özellikleri

Türk dış yardımlarına ilişkin sınıflandırma ve detaylı istatistik sağlanması bu alandaki başlıca kurum olan TİKA tarafından gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla Türk dış yardım faaliyetlerinin genel özellikleri ve miktarlarına verilecek bilgiler TİKA'nın yaklaşımı ve çizdiği sınırlar çerçevesinde olacaktır.

Türkiye tarafından yürütülen dış yardımların TİKA Türkiye tarafından diğer ülkelere yönlendirilen kalkınma yardımlarını her sene yayımladığı Türkiye Kalkınma Yardımları raporu ile açıklamaktadır. Bu rapora göre Türkiye'nin 2011 yılı Toplam Kalkınma Yardımı (TKY) tutarı yaklaşık 2,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılına nazaran %29,28'lik bir artışı ifade eden bu rakamın dağılımı ise Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Türkiye'nin Kalkınma Yardımlarının Karşılaştırılması¹⁸⁸

	2011 (Cari Fiyatlarla Milyon Dolar)	2010 (Cari Fiyatlarla Milyon Dolar)	2011 (2010 Fiyatlarıyla Milyon Dolar)	Değişim %
Toplam Kalkınma Yardımları	236.314	178.914	231.292	2.928
1. Resmi Akımlar	128.473	94.219	125.726	3.344
1.1. Resmi Kalkınma Yardımları (RKY)	127.301	96.742	124.579	2.877
1.1.1. İki Taraflı Resmi Kalkınma Yardımları	122.621	92.013	120.000	3.042
1.1.2. Çok Taraflı Resmi Kalkınma Yardımları	468	4.729	4.580	315
1.2. Diğer Resmi Akımlar (DRA)	1.172	2.523	1.147	14.546
2. Özel Akımlar	107.872	77.599	105.566	3.604
2.1. Özel Sektör Akımlar (DYT)	8.792	67.031	86.040	2.836
2.2. STK Akımlar (STKY)	19.952	10.568	19.525	8.476

Kaynak: TİKA, 2011 yılı Kalkınma Yardımları Raporu, <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/kalkinma-yardimi/KalkinmaYardimlariRaporu2011.pdf> Erişim Tarihi: 04.03.2013.

Türkiye tarafından yürütülen kalkınma yardımları, yardım alan ülke açısından ele alındığında; teknik işbirliği çalışmaları ile sosyal ve ekonomik alt yapıların oluşturulması, program desteği, müşterek veya doğrudan yatırımlar ile yatırımların geliştirilmesi, kredi, borç-finans desteği, ihracat desteği ve menkul kıymet alımları ile kalkınmaya finans desteğinin sağlanması, barışı yapılandırma çalışmaları ile kriz bölgelerinde normalleşme sürecine katkı sağlaması hedeflenmektedir. Ayrıca acil ve insani yardımlar ile acil ve insani sorunlara çözüm getirilmesi hedeflenirken

¹⁸⁸ TİKA'ya göre; Resmi Kalkınma Yardımları, kamu kaynağı kullanılarak yapılan yardımlar olup, çoğunlukla "hibe" niteliindedir. Diğer Resmi Yardımlar, kredi ve borç işlemleri olup, geri ödemesi olan yardımlardır. Pazar Şartlarında Özel Sektör Katkısı, kamu ve/veya özel sektörün geçerli pazar şartlarında ilgili ülkeye yaptığı yatırım veya finans desteği kapsamındaki yardımlardır. Sivil Toplum Kuruluşlarının Yardımları ise, kamu kaynağı kullanılarak ve/veya STK'ların kendi oluşturdukları kaynaklarla gerçekleştirdikleri ayni ve nakdi yardımlardır.

uluslararası kuruluşlara verilen aidatlar ile de uluslararası müşterek kalkınma çalışmalarını gerçekleştirilir.¹⁸⁹

Türkiye'nin 2011 yılında iki taraflı resmi kalkınma yardımları, bir önceki yıla oranla %33 artarak, 1.226,21 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılı yardımları ise, bir önceki seneye oranla %38 artarak, 920,13 milyon dolar olmuştur. Resmi kalkınma yardımlarının bölgesel dağılımına baktığımızda; Afrika'ya yönelik yardımlarda büyük bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye'nin son 3 yılda gerçekleştirdiği iki taraflı resmi yardımlarındaki bu keskin yükseliş, Türkiye'nin kalkınma yardımlarını götürdüğü ve ilk iki sırada yer alan Güney ve Orta Asya ile Orta Doğu bölgelerinin öncelikleri değiştirmez iken, yeni yapılan açılımlarla Afrika'nın 3. sıraya yerleştiğini göstermektedir. TİKA verilerine İki taraflı Resmi Kalkınma Yardımlarında en büyük payı geçen seneye göre %29 artışla Güney ve Orta Asya Bölgesi (572,05 milyon dolar) almıştır. Ardından %31 artışla ikinci sıraya Orta Doğu Bölgesi (292,64 milyon dolar) yerleşmiştir. 2010 yılında 38,08 milyon dolar yardım yapıldığı Afrika kıtasına ise 2011 yılında 269,78 milyon dolar yardım yapılmış olup, %600 oranında bir artışı ifade etmektedir. Balkanlar ve Doğu Avrupa'ya yapılan yardımlar ise 77,18 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye Toplam Kalkınma Yardımları kapsamındaki faaliyetlerini çeşitli kamu kurum ve kuruluşları, Sivil Toplum Kuruluşları ve Özel Sektör eliyle gerçekleştirmektedir. Kamu kurumlarının kalkınma yardımları kapsamında yapmış oldukları çalışmalar değerlendirildiğinde, 2011 yılında TİKA'nın 1. sıraya yerleştiği görülmektedir. Diğer kamu kurumların arasında da geçmiş yıllardan farklı olarak Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ile Afet Acil Durum Yönetimi Başkanlığı ve Türkiye Şeker Fabrikaları yardım yapan kuruluşlar olarak ön sıralara yerleşmiştir. Bununla beraber, her yıl düzenli olarak benzer programlarını yürütmekte olan Genelkurmay Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Ekonomi Bakanlığı, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Türk Kızılay'ı, Kırgızistan'da yerleşik Manas Üniversitesi ile Kazakistan'da yerleşik Hoca

¹⁸⁹ TİKA, **2005 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/kalkinma-yardimi/KalkinmaYardimlariRaporu2005.pdf> Erişim Tarihi 03.03.2013.

Ahmet Yesevi Üniversitesi yardım yapan Türk kuruluşları arasında yer almaktadırlar.

Yukarıda sayılan kamu kurum ve kuruluşlarının yürütmüş olduğu faaliyetler üzerinden Türk dış yardımlarının genel yapısı ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

TİKA: Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri'nin yeniden yapılanma, uyum ve kalkınma ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla Bakanlar Kurulu'nun 24 Ocak 1992 tarihli Kararıyla, 21124 sayılı ve 27 Ocak 1992 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 480 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir uluslararası teknik yardım teşkilatı olarak kurulmuştur. Ajans, 28 Mayıs 1999 tarihinde, Başbakanlığa bağlanmış olup 4668 sayılı "Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun" 12 Mayıs 2001 tarih ve 24400 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kurumun resmi web sitesindeki ifadeye göre özellikle 2002 yılından bugüne Hükümetin yeni dış politika açılımları ve Türkiye'nin artan gelişmişlik seviyesinin getirdiği ivmeyle, yurtdışında hayata geçirdiği kalkınma yardımı hamleleri ile etkinliğini ve yaygınlığını artırmıştır.¹⁹⁰

TİKA, 30 işbirliği ortağı ülkede 33 program koordinasyon ofisi ile çalışmalarını devam ettirmekte; yaklaşık 100 ülkede proje ve faaliyetler gerçekleştirmektedir. 2002 yılında 12 olan program koordinasyon ofisi sayısı 2012 yılında açılış çalışmaları sürdürülen ülkelerle birlikte 33'e yükselmiştir. TİKA'nın faaliyet coğrafyası 5 kıtayı kapsamaktadır. 1992 yılında kurulan ve Türkiye'nin kalkınma işbirliği politikasının uygulanması sorumluluğu verilen TİKA, aynı zamanda Türkiye'nin kalkınma işbirliğini ulusal aktörlerin yanı sıra, uluslararası kuruluşlar ve ikili donörler ile koordine etmekten de sorumludur. Ayrıca TİKA, Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımlarının istatistiklerini toplamak ve raporlamakla görevlidir. TİKA tarafından toplanan Türkiye'nin resmi kalkınma yardımları 2002 yılında 85 Milyon Dolarken bu rakam 2011 yılında yaklaşık 1 milyar 250 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye'nin resmi kalkınma yardımlarındaki bu artış OECD-DAC üyeliği sürecini

¹⁹⁰ TİKA, **Resmi İnternet Sitesi**, <http://www.tika.gov.tr/tika-hakkinda/tarihce/1> Erişim Tarihi: 02.03.2013.

hızlandırmıştır. OECD ülkeleri arasında 2011 yılında resmi kalkınma yardımlarını en çok arttıran ülke Türkiye'dir.¹⁹¹

TİKA'nın ana çalışma alanları aslında Türk Dış Yardımlarının çeşitliliğini ortaya koyduğu gibi genel yapısına ilişkin bilgileri de koymaktadır. Kurumun resmi web sitesinden alınan bilgilere göre TİKA'nın çalışma alanları aşağıdaki gibidir:¹⁹²

Proje/Program Yardımları: İlgili ülkelerdeki temel altyapıların iyileştirilmesine yönelik bina inşaatları/onarımları ve donanım hibelerini ifade etmektedir. Proje/program yardımları ağırlıklı olarak, fiziki altyapısını kendi kaynakları ile iyileştirme imkânı kısıtlı olan ülkelerde yürütülmektedir.

Teknik İşbirliği: İlgili ülkelerin ihtiyaç duyduğu ve Türkiye'nin mukayeseli üstünlüğünün ve deneyiminin bulunduğu her türlü konuda kapasite artırmaya yönelik uzman eğitimleri gerçekleştirmek, bu kapsamda danışman görevlendirmek vb. faaliyetler düzenlemek bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu tarz teknik işbirliği çalışmaları, Türkiye'deki kurum ve kuruluşların bilgi birikiminin TİKA aracılığı ve koordinasyonunda ilgili ülkelerdeki alıcı kurumlara aktarılması biçiminde yürütülmektedir.

Eğitim: TİKA'nın eğitim alanında gerçekleştirdiği çalışmalar esas olarak 4 ana başlık altında yürütülmektedir:

- Mevcut eğitim altyapısının iyileştirilmesine yönelik okul inşası, onarımı vb. faaliyetler.
- Okulların ve öğrencilerin ihtiyaç duyduğu eğitim teknik donanımı ve materyallerinin sağlanmasına yönelik çalışmalar.
- Eğitimcilerin eğitimi.
- Öğrencilere yönelik eğitim faaliyetleri.

Sağlık: TİKA'nın sağlık sektöründe gerçekleştirdiği çalışmalar genel olarak 4 ana başlık altında yürütülmektedir:

¹⁹¹ TİKA, **Resmi İnternet Sitesi**, <http://www.tika.gov.tr/faaliyet-alanlari/2> Erişim Tarihi: 02.03.2013

¹⁹² TİKA, **Resmi İnternet Sitesi**, <http://www.tika.gov.tr/faaliyet-alanlari/2> Erişim Tarihi: 02.03.2013.

- Mevcut sağlık altyapısının iyileştirilmesine yönelik hastane/klinik inşası, onarımı vb. faaliyetler.
- Sağlık kurumlarının ihtiyaç duyduğu tıbbi donanım ve materyallerinin sağlanmasına yönelik alışmalar.
- İlgili ülkelerdeki sağlık personelinin eğitimi.
- Sağlık taramaları, cerrahi operasyonlar, aşı kampanyaları vb. faaliyetler.

Su ve Sanitasyon: TİKA'nın su ve sanitasyon alanında gerçekleştirdiği çalışmalar ağırlıklı olarak 2 ana başlık altında yürütülmektedir:

- Kırsal alanda sağlıklı içme suyu teminine yönelik kuyu açma alışmaları.
- İçme suyuna sağlıklı erişimin ve su hijyeninin sağlanması adına su şebekelerinin iyileştirilmesi.

İdari ve Sivil Altyapıların İyileştirilmesi: TİKA'nın idari ve sivil altyapıların iyileştirilmesi yönelik olarak gerçekleştirdiği çalışmalar genel olarak 2 ana başlık altında yürütülmektedir:

- Merkezi/yerel yönetimler ile STK'ların fiziki altyapılarının iyileştirilmesi alışmaları.
- Merkezi/yerel yönetimler ile STK'ların beşeri kapasitesini artırmaya yönelik teknik işbirliği faaliyetleri.

Kültürel İşbirliği: TİKA, akraba toplulukların yaşadığı ülkelerde çok sayıda kültürel işbirliği çalışması gerçekleştirmektedir. Sempozyum, festival, seminer, konferans, sergi vb. faaliyetlerin desteklenmesi; kitap basım/dağıtımları gibi faaliyetlerin desteklenmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Restorasyon Faaliyetleri: Yurtdışındaki kültür varlıklarımızın tespit edilmesi, hukuki statülerinin belirlenmesi ve restorasyonlarının yaptırılması faaliyetlerinin farklı kamu kurum ve kuruluşlarımız tarafından yerine getirilmesi nedeniyle etkin bir eşgüdüm mekanizmasının kurulmasına ihtiyaç duyulmuş olup, bu nedenle yürütülecek çalışmalarda kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri arasında işbirliği

ve koordinasyonu sağlama, strateji geliştirme ve restorasyon faaliyetlerinin yönlendirilme görevi, 2008/15 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile TİKA'ya verilmiştir.

Barınma ve Konut: TİKA'nın yürüttüğü barınma ve konut projeleri genel olarak savaşlar, iç çatışmalar gibi insani sebep veya doğal afetler neticesinde yerlerinden olan kesimlerin eski yerleşim bölgelerine dönüşü gayesine hizmet etmektedir.

Tarım: TİKA tarafından gerçekleştirilen tarım projeleri genel olarak 5 ana başlık altında değerlendirilmektedir:

- İlgili kurumların kapasitesini artıracak teknik işbirliği çalışmaları.
- Kurumlara donanım sağlanması.
- Üreticilere verilen donanım destekleri.
- Üreticilerin eğitimi.
- Entegre projeler.

Dış yardımların koordinasyonundan sorumlu olan TİKA kuruluşunun ilk yıllarında Kafkaslar ve Orta Asya ağırlıklı bir çalışma alanına sahipken, 2002'den sonra faaliyet coğrafyasını, Balkanlar, Orta Doğu ve Afrika ülkelerini de kapsayacak şekilde genişletmiştir. TİKA tarafından 1.437'si 2011 yılında olmak üzere toplam 9.824 proje hayata geçirilmiştir. 2011 yılında TİKA bünyesinde yürütülen 1.437 projenin 425 adedi Balkanlar ve Doğu Avrupa'da, 805 adedi Asya'da ve 202 adedi Afrika'da gerçekleştirilmiştir. TİKA ilgili Başbakan Yardımcılığı'na karşı sorumlu ve tüzel kişiliği haiz bir kuruluştur.

TİKA'nın yukarıda sayılan ana çalışma alanlarına ilişkin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerden bazıları aşağıda sunulmuştur:

- Afganistan'da, 2011 yılında başlatılan okul inşası projelerinden "Kabil 16 Sınıflık Blok 7 Lisesi" inşaatı tamamlanmış, 3 lise ve ilköğretim okulunun ise inşaatı devam etmektedir. Bunun yanı sıra, yine TİKA tarafından 2010 yılında inşa edilen 14 okulun tefrişatı tamamlanmıştır.

- Makedonya’da Karbintsi Belediyesi Ocalı Köyü, Demir Kapı Belediyesi Çelevez Köyü ve Petrovets Belediyesi Çiftlik Köyü’ne olmak üzere 3 okul binası inşa edilmiştir. İlim Kültür ve Sanat Vakfı’nın Öğrenci Yurdu donatılmış, çok sayıda okul kitabı basımı ve dağıtımı gerçekleştirilmiştir.
- Sudan’ın en eski ve en büyük Ebe Eğitim Merkezi komple onarılmış, kapasitesi arttırılmıştır. Söz konusu Merkezin, 200 ebe ve hemşireye eğitim verme kapasitesine sahip Afrika’nın en büyük Ebe Eğitim Enstitüsü olması hedeflenmektedir.
- Pakistan Swabi, Dera İsmail Han ve Lakki Marwat’ta 85 su kuyusu ve 4 adet mekanik pompalı su kuyusu açılmıştır.
- Sudan’ın 5 bölgesinde tarımın güçlendirilmesi amacıyla; 170.000 yoksul çiftçiye toplam 66 ton tohum dağıtımı yapılmış ve 45.000 ton ürün elde edilmiştir. Yapılan ekimler sayesinde mülteci kamplarında yaşayan 350 ailenin kendi geçimlerini kendilerinin sağlayabileceği bölgelere yerleştirilmeleri mümkün olmuştur.
- TİKA, 2011 yılında muhtelif alanlarda faaliyet gösteren 50’den fazla STK ile ikili ve çok taraflı ortaklıklar ile 100’den fazla proje ve faaliyet hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda, 2011 yılında STK’lar ile işbirliğinde yürütülen çalışmaları temel olarak 5 başlık altında tasnif etmek mümkündür. Bunlar:
 - Sağlık Projeleri,
 - Eğitim ve Kapasite Geliştirme Projeleri,
 - Sosyal ve Kültürel Projeler,
 - Acil ve İnsani Yardım Projeleri ve Tematik Toplantılardır.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ): Doğal afetlerden zarar gören bölgelerde konut, altyapı ve kamu hizmetleri planlama, inşa etme ve yenileme çalışmalarında görevli olan TOKİ Planlı kentleşme ve konut üretimi seferberliği kapsamında son 10 yılda Türkiye’de 81 il ve 800 ilçede, 557.933 konut üretmiş, tecrübelerini paylaşmak üzere gelişmekte olan ülkelerde de projeler yürütmektedir.

TOKİ 2011 yılında Pakistan'ın 3 ayrı eyaletinde toplam 4.620 konut, 8 okul, 12 ticaret merkezi, 3 spor salonu, 2 sağlık ocağı ve 6 cami projesini gerçekleştirmiş ayrıca “Somali’de Kentsel Gelişim Projesi” kapsamında 200 yataklı hastane, 40 derslikli hemşire meslek yüksekokulu, okul, yol ve drenaj sistemleri, cami ve pazaryeri inşa edilmesi için gerekli ihaleler yapılmıştır.¹⁹³

Genelkurmay Başkanlığı: Barışı yapılandırma çerçevesinde güvenlik kuvveti tahsisi, güvenlik güçleri arasındaki doğrudan ilişkiler, barış için ortaklık eğitimleri, Genelkurmay Başkanlığının kalkınma yardımlarında direkt sorumlu oldukları alanlardır. Su kuyusu açılmasından, dil eğitimi verilmesine, okul tamiratından kültürel faaliyetlere kadar birçok alanda yapılan teknik işbirliği çalışmaları, afet veya iç savaş durumlarında Türk Silahlı Kuvvetlerinin uçaklarını veya gemilerini kriz bölgelerinde kargo uçağı veya güvenlik gemisi olarak hizmete sokmaları diğer çalışmalar arasında yer almaktadır.

Birleşmiş Milletler’in (BM) 51 kurucu üyesinden biri olan Türkiye, BM Yasası’nda belirlenen amaç ve ilkeleri korumak ve yüceltmek için küresel ve bölgesel alanda çaba sarf etmektedir. Yarım asırlık BM tarihi boyunca barış ve güvenliğin korunması ve sosyoekonomik alanlarda tüm insanlığın daha da iyiye gitmesi için sarf edilen çabaları destekleyen Türkiye, BM Barış Güçleri’ne ve BM barışı koruma faaliyetlerine önemli katkılarda bulunmuş ve bulunmaya devam etmektedir.

Bu kapsamda 2010 yılında 78,6 milyon dolar, 2011 yılında ise 77,31 milyon dolar tutarında barışı yapılandırma çalışmalarına katkıda bulunan Türkiye, kaynaklarının önemli bir kısmını Afganistan, Bosna Hersek, Kosova ve Lübnan için ayırmıştır.

Genelkurmay Başkanlığı’nın 2011 yılında gerçekleştirdiği diğer teknik yardım projelerinden örnekler ise aşağıda yer almaktadır:

- Afganistan’da kamu ve eğitim tesislerinin bakımı, eğitim malzemesi ve donanım desteği, 3 farklı bölgede su kuyusu açılması, Afganistan halkına yönelik muhtelif kurslar, yoksul halka gıda ve giyim yardımı.

¹⁹³ TİKA, **2011 yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/kalkinma-yardimi/KalkinmaYardimlariRaporu2011.pdf> Erişim Tarihi: 04.03.2013.

- Bosna-Hersek'te 92 adet dil kursu, dil laboratuvarı kurulması, 3 köyün su ihtiyacının karşılanması, su deposu inşası, 5 okulun tamirata, kimsesizler yurdunun tefrişatı.
- Lübnan'da 4 okulun bakım ve onarımı,15 tekerlekli sandalyenin ihtiyaç sahiplerine dağıtılması.
- Kosova'da sağlık taraması, bir okulun onarımı, çevre düzenlemesi, 3 ayrı dilde açılan dil kurslarında 620 kişinin 72 gün süreyle eğitilmesi, 126 kadının dikiş-nakış, boncuk kurslarında eğitilerek meslek edindirilmesi, 185 çocuğun sünnet ettirilmesi.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD): Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı 2009 yılında Sivil Savunma Genel Müdürlüğü ve Afet İşleri Genel Müdürlüğü yerine kurulmuş ve doğrudan Başbakanlık'a bağlı bir kurum olup, afet öncesi hazırlık ve zarar azaltma, afet esnasında yapılacak müdahale ve afet sonrasındaki iyileştirme çalışmalarının yönetim ve koordinasyonunu gerçekleştirmektedir. AFAD, Türkiye içinde gerçekleştirdiği benzer çalışmalarını kalkınmakta olan ülkelerde de yürütmektedir. Bu kapsamda aşağıda yer alan acil yardım durumlarında kimi projelerde Türkiye içi koordinasyonu sağlamış, kimi projelerde de ekipleriyle olay yerinde kurtarma yapmıştır. Bu acil yardım projelerinden örnekler aşağıda yer almaktadır:

- Tunus'ta yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle, 328 kişinin THY'ye ait uçaklarla ülkemize transferi.
- Irak'ta değişik tarihlerde meydana gelen 6 patlama sonrası, ülkelerinde tedavi imkânı bulamayan 59 yaralı ve refakatçilerinin Genelkurmay Başkanlığı'na ait ambulans uçak ile Ankara'ya transferi.
- Mısır'da yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle, THY'ye ait 11 tarifeli ve 9 özel uçak ile toplam 3.295 kişinin ülkemize tahliyesi, ayrıca, Kırgızistan'ın yardım talebi üzerine, THY'ye ait bir adet uçak ile 175 Kırgız vatandaşının Bişkek'e tahliyesi.

- Libya’da başlayan iç karışıklıklar nedeniyle, bugüne kadar, 99 uçak, 15 gemi ile 25.000 kişinin tahliyesi ve 3.197 ton insani yardım malzemesinin bölgeye gönderilmesi.
- Libya’da ülkelerinde tedavi imkanı bulamayan 575 yaralının refakatçileri ile birlikte ülkemize getirilmesi.
- Suriye’de başlayan iç karışıklıklar nedeniyle, ülkemize gelen Suriye vatandaşları için, Hatay ilinde 7 çadır kentin kurulması, sığınmacıların iâşe, ibate, eğitim, sağlık, güvenlik ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması.

İçişleri Bakanlığı - Emniyet Genel Müdürlüğü: İçişleri Bakanlığının kalkınma yardımlarını iki ana başlık altında gerçekleştirmektedir. Bu başlıkların birincisi sığınmacılara yapılan yardımlardır.

İkinci ana başlık ise güvenlik konusunda gelişmekte olan ülke uzmanlarına yönelik gerçekleştirilen eğitim programlarıdır. 2011 yılında TİKA ile işbirliğinde gerçekleştirilen projelerden örneklerden bazıları ise şu şekildedir:

- Uluslararası Polis Eğitimi İşbirliği Projesi kapsamında iki ülke teşkilatlarının tecrübelerini paylaşması, suçla mücadelede bilinçlendirme ve teknik konularda birlik sağlanması amacıyla toplam 29 kursun gerçekleştirilmesi ve bu kurslarda 483 kursiyerin eğitilmesi.
- Afganistan ve Orta Asya Ülkelerinde Uyuşturucu İle Mücadele Projesi, TİKA ve Emniyet Genel Müdürlüğü (TADOC) işbirliğinde yürütülmekte olup, 7 ülkede eğitim programlarının düzenlenmesi.
- Uluslararası Lisansüstü Eğitim Projesi kapsamında, Polis Akademisi Başkanlığında yüksek lisans yapan 8 kişiye burs verilmesi.

Ekonomi Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı: Ekonomi Bakanlığı’nın kalkınma yardımları alanında yürüttüğü işlemler daha çok uluslararası kuruluşlara Türkiye adına yapılan aidat ve katkılar olarak gerçekleşmektedir. Söz konusu kuruluşlar Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Asya Kalkınma Fonu (AsDF), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası(IBRD), Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası (BSTDB), Küresel Çevre Fonu (GEF) olarak kaydedilmiştir.

Ekonomi Bakanlığı ayrıca yukarıda anılan ve OECD/DAC tarafından belirlenen uluslararası kuruluşlar dışında, İslami Ticareti Geliştirme Merkezi (ICDT), İslam Kalkınma Bankası (İKB), İslam Konferansı Teşkilatı'na (İKT) bağlı İslam Ülkeleri İstatistiksel, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC)'e ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Ticaret ve Kalkınma Bankası (ECOBANK)'a katkı paylarını ülkemiz adına gerçekleştirmektedir.

Hazine Müsteşarlığı ise teknik yardım bazında Türkiye'nin kamu borç ve nakit yönetimi uygulamaları konusunda tecrübelerini alıcı ülkelerle paylaşmakta olup, 2011 yılında, Azerbaycan Maliye Bakanlığı'nın 4 temsilcisine, Özbekistan Maliye Bakanlığı'nın 20 temsilcisine, Filipinler ve Kosova Hazinesi'nin 4'er temsilcisine değişik tarihlerde eğitim vermiştir.

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı – Türkiye Şeker Fabrikaları: Sektörde en büyük şirket durumundaki Türkiye Şeker Fabrikaları (TÜRKŞEKER), faaliyetlerini başta 4634 sayılı Şeker Kanunu, 233 sayılı K.H.K. ve Şirket Ana Statüsüne göre yürütmekte olup, sermayesinin tamamı devlete ait bir iktisadi devlet teşekkülüdür. Türkiye Şeker Fabrikaları, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ilgili kuruluşu olup, merkezi Ankara'dadır.

2011 yılı kalkınma yardımları kapsamında, Özelleştirme Yüksek Kurulu kararı ile Türkiye Şeker Fabrikaları stoklarından 50 bin ton A kotası kristal şeker, başta Somali olmak üzere Afrika Kıtasının doğusunda yaşanan kuraklık afetinden zarar gören afetzedeler için Türk Kızılay'ına bedelsiz devredilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı: Kalkınma yardımları kapsamında gerçekleştirilen uzmanlık eğitimleri dışında kalan temel, orta ve yüksek öğretim ile lisansüstü öğretimlerin planlama, genel koordinasyon ve icrası Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir. 2011 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen proje ve programlar aşağıda yer almaktadır:

- Büyük Öğrenci Projesi kapsamında 1992 yılından itibaren devlet burslusu statüsünde ülkemize Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve akraba topluluklarından getirilen öğrencilere TÖMER, ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora

bursları ile tedavi, ulaşım, barınma, beslenme, giyecek, ikamet teskeresi ve üniversite katkı payları ödenmek suretiyle üniversite eğitimi almaları sağlanmaktadır. 2011 yılında, 646'sı TÖMER'de, 222'si ön lisans, 4.154'ü lisans, 516'sı da doktora olmak üzere eğitime toplam 6.407 öğrenci devam etmiştir.

- Ayrıca ikili anlaşmalar ve iyi niyet çerçevesinde hükümetimizce çeşitli hükümetler emrine verilen burs programlarından 2011 yılında 1.929 öğrencinin yararlanması sağlanmıştır, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından işletilmekte olan Azerbaycan, Moldova, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'daki 7 ilköğretim okulunda 245 öğretmen görevlendirilmiştir.

Sağlık Bakanlığı: Sağlık Bakanlığı da Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu kalkınma yardımları alanına sağladığı gerek personel gerek tıbbi ekipman destekleri ile katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda Bakanlık tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerden bazıları aşağıda sunulmuştur:

- 2010 yılında Pakistan'da yaşanan sel felaketinin ardından, Sağlık Bakanlığı bölgeye en kısa sürede ulaşmış, ilaç, tıbbi malzemeleri hazır etmiş, doktorlarını görevlendirmiş, sahra hastanesi kurmuş ve halkın yaralarını sarmak için tüm Türk yardım kuruluşları ile işbirliği içinde katkıda bulunmuştur. 2011 yılında ise 2010 yılında kurduğu 7 hastanenin donanımını gerçekleştirmiş, 69 ton ilaç ülkeye sevk etmiştir. Ayrıca, 21 sağlık personeli 58 gün, 26 sağlık personeli 90 gün, 4 teknik personel 6 ay boyunca hastanelerde görev almıştır. Sağlık Bakanlığının açmış olduğu hastanelerde 2.750 adet laboratuvar tetkiki, 397 radyolojik inceleme, 40.892 kişinin muayenesi Türk doktorları tarafından gerçekleştirilmiştir.
- Libya'da çıkan iç çatışmalar nedeniyle ülkemize 273 refakatçi ile birlikte gelen 575 hasta tedavi edilmiş, Libya'da 1 sahra hastanesi kurulmuştur,

- Somali’de kuraklık ve kıtlık neticesinde oluşan krizde Sağlık Bakanlığı aktif görev almış, 2 adet sahra hastanesi kurmuş, 52 doktor, 91 sağlık personelini değişik sürelerle sahada görevlendirmiş, 70.786 Somali vatandaşını muayene etmiş, 4.098 laboratuvar ve 1.002 röntgen tetkiki gerçekleştirmiş, 2.895 hastayı müşahede altına alarak tedavi etmiştir. Ağır iklim tipi hastanesinde ameliyat hizmetleri Aralık 2011 tarihinde başlamış ve toplam 60 ameliyat gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte 115 ton ilaç ve tıbbi malzeme, 16 adet jeneratör ve 5 gezici sağlık aracını bölgeye sevk etmiştir.
- Suriye’den Türkiye’ye gelerek Hatay’daki kamplara yerleşen sığınmacıların en acil ihtiyaçları arasında sağlık hizmetleri yer almıştır. Bu kapsamda Hatay İl Sağlık Müdürlüğü tarafından 2011 yılında 957 personel 7 ay süreyle görev yapmış, 1.494 yatan sığınmacı hasta tedavi edilmiş, 320 ameliyat gerçekleştirilmiştir.
- Dünyadaki tıbbi gelişmeleri geliştirmekte olan ülkelere aktarmayı görev bilen Sağlık Bakanlığı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Hükümetler arasında “Sağlık ve Tıp Alanında İşbirliği’ne dair anlaşmalar imzalamaktadır. Bu çerçevede 2011 yılında 14 ülkeden toplam 410 doktor, 47 ebe ve hemşire ile 152 uzman sağlık personeli olmak üzere toplam 609 kişinin eğitimini Türkiye’deki hastanelerde uygulamalı olarak gerçekleştirmiştir.

Türk Kızılayı: 11 Haziran 1868 tarihinde "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" adıyla kurulan Kızılay, Savaşta felakete uğrayanları koruyan, barışta yurt içinde ve yurt dışında vukua gelen her türlü afet ve felaketslere karşı üzerine düşen hizmetleri yerine getirmek, insaniyetçi hukuk ilkelerine bağlı kalmak, sağlık ve sosyal dayanışmayı desteklemek, sosyal refahın geliştirilmesine yardımcı olmak, Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Kızılay-Kızılhaç Dernekleri Federasyonu ve bu federasyona dahil ulusal kuruluşlarla işbirliği yapmak amacıyla kurulmuştur. tüzel kişiliğe sahip, özel hukuk hükümlerine tâbi, kâr amacı gütmeyen, yardım ve hizmetleri karşılıksız olan ve kamu yararına çalışan bir gönüllü sosyal hizmet

kuruluşu olan Türk Kızılayı'nın İnsani Yardım Operasyonları çerçevesinde 2011 yılında gerçekleştirmiş olduğu proje ve faaliyetler aşağıda yer almaktadır:

- Lübnan'da yaşanan çatışmalar nedeniyle, gıda ve giyim malzemesi,
- Libya'da yaşanan çatışmalar nedeniyle, gıda, barınma ve tıbbi malzeme, ilaç, araç, jeneratör,
- Kırım-Suçdak'a gıda ve muhtelif giyim,
- Pakistan'da yaşanan sel nedeniyle, çadır, battaniye, tonlarca giyim ve gıda, hijyen malzemesi, 2 konteynır su arıtma ünitesi, tıbbi sarf malzemesi, mutfak setleri,
- Venezüella'da yaşanan sel nedeniyle bölgeye su ve bebek maması,
- Tunus İnsani Yardım Operasyonu kapsamında; gıda ve ilaç,
- Mısır'da yaşanan çatışmalar nedeniyle, gıda ve mutfak malzemeleri,
- Kosova İnsani Yardım Operasyonu kapsamında gıda ve muhtelif giyim malzemesi ve ilaç,
- Filistin İnsani Yardım Operasyonu kapsamında ilaç,

Somali'de yaşanan kuraklık nedeniyle, her boydan çadır, yatak, yorgan, çarşaf, battaniye, yastık, kampet, tonlarca gıda, muhtelif giyim, masa sandalye, aile mutfak setleri, hijyen malzemeleri, jeneratörler, seyyar mutfak, su tankları, mobil ekmek fırınları bölgelere sevk edilmiştir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı: TİKA 2011 Kalkınma Yardımları Raporunda Aile Ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü tarafından 59 uzmanın, 7 memurun Hatay'da görevlendirilmesi, sosyal aktivitelerin organizasyonu, 3 kamyon çocuk bezi, mama, oyuncak ve benzeri malzemenin temini, oyun parkı kurulması, yetim çocuklara eğitsel toplantıların gerçekleştirilmesi, eğitimcilerin eğitimi, 3 tekerlekli sandalye temini Bakanlığımızın faaliyetleri arasında sayılmıştır.

Buna ilaveten, raporda yer verilmese de 3294 sayılı Kanun hükümleri uyarınca Türkiye'ye kabul edilmiş kabul edilmiş yabancılara yönelik olarak yapılan yardımlar kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca gerçekleştirilen

faaliyetler, OECD ölçütleri uyarınca Türkiye'nin dış yardım yardım alanında yürütmüş olduğu çalışmalar arasında değerlendirilmektedir.

Sivil Toplum Kuruluşları¹⁹⁴: Son dönemde Türkiye'nin dış politikasında gözlemlenen aktif siyaset, dış ilişkilerinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu gelişime destek vermek ve gelişmelere ayak uydurmak için sivil toplum kuruluşları önemli görevler yüklenmişlerdir. STK'lar teknolojik gelişmelerin sağladığı imkânlardan da yararlanarak dünyanın farklı noktalarındaki geniş kitlelere ulaşmakta ve insani krizlerde yardıma koşmaktadırlar. İnsani yardım kuruluşları mağdur insanların acil ihtiyaçlarını karşılarken bir taraftan da toplanan kaynaklarla kalıcı çözümler üretmek için çalışmaktadırlar. STK'lar arasında çalışma alanları bakımından temel farklılıklar olsa da, insani müdahale süreci denilince genel olarak STK'ların barınma, sağlık yardımı, giyim, gıda dağıtımı ve afet veya kriz sonrasında afetzedeleri güçlendirme faaliyetleri (eğitim, mesleki gelişme, kültür, sağlık yardımları) anlaşılmaktadır.

TİKA Kalkınma Raporundan derlenen bilgilere göre Türk sivil toplum kuruluşlarının yapmış olduğu yardımlar ilk kez 2005 yılında raporlanmaya başlanmış olup, raporlama tüm çabalara rağmen henüz arzu edilen düzeye ulaşmamıştır. Buna karşılık STK'ların raporlanabilen yardım rakamlarında yıllar içinde artış kaydedilmektedir. 2011 yılında 199,52 milyon dolarlık yardım yapan Türk STK'ları dünyanın her tarafına yardım götüren ve büyük özverilerle toplanan yardımları en iyi şekilde değerlendirmektedir.

STK yardımları, teknik işbirliği (Tİ) ve proje program yardımları (PPY) ve acil yardımlar olarak iki ayrı kategoride derlenmektedir. Tİ ve PPY, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal uyumunun sağlanması için yapılan aynı ve nakdi

¹⁹⁴ TİKA Kalkınma Yardımları Raporunda Sivil Toplum Kuruluşlarını şu şekilde tanımlamaktadır: "Günümüzde insanlar, örgütlü ve organize bir şekilde ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi nitelikli ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadırlar. Bu anlamda, dernek, vakıf, menfaat birliği, oda, inisiyatif grubu v.s. adıyla teşkilatlanmaktadırlar. Özellikle, son yıllarda bu tür organizasyonlarla donatılmış toplumlara sivil toplum, organizasyonların kendisine de Sivil Toplum Kuruluşları (STK) adı verilmektedir." TİKA, **2011 yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/kalkinma-yardimi/KalkinmaYardimlariRaporu2011.pdf> Erişim Tarihi: 04.03.2013.

yardımlar ile yatırımları kapsamaktadır. Acil yardımlar ise çoğunlukla gıda, barınma ve sağlık malzemeleri sağlama şeklinde gerçekleşmektedir. Bu çerçevede, 2011 yılında STK'lar tarafından gerçekleştirilen, Tİ ve PPY 118,5 milyon dolar, acil yardımlar ise 68,5 milyon dolar olarak hesaplanmıştır.

Türk STK'ları, Afrika ülkeleri başta olmak üzere Orta Doğu ve Uzak Doğu'da çok sayıda sağlık taraması, cerrahi müdahale gerçekleştirmiş ve özellikle katarakt, fitik, kadın doğum, kanser, beyin cerrahi, ortopedi ve diş alanlarında ameliyatlar yapmış, ilaç ve tıbbi malzeme yardımında bulunmuş, bazı hastanelerin tadilat ve onarımlarını desteklemiş, tıbbi cihazlar temin etmiştir, Ayrıca ülkelerin sağlık personeline eğitim verilmiş, doktorların Türkiye'de eğitim görmeleri sağlanmıştır.”¹⁹⁵

6.2 Türkiye Cumhuriyeti Dış Yardımlarının Tarihsel Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti 1990'lara kadar gelinen süreçte dış yardım sağlayıcısı olan bir ülkeden ziyade 1947'den itibaren dış yardım alan bir ülke konumunda olmuştur. Dolayısıyla Türk dış yardımlarına ilişkin yapılacak bir incelemenin ağırlık merkezini 1990'lar sonrası dönem oluşturacaktır. Ancak Soğuk Savaş'ın sona erdiği yıllara kadar geçen süreçte bu alanda yapılan az sayıdaki faaliyete aşağıda değinilmiştir.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu sınırlı dış yardım faaliyetleri arasında “1957 yılında Başbakan Adnan Menderes'in talimatıyla Libya üzerinden Cezayir'e gönderilen gizli askeri yardım ve 1985 yılında Sahra-altı Afrika ülkelerine 10 milyon dolarlık gıda ve insani yardım malzemesi gönderilmesi” yer almaktadır.¹⁹⁶

Türk dış yardımlarına ilişkin kapsamlı bir resmi düzenleme ise 05.06.1985 tarihli ve 9573 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile gerçekleşmiştir.¹⁹⁷ Türkiye, Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) Gambiya, Gine, Gine-Bissau, Moritanya, Senegal, Somali ve Sudan'da kurumsal kapasite inşasını hedefleyen 10 milyon ABD Doları tutarında

¹⁹⁵ TİKA, **2011 yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/kalkinma-yardimi/KalkinmaYardimlariRaporu2011.pdf> Erişim Tarihi: 04.03.2013.

¹⁹⁶ Akçay, **op.cit.**, s. 86.

¹⁹⁷ Akçay, **op.cit.**, s. 66.

kapsamlı bir yardım paketi oluşturmasıyla, 5 Haziran 1985 tarihinde kendi dış yardım programını başlatmıştır.¹⁹⁸

Bunun sonrasında Afrika ülkelerine yönelik teknik yardım faaliyetleri hız kazanmış; 17.11.1987 tarihli ve 12154 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile de tüm ülkeleri içeren daha geniş bir düzenleme getirilmiştir. Bu düzenleme ile yardımlara ilişkin prosedür ile yardımların yönü ve miktarı DPT'nin bağlı olduğu ilgili Devlet Bakanlığına verilmiştir. Ayrıca DPT bünyesinde oluşturulan Türk İşbirliği Ajansı Grup (TAC) Başkanlığı ülkemizde dış yardım alanında oluşturulan kurumsal altyapının temel taşlarından biri olmuştur. 1987 – 1991 yılları arasında TAC aracılığı ile yapılan teknik yardımların miktarı yaklaşık 2,5 milyon ABD Dolarıdır.¹⁹⁹

Dışişleri Bakanlığı'na göre, “1980'lerin sonlarında değişen uluslararası ortam, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin bağımsız cumhuriyetler olarak ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece, Soğuk Savaş yılları boyunca fiilen menzili dışında kalan bölgeler olan Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik Türk dış politikası yeniden şekillenmiştir. Türkiye bu sayede, Avrasya'daki, tarihi, kültürel ve dilsel bağlara sahip olduğu geniş bir coğrafi alan ile ilişkilerini güçlendirme fırsatı yakalamıştır. Bu coğrafyadaki yeni bağımsız devletlerin, devlet inşası ve ekonomik dönüşümün getirdiği zorluklarla başa çıkabilmek için acil destek ihtiyacı hızlı ve iyi örgütlenmiş bir karşılığı gerektirmiştir. Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) büyük ölçüde bu ihtiyaca cevap verebilmek için kurulmuştur. Böylece, Orta Asya ve Kafkasya'daki yeni Bağımsız Devletler, Türkiye'nin yardımlarının odak noktası olmuştur. Bu eğilimi yakın dönemde, kalkınma ortaklığının Orta Doğu, Afrika ve Asya'daki ülkeleri de içeren çok daha geniş bir coğrafyayı kapsamıyla sonuçlanan hızlı bir dönüşüm takip etmiştir.²⁰⁰

Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar geline sürece Türkiye Cumhuriyeti'nin büyük ve kapsamlı bir dış yardım programının olduğu söylenemez. Ancak Sovyetler

¹⁹⁸ Dışişleri Bakanlığı, **Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-ismbirligi.tr.mfa> Erişim Tarihi 03.03.2013.

¹⁹⁹ Akçay, **op.cit.**, s. 66 – 67.

²⁰⁰ Dışişleri Bakanlığı, **Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-ismbirligi.tr.mfa> Erişim Tarihi 03.03.2013.

Birliği'nin yıkılması ile yaşanan gelişmeler sonrasında bir dış politika aracı olarak dış yardımların önemi Türk Devletince kavranmış ve özellikle TİKA'nın kurulması ile birlikte atılan adımlar ile bu alandaki faaliyetler geliştirilip yaygınlaştırılmıştır.

1992 yılında kurulan ve Türkiye'nin kalkınma işbirliği politikasının uygulanması sorumluluğu verilen TİKA, günümüzde aynı zamanda Türkiye'nin kalkınma işbirliğini ulusal aktörlerin yanı sıra, uluslararası kuruluşlar ve ikili donörlerle koordine etmekten de sorumludur. Ayrıca TİKA, Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımlarının istatistiklerini toplamak ve raporlamakla görevlidir. TİKA'nın kurulmasının ardından hızla yöneldiği ülkeler Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan yeni devletler olmuştur.²⁰¹

Böyle bir ortamda 1992 – 1996 yılları arasında türleri itibarıyla Türkiye tarafından verilen dış yardımlara ilişkin tablo ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 5 - Türleri İtibarıyla Türk Dış Yardımları: 1992-1996 (Milyon \$)

Yardımların Türü	1993	%	1994	%	1995	%	1996	%
Teknik Yardım	18	6,3	17	31,1	20	13,4	23	11,9
Ekonomik Yardım	182	64,3	13	24,1	86	58,1	158	83,9
İnsani Yardım	82	29,2	23	43,7	40	27,0	6	3,3
Kültür-Bilim. İşbirliği	1	0,2	1	1,1	2	1,5	2	0,8
Toplam Dış Yardım	283	100,0	54	100,0	149	100,0	188	100,0

Kaynak: AKÇAY, Engin, **Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları**, Ankara, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 73.

Engin Akçay'ın değerlendirmesine göre “Türkiye'nin 1992-1996 yılları arasında gerçekleşen ikili dış yardımlarına ilişkin Tablo 5'te yer alan bu veriler incelendiğinde, yüzde 80,5 oranla ekonomik yardım türünün ağırlıklı olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim Türk Eximbank (yüzde 40) ve Hazine Müsteşarlığı (yüzde 20) toplam aktarımlar içinde en büyük rakamsal katkıyı sağlayan kuruluşlar olmuştur. Bununla birlikte teknik yardım oranı, toplam yardımların yüzde 4,3'üne tekabül etmektedir. Öte yandan, ikili yardımların yaklaşık %86'sının Türk Cumhuriyetleri ve özerk topluluklara giderken; aynı dönemde cüz'i de olsa Afganistan, Irak, Mısır,

²⁰¹ Dışişleri Bakanlığı, **Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-isbirligi.tr.mfa> Erişim Tarihi: 03.03.2013.

Sudan, Arnavutluk, Romanya ve Macaristan gibi ülkelere de yardım gönderildiği anlaşılmaktadır. Doğrudan TİKA eliyle gerçekleştirilen yardım ve işbirliği faaliyetlerinin de yaklaşık yarısı bilimsel ve kültürel çalışmalara ayrılmış durumdadır. TİKA'nın teknik yardımların tümü içindeki payı yüzde 2 gibi düşük bir ölçekte seyretmiş; en büyük teknik yardım katkısını ise yüzde 71,5 ile Milli Eğitim Bakanlığı sağlamıştır. Son olarak, 1992-1996 verilerinin askeri nitelikli yardımları içermediği gözlenmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlayan süreçte, Türkiye'nin özellikle Avrasya'daki dost ve kardeş topluluklara ilgisi yoğunluk kazanmıştır. Hemen her alanda yardım ve işbirliğine ihtiyaç duyan bu ilgi coğrafyasında gerçekleştirilen program ve proje konuları doğal olarak son derece çeşitlilik arz etmektedir. 1991 yılı itibarıyla Özbekistan ve Kazakistan ile gerçekleştirilen sağlık alanında işbirliği protokollerini Kırgızistan, Türkmenistan ve Azerbaycan izlemiştir. Genel itibarıyla 1995 yılı sonuna dek süren bu işbirliği çabaları kapsamında tıp, eczacılık, diş hekimliği gibi alanlarda Türk tarafının inisiyatifleriyle konferanslar, hekim stajları, uzman eğitimleri, acil aşı ve ilaç yardımları gibi faaliyetler, ilgili ülkelerin sağlık bakanları düzeyinde görüşülerek koordine edilmiştir.²⁰²

Günümüzde ise Dışişleri Bakanlığı, Resmi Kalkınma Yardımları'nı (Official Development Assistance, ODA), giderek Türkiye'nin proaktif dış politikasının ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Yine Bakanlığa göre Türkiye, "komşu bölgelerinde daha huzurlu ve istikrarlı bir ortam oluşturulmasına katkı sağlama politikasıyla uyumlu olarak, bölgesel ve küresel istikrarın aktif bir paydaşı konumundadır. Türkiye, bölgesel çatışmalarda arabulucu rol üstlenmek gibi çeşitli yumuşak güç araçlarını kullanma politikasının bir parçası olarak, resmi kalkınma yardımlarını çatışmalardan ve doğal afetler gibi diğeri istikrarsızlık kaynaklarından etkilenen ülkelerin yararına artırmıştır."²⁰³

2000'li yıllardan günümüze gelinen süreçte ise halihazırda Dışişleri Bakanlığınca yükselen bir yardım sağlayıcı devlet olarak tanımlanan Türkiye Cumhuriyetinin,

²⁰² Akçay, **op.cit.**, s. 74.

²⁰³ Dışişleri Bakanlığı, **Resmi İnternet Sayfası**, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin_inساني-yardimlari.tr.mfa Erişim Tarihi: 03.03.2013.

OECD istatistikleri çerçevesinde, yapmış olduğu yıllık resmi kalkınma yardımlarının (RKY), 2005 yılında 601 milyon Dolar, 2006 yılında 714 milyon Dolar, 2007 yılında 602 milyon Dolar, 2008 yılında 780 milyon Dolar, 2009 yılında 707 milyon Dolar, 2010 yılında 967 milyon Dolar ve 2011 yılında yaklaşık 1.4 milyar Dolar tutarında gerçekleştiği görülmektedir.

Yine Dışişleri Bakanlığı'na göre bu veriler, "Türkiye'nin kalkınma yardımlarını düzenli şekilde artırmak suretiyle yükselen donör ülke statüsüne ulaştığını somut biçimde ortaya koymaktadır. Türkiye, OECD üyeleri arasında Resmi Kalkınma Yardımları'nı en çok arttıran ülke olmuştur. Özellikle gelişmiş ülkelerin kriz ortamında kalkınma yardımlarında önemli kesintilere gittikleri bir ortamda, Türkiye'nin yardımlarının bu kadar yüksek oranda artması gelişmekte olan ülkelere desteğinin en somut göstergesidir."²⁰⁴

Sektörel açıdan bakıldığında, Türkiye'nin yardımlarını ekonomik ve sosyal altyapı projelerine yoğunlaştırdığı, en fazla kaynağı eğitim ve sağlık sektörüne tahsis ettiği görülmektedir. Türkiye'nin 2005 ve 2010 yılları arasında kalkınma işbirliği projelerinin çoğunluğu sosyal altyapı sektörünün gelişimine odaklanmıştır. Bunun temel nedeni, Türkiye'nin yardım politikasının talep odaklı olması, bu doğrultuda, alıcı ülkelerin çağrısına cevap vermek üzere ve temel insani ihtiyaçları kapsayan eğitim, sağlık, su ve sanitasyon, altyapı gibi alt sektörlerle yönelik olarak şekillendirilmesidir.²⁰⁵ Bu yaklaşımın yardımların etkisi konusunda oldukça kritik bir önemde olduğu düşünülmektedir.

Bu kısmı bitirmeden söylenebilecek belki de en önemli konu Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle 2000'li yıllardan bu yana dış yardımların Türk dış politikasını uygulanmasında çok önemli bir araç haline geldiğidir. Bu konuyu Afrika açısından bakıldığında Mehmet Özkan ise şu şekilde değerlendirmiştir: "İnsani yardım ve kalkınma yardımı konusu, son on yıldır Türkiye'nin genel dış politikasında ve

²⁰⁴ Dışişleri Bakanlığı, **Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-isbirligi.tr.mfa> Erişim Tarihi 03.03.2013.

²⁰⁵ Dışişleri Bakanlığı, **Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-isbirligi.tr.mfa> Erişim Tarihi 03.03.2013.

özellikle de Türkiye'nin Afrika politikasında en güçlü unsurlardan biri olarak yumuşak güç stratejisinin bir parçası olmuştur.”²⁰⁶

6.3 Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika Kıtası ile İlişkileri

6.3.1 Soğuk Savaş Döneminde İlişkiler

Bir ulus devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren uzun yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik alanlarıyla bağlarını kopartarak kalkınma ve batılılaşma hedeflerini gerçekleştirmeye çalıştı. Soğuk Savaş boyunca Sovyetler Birliği'nin şekillendirdiği güvenlik tehditleri ile birlikte düşünüldüğünde dış politika çıkarları Batı ile özdeşleşmişti. Katı blok politikası sebebiyle Ankara değil Afrika, Ortadoğu ve Balkanlar için bile politika üretmedi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu ve İslamiyet düşünüldüğünde Türkiye'nin Kıta ile ilişkileri çok eskilere dayanmaktadır.

Tarihsel geçmişi Fırat şöyle anlatmaktadır: “Türkiye'nin Afrika ile kültürel ve tarihsel ortak noktaları hem çok eskiye dayanmakta hem de siyasal ilişkilerin çok ötesine geçen derinliktedir. Bu tarihsel ve kültürel yakınlığın temelinde ise İslam ve Türk yönetimleriyle başlayan ortak tarihsel yaşanmışlık bulunmaktadır. İslam gerek Afrika halklarının gerek Türklerin ortak kültürel ve dinsel değeridir ve siyasal yapılarının çok ötesinde bir değer birlikteliği sağlamaktadır. Afrika'da 7. Yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlayan İslamiyet Türklerin Afrika'ya girişlerinde önemli bir rol oynamıştır. 9. Yüzyıldan itibaren Müslümanlığı kabul eden Türkler, Araplar sayesinde girdikleri Afrika Kıtası'nda kendi hanedanlıklarını kurmuşlardır. Dolayısıyla bu tarihlerden itibaren Türkler Afrika Kıtası'nın tarihinde yer almaya başlarken; Afrika da Türklerin tarihinde yer almaya başlamıştır.”²⁰⁷ Fırat, ilişkilerdeki bu tarihsel derinliğe rağmen Afrika ve Türkiye arasında soğuk savaş yıllarında oluşan mesafeyi ise şu şekilde anlatmaktadır:

²⁰⁶ Özkan, *op.cit.*, s. 22.

²⁰⁷ Melek Fırat, “Türkiye – Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Açılımında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, <http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/12-Prof-Melek-FIRAT.pdf> Erişim Tarihi: 28.01.2013, s.1.

“İlginçtir; Osmanlı İmparatorluğu, Kuzey Afrika’da egemenliğini kurarken, İspanya ve Portekiz gibi kıtada görülmeye başlayan Batılı güçlerle mücadele etti, tıpkı 20. yüzyılın başında kıtadaki son toprağı Libya’dan çıkarken İtalya’yla savaştığı gibi. Dolayısıyla Afrika tarihinde Osmanlı yönetimi önemli bir yer tuttuğu gibi Osmanlı tarihinde de Afrika kıtası kritik dönemlerde öne çıkmaktadır. Dolayısıyla çok farklı bakış açılarından yorumlansa da ortak bir tarih söz konusudur. Bu kültürel ve tarihsel ortaklıklar, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte unutulmaya terk edildi. Türkiye Cumhuriyeti bir ulus-devlet olarak tarih sahnesine çıktığı andan itibaren dış politikasını Misak-ı Milli çerçevesinde belirledi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenlik alanında yer alan topraklarla tüm bağlarını kopardı. Bu bir yandan imparatorluk zihniyetinin terk edildiğinin göstergesiydi, diğer yandan da 200 yıldan beri Batı’ya yüzünü çevirmiş olan bir toplumun yeni devleti olarak kalkınma ve batılılaşma hedefinin önceliğine işaret ediyordu. Yeni Türkiye, laik ve batılı bir devletti ve İslam ortak paydası çerçevesinde tarihsel bağları bulunan doğu toplumlarıyla asgari ilişkiler kuracaktı. Bu asgari ilişkileri zorunlu kılan ise ortak coğrafyada yer alma durumuydu. Geçmiş tarihsel ve kültürel ortaklıklar unutulacak ya da unutturulacaktı. Batı odaklı bir dış politikaya yönelen yeni Türkiye’nin doğu toplumlarına ilişkin tek iddiası, model olmaktı ki bu iddiasını da 2. Dünya Savaşı sonrasında kurulan iki kutuplu dünyada, özellikle NATO’ya girdikten sonra kaybetti. Kendisini bir Avrupa devleti sayarak Üçüncü Dünya’yı Batı bloku çıkarları dışında değerlendirebilme yetisini gösteremedi. 1945 sonrasında ancak özellikle 1960’larda bağımsızlığını kazanan Afrika ülkeleri, Soğuk Savaş içinde eski sömürgeci Batılı ülkelere mesafeli olmak isteyip Bağılantısızlık Hareketi içinde yer alırken, ilk bağımsızlık mücadelesi vermiş devletlerden biri olan Türkiye giderek daha fazla Batı’ya bağlandığı gibi, Bağılantısızlık politikasını anlayamadı ve yeni bağımsızlığını kazanan ülkelere karşı kayıtsız ve hatta mesafeli bir tutum benimsedi.”²⁰⁸

Ankara’nın Afrika’da 1950’lerin sonu ve 1960’larda yoğun bir şekilde yaşanan dekolonizasyon sürecine bakışı olumlu olmuşsa da kıtadaki ülkeler ile güçlü ilişkiler geliştirememiştir. Hatta Türkiye “yeni bağımsızlık elde eden tüm ülkeleri tanımış, bu ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmuş ve bunların birkaçında daimî elçilikler açmıştır. Ne var ki bu durum hiçbir önemli ve uzun vadeli ilişkiye dayanmamış ve Türkiye de ciddi biçimde Afrika ilişkilerine müdahil olmamıştır.”²⁰⁹

²⁰⁸ Melek Fırat, “Türkiye – Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Açılımlında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, <http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/12-Prof-Melek-FIRAT.pdf> Erişim Tarihi: 28.01.2013.

²⁰⁹ Mehmet Özkan. "Türkiye'nin Afrika'da Artan Rolü: Pratik Çabalar ve Söylem Arayışları" **Ortadoğu Analiz**, Cilt 4, Sayı 21, Ekim 2012, s. 32.

Soğuk Savaş döneminde Batı Bloğu içerisinde yer alan Türkiye'nin Üçüncü Dünya Ülkeleri'ne karşı mesafeli tutumu sebebiyle Afrika ülkeleri ile arasındaki ilişkileri de sınırlı kalmıştır. Hatta Cezayir'in bağımsızlığı için 1957 yılında BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamada Türkiye'nin çekimser kalması gibi tarihi dış politika hataları ilişkilerin sağlıklı gelişebilmesine engel olmuştur.

Türk dış politikasında görülen görece özerklik dönemlerinde ise Ankara, Bağlantısızlar Hareketi'ne üye ülkeler ve dolayısıyla bu grupta yer alan Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek için çabalamıştır. Bu çabalardan ilki Bağlantısızlar Hareketi'nce düzenlenen Kahire Toplantısı'na gözlemci ülke olarak katılma başvurusu olmuştur. Ancak Türkiye'nin gönderdiği iki büyükelçi bu başvuru reddedilince konferansı dinleyici bölümünden takip etmek zorunda kalmışlardır.²¹⁰ Bu dönemde Üçüncü Dünya Ülkeleri ile ilişkileri geliştirme yönünde gerçekleştirilen ikinci girişim ise 1960'lı yılların başında bağımsızlığını kazanan Afrika ülkelerine karşı mesafeli bir tutum içinde olan Türkiye'nin Afrika kıtasına yönelik 1965 yılında ilk kez sözü edilen "Afrika'ya açılım" girişimi olmuştur. Bu kapsamda Ankara'nın açık bir dış politika hedefiyle Kıbrıs sorunu için BM'de destek²¹¹ arama isteği çerçevesinde 1965 yılı içerisinde Kıbrıs sorununda Türk görüşünü açıklamak üzere siyaset adamları, diplomatlar, gazeteciler ve öğretim üyelerinden oluşan iyi niyet heyetleri çeşitli Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerine gönderilmiştir. Bu heyetlerden üçü Afrika ülkelerine gitti. Birinci heyet Cezayir, Fas, Moritanya, Liberya, Gana, Nijerya, Sierra Leone ve Senegal'i; ikinci heyet Kamerun, Gabon, Kongo, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Çad'ı; üçüncü heyet Habeşistan, Kenya, Somali, Burundi, Ruanda, Tanzanya, Malavi, Madagaskar, Sudan, Libya ve Tunus'u ziyaret etmiştir.²¹²

²¹⁰ Baskın Oran, Bağlantısızlar ve Türkiye kutusu, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, cilt I**, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 677.

²¹¹ 1965 yılında BM Genel Kurulunda önemli bir grup oluşturan Afrika ülkeleri Makarios ve Kıbrıs Cumhuriyetini desteklemiştir.

²¹² Melek Fırat, "Türkiye – Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Açılımlarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü", <http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/12-Prof-Melek-FIRAT.pdf> Erişim Tarihi: 28.01.2013.

Bağlantısızlar Hareketi ile ilişkileri geliştirmede atılan üçüncü adım ise 12 Mart döneminde başlatılan ve 3 yıl süren Türk Teknik Yardımı projesi olmuştur. Bu bağlamda Türkiye 48 ülkeyi kapsayan bir yardım programı uygulamıştır. Son olarak 1978 -1979'da Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün zamanında Bağlantısızlar Hareketi içinde yer alan ülkeler ile yakınlaşmak için çok çaba harcanmıştır. Bu kapsamda, Türkiye, Güney Afrika'nın sömürgesi durumundaki BM Namibya Konseyi'nin ilk başkanı oldu ve buraya önemli mali katkılarda bulundu. Afrika Ulusal Kurutuluş mücadelelerine de destek olan Türkiye bu kapsamda bağımsızlığını kazandıktan sonra Zimbabwe adını alacak olan Rodezya'da beyaz azınlık yönetimiyle mücadele eden ZANU ve ZAPU örgütlerine 300.000'er dolar bağış yaptı. Bunların yanı sıra Portekiz'e karşı bağımsızlık mücadelesi veren Mozambik'in yanında oldu ve Eritre ve Müslüman Moro Cephesini destekledi. Ancak bu girişimler sürekli olmadığı gibi tutarsız uygulamalar sebebiyle başarısız oldu. Örneğin 1971 yılında dağıtılan yukarıda bahsi geçen yardımlar çok fazla ülkeye dağıtıldığı için anlamsız kaldı. Zimbabwe bağımsızlığını kazanınca ciddi bir ilişki kurulamadı. Eritre'ye yardım Etiyopya'yı yabancılaştırdı. Moro örgütüne yardım Filipinler ile ilişkileri olumsuz etkiledi. Sonuç olarak bu çabalar da uzun vadeli politikaların eksikliği ve hatalı yaklaşımlar sebebiyle başarısız oldu.

Özetle Cumhuriyet döneminde 2000'lere kadar geline süreçte Türkiye'nin Kıta'yla olan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerinin oldukça sınırlı bir seviyede kaldığı söylenebilir.

6.3.2 Soğuk Savaş Sonrasında İlişkiler

Soğuk Savaş boyunca Afrika ülkelerine yönelik mesafeli tutumunu sürdüren Türkiye, Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile birlikte dünyadaki diğer ülkeler gibi dış politikasını yeni düzene göre dönüştürmek zorunda kaldı. Türkiye'nin bu dönüşümü gerçekleştirirken attığı adımlardan biri de Orta Doğu, Asya, Latin Amerika ve Afrika ile ekonomik ve politik ilişkilerini geliştirerek dış ilişkilerini çeşitlendirmesi oldu. İki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalktığı ortamda Türkiye'deki politika yapıcılar dünyanın herhangi bir bölgesi ile yürütülen iyi ilişkilerin ülke için yararlı olacağını düşündüler.

Ancak Türkiye gerek iç, gerek buna bağlı olarak dış politika sorunları nedeniyle yeni uluslararası sisteme göre dış politika belirlemesini ancak 1990'ların sonunda gerçekleştirebildi.²¹³ Bu kapsamda çok boyutlu dış politika anlayışına geçen Ankara'nın ilgisini yönlendirdiği bölgelerden biri de Afrika Kıtası oldu.

Bu çerçevede Türkiye'nin Afrika ile olan ilişkileri Soğuk Savaş sonrası dönemde 1998 yılında açıklanan "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" ile yeni bir boyut kazandı. Plan, dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in 1998 yılında başlattığı çok boyutlu yeni dış politika vizyonu çerçevesinde hayata geçirilirdi.²¹⁴

"Genel olarak eylem planı, bütün alanlarda Türkiye ile Afrika Kıtası arasında ilişkilerin geliştirilmesini öngörüyordu. Çeşitli alanların yanında eğitim ve savunma alanlarında işbirliğinin, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkiler için önerilen önlemlerle birlikte siyasi ilişkileri kurmak ve diplomatik konularda karşılıklı bir anlayış yaratmak için sağlam bir zemin oluşturabileceği düşünülmüştü."²¹⁵

Numan Hazar'ın aktardığı bilgilere göre Eylem Planının siyasi önlemleri aşağıdaki önerileri içermektedir:

- Afrika ülkelerine yönelik olarak temsil bakımından üst düzeyde (Devlet Başkanları, Başbakanlar ve Bakanlar) davetler yapılması.
- Dışişleri Bakanlıkları arasında siyasi danışma mekanizması kurulması.
- Birleşmiş Milletler, İslam İşbirliği Örgütü ve diğer uluslararası örgütler içinde Afrika ülkeleriyle temasların ve danışmaların arttırılması.
- Parlamento heyetleri arasında karşılıklı ziyaretlerin yapılması.
- Afrika ülkelerine resmi heyetlerin gönderilmesi.
- İnsani yardımların yapılması.
- Birleşmiş Milletler teknik ve mali yardım programlarına katkı sağlanması.

²¹³ Melek Fırat, "Türkiye – Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Açılımında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü", <http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/12-Prof-Melek-FIRAT.pdf> Erişim Tarihi: 28.01.2013.

²¹⁴ İsa Afacan, "Türk Dış Politikasında Afrika Açılımı," **Ortadoğu Analiz**, Cilt 4, Sayı 46, Ekim 2012, s. 12.

²¹⁵ Numan Hazar, "Türkiye Afrika'da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme On Beş Yıl Sonra", **Ortadoğu Analiz**, Cilt:4, Sayı: 46, Ekim 2012, s. 32.

Eylem planında Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek için birçok önleme yer verilmiştir:

- Hukuki çerçeveyi oluşturmak için ekonomik, teknik ve bilimsel işbirliği konularında temel anlaşmaların imzalanması; arkasından yatırımların teşviki ve karşılıklı olarak korunması ve çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşmalarının yapılması.
- Teknik ve uzmanlık gerektiren alanlardan sorumlu (ekonomi, ticaret, sanayi, tarım, eğitim ve sağlık) bakanların Türkiye tarafından davet edilmesi.
- Teknik alanlarda kısa süreli eğitim programlarına uzmanların davet edilmesi
- Afrika ülkeleri için teknik yardım programlarının yapılması.
- Afrika Kalkınma Bankası'na bölge dışı donör ülke olarak üye olunması
- Afrika İhracat-İthalat Bankası'na (Afreximbank) üye olunması.
- Karşılıklı işadamları ziyaretlerinin düzenlenmesi.
- Özel sektörler arasında temasların teşvik edilerek iş konseylerinin veya ortak ticaret odalarının kurulması.²¹⁶

“Ancak 1998’de başlatılan Afrika’ya Açılım Eylem Planı, Türkiye’nin 1999 ve sonrasında yaşadığı can alıcı sorunlar²¹⁷ nedeniyle istenilen hızda ilerleme kaydedemedi. 2002 yılında iktidara gelen AK Parti hükümeti ile birlikte hem Türk dış politikası hem de bunun uzantısı olarak Türkiye’nin Afrika politikası açık bir değişim süreci yaşadı ve hız kazandı.”²¹⁸

Tepeciklioğlu’na göre günümüzde; Türkiye’nin kıtaya ve kıta ülkelerine yönelik ilgisinin altında; kısa, orta ve de uzun vadeli olmak üzere üç temel güdü olduğu iddia edilebilir. Bunlardan kısa vadeli olanı yoğun ve sistematik çabalar sonucu ulaşılan, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) geçici üyeliği, orta vadede kıta

²¹⁶ Hazar, **op.cit.**, s. 32 – 33.

²¹⁷ 2001 ekonomik krizi ve koalisyon hükümetinin yaşadığı sorunlar.

²¹⁸ Melek Fırat, “Türkiye – Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Açılımlında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, <http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/12-Prof-Melek-FIRAT.pdf> Erişim Tarihi: 28.01.2013.

lkeleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi uzun vadede ise bölgesel güç olma isteğidir.²¹⁹

Bu hedefler doğrultusunda, 2002 yılı sonrasında Türkiye ile Afrika Kıtasındaki lkeler arasındaki gelişen ilişkiler ve süreç Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı resmi internet sitesinde ise şu Şekilde zetlenmiştir:

“Esasen bir Afro-Avrasya lkesi konumundaki Türkiye’nin izlediği çok boyutlu dış politika çerçevesinde 1998 yılında Afrika lkeleriyle siyasi, askeri, kültürel ve ekonomik ilişkilerimize bir ivme kazandırmak amacıyla “Afrika’ya Açılım Eylem Planı” oluşturulmuştur. Bu bağlamda, Dış Ticaret Müsteşarlığınca 2003 yılı başında “Afrika lkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi” hazırlanmış ve 2005 yılı hükümet tarafından “Afrika Yılı” ilan edilmiştir. Bunlara ilaveten, karşılıklı üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirilmesi, yeni ekonomik ve ticari anlaşmaların akdi, ekonomik ve siyasi ikili mekanizmaların tesisi ve karşılıklı ticaret heyeti ziyaretleri teşvik edilerek, Kıtaya ile ilişkilerimiz çeşitlendirilerek gelişmiştir.”²²⁰

Bu kapsamda Dış İşleri Bakanlığı Resmi Web Sayfasından derlenen bilgilere göre aşağıdaki faaliyetler gerçekleştirilmiştir:

- Türkiye, 12 Nisan 2005 tarihinde Afrika Birliği’nde (AfB) gözlemci ülke statüsünü kazanmış ve 5 Mayıs 2005 tarihinde Addis Ababa Büyükelçiliği AfB nezdinde akredite edilmiştir. Ayrıca, Ocak 2008’de Addis Ababa’da yapılan X. AfB Zirvesi’nde alınan kararla, Türkiye AfB’nin stratejik ortaklarından biri olarak ilan edilmiştir.
- Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu’na (ECOWAS) Mayıs 2005’ten bu yana T.C. Abuja Büyükelçiliği akreditedir. Ayrıca, Haziran 2008’den bu yana Hükümetler arası Kalkınma Otoritesi’nin (IGAD) Uluslararası Ortaklar Forumu’nun yesi olan Türkiye, Darüsselam Büyükelçiliği kanalıyla Haziran 2010’da Doğu Afrika Topluluğu’na (EAC) da akredite olmuştur.

²¹⁹ Tepeciklioğlu, **op.cit.**, s, 76.

²²⁰ T.C. Dışışleri Bakanlığı, **Resmi İnternet Sitesi**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> Erişim Tarihi 02.02.2013.

- Ankara'nın Afrika Kalkınma Bankası (AfKB) ve Afrika Kalkınma Fonu üyeliği için 2008 Şubat ayında yaptığı başvuru 14-15 Mayıs 2008 tarihlerindeki Guvernörler Toplantısı'nda onaylanmıştır. Türkiye, böylece, AfKB'nin bölge dışı 25. üyesi olmuştur.
- Afrika ülkeleriyle Türkiye arasındaki ilişkilerin içinde bulunduğu aşamanın değerlendirilmesi ve ilişkileri daha da geliştirecek ilave yol ve yöntemlerin belirlenmesi amacıyla 18-21 Ağustos 2008 tarihlerinde İstanbul'da I. Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi düzenlenmiştir. "Türkiye-Afrika İşbirliği İstanbul Deklarasyonu: Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği ve Dayanışma" ve "Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi" başlıklı belgelerin oybirliğiyle kabul edildiği Zirve'ye, toplam 49 Afrika ülkesi ile Afrika Birliği dâhil 11 uluslararası ve bölgesel örgüt temsilcisi iştirak etmiştir. "Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi" başlıklı belgede yer alan izleme mekanizması uyarınca 15 Aralık 2010 tarihinde ülkemizde Kıdemli Memurlar Toplantısı tertiplenmiştir. Bu toplantıyı,
 - 2011 yılında, işbirliği sürecini değerlendirmek ve bir sonraki Zirve'ye hazırlık yapmak amacıyla Bakan düzeyinde bir Gözden Geçirme Konferansı,
 - 2012 yılında, daha sonra belirlenecek bir Afrika ülkesinde II. Kıdemli Memurlar Toplantısı ve
 - 2013'de, keza daha sonra belirlenecek bir Afrika ülkesinde II. Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi'nin izlemesi ayrıca karara bağlanmıştır.
- Diğer yandan, bir yol haritası niteliği taşıyan 2010-2014 yıllarını kapsayan "Türkiye-Afrika İşbirliği Ortak Uygulama Planı", İstanbul'da Aralık 2010'da düzenlenen Kıdemli Memurlar Toplantısı'nda kabul edilmiştir."²²¹

²²¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Resmi İnternet Sitesi**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> Erişim Tarihi 02.02.2013.

- Son yıllarda Türkiye Cumhuriyeti Afrika ile olan ilişkilerini geliştirmek adına Kıtadaki ülkeler nezdinde yeni büyükelçilikler açmaya devam etmektedir. Bu çerçevede 2009 yılında Afrika'da 7'si Sahra Altında olmak üzere toplam 12 Büyükelçilik bulunmaktayken 2011 sonu itibarıyla bu sayı 27'ye yükselmiştir. 2012 yılında ise Niamey (Nijer), Windhoek (Namibya), Ugodugu (Burkina Faso) ve Libreville (Gabon) Büyükelçiliklerinin açılmasıyla bu sayı 31'e ulaşmıştır.²²² Diğer taraftan, Kıtada yeni başka Büyükelçiliklerin açılmasına yönelik çalışmalar da devam etmektedir. Buna karşılık Afrika ülkeleri de Türkiye'de büyükelçilik açma faaliyetlerini son yıllarda artırmıştır. 2011 yılı Eylül ayında faaliyete geçen Kongo Demokratik Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği ile 9'u Sahra Altı ülkelerin olmak üzere Afrika Kıtası Ülkelerinin ülkemizdeki büyükelçiliklerinin sayısı 14'e yükselmiştir. 10 Kıta ülkesi daha ülkemizde Büyükelçilik açma kararlarını bildirmişlerdir.²²³
- Türkiye'nin Afrika'ya yönelik açılım politikasında ön plana çıkan siyasi unsurlardan biri de karşılıklı düzenlenen üst düzey ziyaretlerdir. Dışişleri Bakanlığı 2011 yılı faaliyet raporundan alınan bilgilere göre 2011 yılı içerisinde ikili resmi ziyaretler kapsamında; Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Gana ve Gabon'u; Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Somali ve Güney Afrika Cumhuriyeti'ni; Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Güney Afrika Cumhuriyeti ve Etiyopya'yı ziyaret etmiştir. Buna karşılık; Nijerya Cumhurbaşkanı Goodluck Ebele Jonathan, Zanzibar Cumhurbaşkanı Dr. Mohamed Ali Shein, Gana Dışişleri ve Bölgesel Entegrasyon Bakanı Alhaji Mohammmd Mumuni ve Kenya Parlamento Başkanı Türkiye'ye ziyarette bulunmuştur. Öte yandan, Somali Cumhurbaşkanı Sharif Sheikh Ahmed, beraberinde geniş bir heyetle birlikte İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi'nin (İSEDAK) 27. Toplantısına katılmak

²²² T.C. Dışişleri Bakanlığı, **2013 Mali Yılı Bütçe Tasarısı Sunum Kitapçığı**, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/butce_2013.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2013.

²²³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, **2011 Yılı Faaliyet Raporu**, <http://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/2011faaliyetraporu.pdf> Erişim Tarihi 01.02.2013.

üzere 19-21 Ekim 2011 tarihlerinde Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuş olup, ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.

- 9-13 Mayıs 2011 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen BM IV. En Az Gelişmiş Ülkeler (EAGÜ) Konferansı sırasında ise Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından Sahra'nın Güneyindeki Afrika (SAGA) ülkelerinden muhataplarıyla toplam 27 ikili görüşme yapılmıştır. Ayrıca, dönemin Devlet Bakanı Mehmet Aydın, 30 Haziran-1 Temmuz 2011 tarihlerinde Ekvator Ginesi'nde düzenlenen 17. Afrika Birliği Zirvesi'ne katılarak Afrikalı liderlere Türkiye'nin Afrika'ya katkılarını aktarmıştır.
- Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz da, Güney Sudan'ın bağımsızlık törenlerine katılmak ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ülkemizin Güney Sudan'ı tanıdığına dair resmi mektubunu tevdi etmek üzere 9 Temmuz 2011 tarihinde Juba'ya gitmiştir.²²⁴

Yukarıda sayılan faaliyetlerin yanı sıra Türkiye, gerek askeri gerekse ekonomik alanda Afrika Ülkeler ile ilişkilerini geliştirmektedir. Bu kapsamda Ankara, Afrika'da barış ve istikrarın sağlanmasına özel önem atfetmektedir. BM Güvenlik Konseyi'ne geçici üyeliğinin de verdiği imkânlarla, Afrika'da barış, istikrar ve kalkınmaya Dışişleri Bakanlığı'nın tabiriyle elinden geldiği ölçüde katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Türkiye bu kapsamda, Afrika'da halen görev yapan 6 BM görev gücünden toplam 5'ine personel ve mali katkıda bulunmaktadır.

Türkiye ile Afrika arasındaki güvenlik alanındaki ilişkilerin Soğuk Savaş sonrası gelişimine bakıldığında Ankara'nın 1990'lı yıllar itibarıyla bazı Afrika ülkeleriyle ikili güvenlik işbirliği anlaşmaları imzalamaya başladığı görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye, "1993 - 1994 yılları arasında Somali'de icra edilen ikinci BM

²²⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, **2011 Yılı Faaliyet Raporu**, <http://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/2011faaliyetraporu.pdf> Erişim Tarihi 01.02.2013.

Somali Operasyonu'nun (UNOSOM-II) komutanlığını yürütmüş ve 300 kişilik bir mekanize birlikle destek vermiştir. Yine, 5 Ağustos 1992'de Sudan'la imzaladığı “Güvenlik ve İşbirliği Protokolü” ile başta polis eğitimleri olmak üzere günümüzde de süregelen güvenlik ilişkilerine sahiptir. Benzer şekilde, 13 Eylül 2001 tarihinde Burkina Faso ile imzalanan “Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması” kapsamında, Jandarma Personelinin Eğitilmesine İlişkin Protokol yapılmıştır. Türkiye halen, BM Sierra Leone Misyonu (UNAMSIL), BM Kongo Gözlem Heyeti Sivil Polis Misyonu (MONUC), BM Sudan Misyonu (UNMIS), BM Fildişi Sahili Operasyonu (UNOC), BM Burundi Misyonu (BINUB) ve BM Liberya Misyonu (UNMIL) gibi BM misyonlarında son derece başarılı temsilcilerle kıtanın barış ve istikrarı için katkı sağlamaktadır.”²²⁵

Son yıllarda Türkiye ile Afrika Kıtasında yer alan ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin de siyasi ilişkilere paralel olarak arttığı görülmektedir. “2003 yılında DTM tarafından hazırlanan “Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi”nin ardından, kıtadaki ülkelerle olan ticari ilişkilerde bir gelişme yaşanmaya başlamıştır. Bu kapsamda 2003 ve 2004 yıllarında pek çok Sahra Altı Afrika ülkesiyle ticaret anlaşmaları imzalanmış ve bazı Afrika ülkelerinde ticaret müşavirlikleri açılmıştır.”²²⁶

Sonuçta artan siyasi ilişkilere paralel olarak Afrika ülkeleriyle Türkiye arasındaki ticaret hacmi son yıllarda önemli gelişme göstermiştir. Türkiye'nin Sahra Altı ülkeleriyle 2000 yılında 742 milyon Dolar olan ticaret hacmi, 2005 yılında 3 milyar Dolara, 2008 yılında da 5,7 milyar Dolara ulaşmıştır. Küresel ekonomik krizin etkisiyle 2009 yılında ticaret hacmi 4,88 milyar Dolara inerken, 2010 yılında ise 4,36 milyar Dolar düzeyinde kalmıştır. Tüm Afrika ülkeleriyle ise 2005'te 9 milyar, 2009'da 15,876 milyar, 2010'da ise 15,710 milyar Dolarlık ticaret hacmine ulaşılmıştır. Türkiye, Sahra Altı ile olan toplam ticaret hacmini orta vadede 50 milyar Dolar düzeyine çıkarılmasını hedeflemektedir.²²⁷

²²⁵ Akçay, **op.cit.**, s. 86.

²²⁶ Tepeciklioğlu, **op.cit.**, s. 80.

²²⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Resmi İnternet Sitesi**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> Erişim Tarihi: 02.03.2013.

Tablo 6. Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret, 2011 - 2012

Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret, 2011 – 2012, (bin \$)	Ocak-Aralık				
	2011		2012		Değişim (%)
Ülke Grupları	Değer	(%)	Değer	(%)	
İhracat Genel toplam	134 906 869	100,0	152 560 775	100,0	13,1
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB)	62 347 441	46,2	59 240 765	38,8	-5,0
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	2 544 721	1,9	2 295 409	1,5	-9,8
C-DİĞER ÜLKELER	70 014 706	51,9	91 024 601	59,7	30,0
1-Diğer Avrupa Ülkeleri	12 976 364	9,6	14 373 164	9,4	10,8
2-Afrika Ülkeleri	10 333 821	7,7	13 361 451	8,8	29,3
Kuzey Afrika Ülkeleri	6 700 805	5,0	9 448 432	6,2	41,0
Diğer Afrika Ülkeleri	3 633 016	2,7	3 913 019	2,6	7,7
3-Amerika Ülkeleri	7 925 943	5,9	9 635 644	6,3	21,6
Kuzey Amerika Ülkeleri	5 459 299	4,0	6 673 256	4,4	22,2
Orta Amerika ve Karayip Ülkeleri	626 293	0,5	769 879	0,5	22,9
Güney Amerika Ülkeleri	1 840 351	1,4	2 192 509	1,4	19,1
4-Asya Ülkeleri	38 134 133	28,3	53 058 624	34,8	39,1
Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri	27 934 772	20,7	42 476 952	27,8	52,1
Diğer Asya Ülkeleri	10 199 361	7,6	10 581 671	6,9	3,7
5-Avustralya ve Yeni Zelanda	480 755	0,4	490 446	0,3	2,0
6-Diğer Ülkeler	163 690	0,1	105 273	0,1	-35,7
İthalat Genel toplam	240 841 676	100,0	236 536 949	100,0	-1,8
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB)	91 128 441	37,8	87 446 018	37,0	-4,0
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	1 038 057	0,4	1 046 219	0,4	0,8
C-DİĞER ÜLKELER	148 675 179	61,7	148 044 711	62,6	-0,4
1-Diğer Avrupa Ülkeleri	35 979 193	14,9	37 409 208	15,8	4,0
2-Afrika Ülkeleri	6 766 713	2,8	5 922 167	2,5	-12,5
Kuzey Afrika Ülkeleri	3 342 055	1,4	3 308 720	1,4	-1,0
Diğer Afrika Ülkeleri	3 424 658	1,4	2 613 447	1,1	-23,7
3-Amerika Ülkeleri	22 749 493	9,4	20 233 547	8,6	-11,1
Kuzey Amerika Ülkeleri	17 345 670	7,2	15 085 030	6,4	-13,0
Orta Amerika ve Karayip Ülkeleri	903 455	0,4	1 069 127	0,5	18,3
Güney Amerika Ülkeleri	4 500 367	1,9	4 079 390	1,7	-9,4
4-Asya Ülkeleri	73 583 358	30,6	71 011 570	30,0	-3,5
Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri	20 439 413	8,5	21 409 634	9,1	4,7
Diğer Asya Ülkeleri	53 143 945	22,1	49 601 936	21,0	-6,7
5-Avustralya ve Yeni Zelanda	806 922	0,3	861 022	0,4	6,7
6-Diğer Ülkeler	8 789 500	3,6	12 607 197	5,3	43,4

Kaynak: TÜİK, Resmi İnternet Sitesi, **Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret**,
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13428> Erişim Tarihi: 05.03.2013.

2012 yılında Türkiye ile Afrika arasındaki ithalat – ihracat rakamlarına ilişkin bilgilerin verildiği Tablo 6 incelendiğinde Afrika'nın, Türkiye'nin dış ticaret açığı vermediği bölge olması önemli bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan çıkarılabilecek sonuç cari açık sorunu bulunan Türk ekonomisi için Afrika iyi bir ihracat pazarı olarak değerlendirilebileceğidir.

Dış ticaret rakamlarının yanı sıra sektörler arası ilişkilere baktığımızda ise Türk ekonomisinin lokomotif sektörlerinden olan inşaat sektörüncü 1972-2010 yılları arasında 89 ülkede projeler üstlenilmiş olup, bu projelerin % 21'i tüm Afrika'da (39 milyar ABD Doları) gerçekleştirilmiştir. Kuzey Afrika'nın projelerdeki payı % 19 olup, Sahra Altı ülkelerinin payı ise % 2'dir.²²⁸

Ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik gerçekleştirilen faaliyetlerden biri de Afrikalı işadamlarına yönelik yürütülen vize kolaylığı çalışmaları kapsamında, THY ile seyahat eden SAGA ülkeleri işadamlarından geçerli Schengen, İngiltere veya ABD vizesi hamili olanlara, ilk aşamada 5 aylık deneme süresi boyunca, 20 Nisan 2011 tarihinden başlayarak Atatürk Havalimanı hudut kapısında 30 güne kadar ikamet süreli tek giriş vizesinin verilmesi olmuştur.

Türkiye havacılık sektörünün önemli şirketlerinden THY'nin faaliyetleri de Kıta ile Türkiye arasındaki ilişkiler için önem arz etmektedir. Şirketin, 2006 yılında başlattığı direkt/aktarmalı Hartum, Addis Ababa ve Lagos seferlerine 2007 yılında Johannesburg ve Cape Town, 2009 yılında Nairobi (Şubat 2009) ve Dakar (Nisan 2009), 2010 yılında ise Darüsselam (Haziran 2010), Entebbe (Haziran 2010) ve Akra seferi (Temmuz 2010) eklenmiştir.

Sahra Altı ülkelerinin, Türkiye'nin Afrika ile ticaretindeki paylarının kuzeyindeki ülkelere nazaran düşük olmasının düşük olmasının nedenlerinin başında ise Tepeciklioğlu'na göre, "Kuzey Afrika ülkelerinin Türkiye'nin geleneksel pazarları arasında bulunması ve bu ülkelerle olan tarihi-kültürel bağlar gelmektedir. Coğrafi uzaklığın da etkisiyle kıtadaki iş ve ticaret imkânlarının Türk firmalarınca yeterince bilinmemesi ve bu ülkelerdeki ekonomik-politik istikrarsızlıklar nedenleriyle,

²²⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Resmi İnternet Sitesi**, www.mfa.gov.tr Erişim Tarihi: 04.03.2013.

kıtadaki ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde zorluklarla karşılaşmaktadır. Ancak, Afrika ülkeleri ile ticari ilişkileri geliştirme ve kıtada iş imkânları yaratma konusunda Türk firmaları giderek tecrübe kazanmakta, daha önce de bahsi geçtiği üzere, Türk firmaları ile Afrikalı firmalar ve ticaret odaları arasındaki ilişkiler her sene artmaktadır. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, yoğun ticari ilişki içerisinde bulunan Afrika ülkesi sayısı, özellikle Sahra-altı bölgesinde sınırlıdır.” Tepeciklioğlu ayrıca 2004 yılında, 53 Afrika ülkesi arasında, toplam ticaretin 100 milyon doların üzerinde gerçekleştiği ülke sayısının ise sekiz olduğunu belirtmektedir. Bu ülkeler ise Cezayir, Libya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Mısır, Fas, Tunus, Nijerya ve Gana’dır.²²⁹

Sonuç olarak Türkiye günümüzde çok boyutlu dış politika vizyonunun bir gereği olarak, Afrika ülkeleriyle siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel alanlarda ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesi yönündeki faaliyetlerini yoğun bir şekilde devam ettirmektedir.

6.4 Türkiye Cumhuriyeti’nin Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlarının İncelenmesi

Önceki bölümlerde de belirtildiği Türkiye, 1940’lardan bu yana yardım alan bir ülke konumunda olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren ise yardım vermeye başlamıştır. İlk kez 1985 yılında Afrika ülkelerine gıda yardımı olarak başlayan Türkiye’nin dış yardımları, daha sonra birçok alana yayılarak devam etmiştir. Dolayısıyla Türk dış yardımlarının tarihsel gelişimine ilişkin bölümde Türkiye’nin Afrika Kıtası’na yönelik az sayıdaki faaliyetleri verildiğinden tekrara düşmemek adına Soğuk Savaş döneminde Afrika Kıtasında yönelik Türk dış yardımlarına bu kısımda yer verilmeyecektir.

6.4.1 Soğuk Savaş Sonrası

Türkiye günümüzde Dışişleri Bakanlığı, resmi yardım ajansı olan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), diğer bakanlıklar ve Sivil Toplum Kuruluşları aracılığı ile Afrika’ya yapmış olduğu dış yardım faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Kıtadaki

²²⁹ Tepeciklioğlu, **op.cit.** s. 82.

ülke başkentlerinde bulunan büyükelçiliklerimizin ilgili ülkeler ile yürütmüş olduğu ilişkilerin yanı sıra TİKA da Addis Ababa, Hartum ve Dakar’da bulunan üç bölgesel ofisi ve çeşitli ülkelerdeki irtibat bürolarıyla Afrika’da faaliyetlerini yürütmektedir.

Önceki bölümlerde de belirtildiği üzere Soğuk Savaş sonrası dönemde dış politikasında revizyona giden Türkiye yaşadığı sorunlar sebebiyle bunun uygulamasını 2000’li yıllara kadar gerçekleştiremedi. 1998 yılında açıklanan Afrika Eylem Planı’na rağmen Kıtaya yönelik faaliyetlerini ancak 2003 sonrasında artırabildi. Türkiye’den Kıtaya aktarılan dış yardım miktarında da ancak bu tarihlerden sonra bir yükselme gerçekleşebildi. Bu dönemdeki yardım miktarlarına ilişkin gelişime kısaca baktığımızda ise Türkiye’nin Kıtaya yönelik yardımlarının aslında son yıllara kadar oldukça düşük miktarlarda seyrettiğini görüyoruz.

Kıtaya yönelik Türkiye tarafından gerçekleştirilen dış yardım faaliyetlerinin artması TİKA’nın görev alanındaki genişlemeye paralel olarak gerçekleşmiştir. Mehmet Özkan Afrika Kıtasını da içeren TİKA’nın görev ve faaliyet alanındaki genişlemeyi şu şekilde anlatmaktadır: “Başlangıçta Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar’daki devletlerin değişim sürecine yardımcı olmak için kurulan TİKA, 2003 yılından sonra, faaliyet alanlarını genişleterek daha küresel bir yardım ajansına dönüşmüştür. Bu genişlemenin kapsadığı bölgelerden biri de Afrika olmuştur. Türkiye, kıtadaki TİKA ofisleri vasıtasıyla Afrika ile işbirliğini arttırmayı amaçlamakta ve hâlihazırda 37 Afrika ülkesinde projelerini hayata geçirmektedir. Türkiye aynı zamanda TİKA vasıtasıyla Afrika ülkelerine teknik yardım sağlamasının yanı sıra Afrika ile daha fazla işbirliği kurmak üzere diğer Afrika ülkelerinde ofisler açma niyetindedir.”²³⁰TİKA ayrıca Afrika kıtasına özel olarak hazırlanmış “Afrika Kıtası Tarımsal Kalkınma Programı” ve “Afrika Sağlığı Programı” ve “Afrika Mesleki Eğitim Programı”nı yürütmektedir.²³¹

Kıtaya yönelik Türk dış yardımlarının rakamsal büyüklüklerine baktığımızda ise TİKA’nın 2005 yılı Kalkınma Yardımları Raporuna göre Türkiye tarafından uluslararası kuruluşlara yapılan katkı payı ve aidat ödemeleri (Çok Taraflı Resmi

²³⁰ Özkan, *op.cit.*, s. 22 – 23.

²³¹ TİKA, **Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.tika.gov.tr/faaliyet-alanlari/2> Erişim Tarihi 03.03.2013.

Kalkınma Yardımları) hariç; Kıtaya yönelik yardımların bütçesel dağılımı incelendiğinde, toplam 532,47 milyon dolar olan İki Taraflı Resmi Kalkınma Yardımlarının 332,49 milyon dolarının Kafkaslar ve Merkez Asya'ya, 96,59 milyon dolarının Balkanlar ve D. Avrupa'ya, 46,01 milyon dolarının Uzak Asya'ya, 43,99 milyon dolarının Orta Doğu'ya, sadece 11,76 milyon dolarının ise Afrika'ya gerçekleştirildiğini görüyoruz.²³² 2008 yılına gelindiğinde ise bu rakam 51,73 milyon dolara yükselmiştir. Bu dönemde Kıtada Türkiye'nin dış yardımlarından faydalanan ülkelerin başında ise Sudan, Somali ve Moritanya olmuştur.²³³

2011 yılı TİKA verilerine göre ise İki taraflı Resmi Kalkınma Yardımlarında en büyük payı geçen seneye göre %29 artışla Güney ve Orta Asya Bölgesi (572,05 milyon dolar) almıştır. Ardından %31 artışla ikinci sıraya Orta Doğu Bölgesi (292,64 milyon dolar) yerleşmiştir. 2010 yılında 38,08 milyon dolar yardım yapıldığı Afrika kıtasına ise 2011 yılında 269,78 milyon dolar yardım yapılmış olup, bu rakam %600 oranında bir artışı ifade etmektedir.²³⁴

Ülkesel dağılıma baktığımızda ise 2011 yılında Afrika Kıtası'nda Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu ikili bazda resmi kalkınma yardımlardan en fazla yararlanan ülkelerin başında 93,39 milyon dolar ile Somali gelmektedir. 53,11 milyon dolar ile Libya, 21,33 milyon dolar ile Sudan olmuştur. Bu ülkeleri Eritre, Mısır, Nijer, Kenya, Burkina Faso, Senegal ve Etiyopya takip etmiştir. Somali, Pakistan, Suriye ve Afganistan'ın ardından Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu yardımlardan en çok yararlanan dördüncü ülke olmuştur.²³⁵

Dışişleri Bakanlığı'nın 2011 faaliyet raporunda ise ikili ve bölgesel siyasi ve ekonomik ilişkilerimizin yanı sıra, Afrika'nın insani kalkınmasına katkıda bulunmaya yönelik Türkiye'nin faaliyetlerinin artırılarak sürdürüldüğü belirtilmektedir. Yine raporda Türkiye'nin Somali'de yaşanan insanlık dramının sona

²³² TİKA, **2005 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/kalkinma-yardimi/KalkinmaYardimlariRaporu2005.pdf> Erişim Tarihi: 03.03.2013.

²³³ TİKA, **2008 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/kalkinma-yardimi/KalkinmaYardimlariRaporu2008.pdf> Erişim Tarihi 03.03.2013.

²³⁴ TİKA, **2011 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/kalkinma-yardimi/KalkinmaYardimlariRaporu2011.pdf> Erişim Tarihi 03.03.2013.

²³⁵ TİKA, **2011 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/kalkinma-yardimi/KalkinmaYardimlariRaporu2011.pdf> Erişim Tarihi 03.03.2013.

erdirilmesi için elinden gelen çabayı gösterdiği belirtilmekte ve bu ülkeye bir yandan ikili düzeyde yardım sağlarken, diğer yandan uluslararası toplumu harekete geçirmek için yoğun çaba sarf ettiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de başlatılan yardım kampanyasında Somali için 2011 yılının sonunda yaklaşık 500 milyon TL nakdi, 50 milyon TL aynı yardım toplanmıştır. 17 Ağustos 2011 tarihinde İstanbul’da Türkiye’nin ev sahipliğinde düzenlenen İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Bakanlar düzeyinde İcra Komitesi Acil Toplantısında ise 350 milyon Dolar taahhüt sağlanmıştır. Bunun yanı sıra, özellikle Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu dâhil olmak üzere birçok kabine üyesinin²³⁶ yer aldığı geniş bir heyet 2011 yılı Ağustos ayında Mogadişu’yu ziyaret etmiş ve bunu takiben Eylül ayında Başbakan Erdoğan’ın BM Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmanın önemli bir bölümünü Somali’deki duruma ayırarak izlenim ve gözlemlerini uluslararası toplumla paylaşması, Türkiye’yi Somali’ye yönelik çabalar bakımından öncü bir konuma getirmiştir.”²³⁷

Öte yandan, Türkiye ve Mısır’ın eş başkanlığında “Darfur’un Yeniden İnşası ve Kalkınması için Uluslararası Donörler Konferansı” 21 Mart 2010 tarihinde Kahire’de düzenlenmiştir. Söz konusu konferansta Ankara Darfur’a 2010-2015 yılları için 70 milyon ABD Doları civarında, ağırlıklı olarak sağlık, tarım ve eğitim alanlarını kapsayan yardımda bulunacağını açıklamıştır. Konferans sırasında uluslararası toplum tarafından toplam 800 milyon ABD Doları civarında taahhütte bulunulmuştur.²³⁸

Türkiye ayrıca 2008 yılında Afrika Kalkınma Bankası’nın 25. Bölge dışı üyesi olmuştur. Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi tarafından 1992 yılından bu yana düzenlenen “Uluslararası Genç Diplomatlar Eğitim Programı”na ise bugüne kadar Afrika ülkelerinden yaklaşık 100 diplomat katılmıştır. 2007-2010 yılları arasında yaklaşık 500 Türk doktoru ve 100’ü aşkın Türk sağlık personeli Sudan,

²³⁶ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin de bu geziye Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile birlikte katılmıştır.

²³⁷ Dışişleri Bakanlığı, **2011 yılı Faaliyet Raporu**,

<http://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/2011faaliyetraporu.pdf> Erişim Tarihi 01.02.2013.

²³⁸ Dışişleri Bakanlığı, **Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> Erişim Tarihi: 05.03.2013.

Etiyopya, Somali, Nijer, Benin, Gana, Çad, Togo, Gine Bissau, Kenya, Mali, Uganda, Moritanya, Senegal, Tanzanya ve Kamerun'da sağlık alanında hizmet vermiştir. Bu kapsamda 280.000'den fazla Afrika vatandaşı Türk doktorlarınca sağlık taramasından geçirilmiş ve 53.000 üzerindeki hastaya başta diş ve katarakt operasyonları olmak üzere cerrahi müdahale gerçekleştirilmiştir.²³⁹

TİKA aracılığı ile Türkiye, Afrika ülkelerinin kalkınması ve ilişkilerin geliştirilmesine devam etmektedir. Bu kapsamda 2011 yılında, TİKA'nın Addis Ababa (Etiyopya), Hartum (Sudan) ve Dakar'daki (Senegal) Program Koordinasyon Ofislerine ilaveten, Mogadişu (Somali) ve Trablus'ta (Libya) irtibat ofisleri faaliyete geçirilmiştir. TİKA 37 Afrika ülkesinde özellikle sağlık, tarım ve eğitim alanlarında hizmet vermektedir.²⁴⁰

Türk STK'ları da resmi devlet kuruluşlarının yanı sıra Afrika'da yoğun faaliyetler içerisindedir. STK'ların gerçekleştirmiş olduğu toplam 119,52 milyon dolar tutarındaki yardımların bölgesel dağılımı incelendiğinde %60,8 oranıyla Kıtanın ilk sırada olduğu görülmektedir. Somali, Nijer ve Kenya'da yapılan yardımlar tüm dünyanın ilgisini çekmeye devam etmektedir. 2011 yılı içinde STK'lar tarafından gerçekleştirilen proje ve faaliyetlerin önemli bir kısmı gıda yardımı, eğitim, sağlık, su ve su hijyeni (kuyu açılması) ile barınma alt sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Afrika kıtasında yaşanan iç savaşlar, kuraklık ve bunlardan kaynaklanan göçler sebebiyle insanlar mağdur duruma düşmüş ve düşmektedir. Bu nedenle STK'ların yaptığı yardımlar bu kıtada daha çok gıda yardımı, su temini ve sağlık alanında yoğunlaşmıştır. Gıda yardımları; aş evi kurulması, sıcak yemek dağıtımı, kurban hissesi dağıtımı, gıda paketleri dağıtımı şeklinde gerçekleşmiştir. Tüm dünyada su kaynaklarındaki azalma, temiz ve içilebilir suya erişimi daha da güçleştirmektedir. Afrika, Orta Doğu ülkeleri ile Pakistan, Endonezya gibi doğal afetlerin olduğu yerler

²³⁹ Dışişleri Bakanlığı, **Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>
Erişim Tarihi: 02.02.2013

²⁴⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, **2013 Mali Yılı Bütçe Tasarısı Sunum Kitapçığı**,
http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/butce_2013.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2013.

öncelikli olmak üzere temiz ve içilebilir suya erişim için sivil toplum kuruluşları çok sayıda sığ, orta ve derin olmak üzere su kuyusunun açılmasını sağlamışlardır.²⁴¹

Sonuç olarak Türkiye'nin özellikle 2008 sonrasında artan siyasi ve ekonomik ilişkilerine paralel olarak Kıtaya yönelik yardım faaliyetlerini artırdığı bu yardım faaliyetlerinin TİKA koordinasyonu ile diğer Devlet Kurumları ve STK'lar aracılığı ile gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.

²⁴¹ TİKA, **2011 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/kalkinma-yardimi/KalkinmaYardimlariRaporu2011.pdf> Erişim Tarihi 03.03.2013.

SONUÇ

Afrika Kıtasının özellikle Sahra Çölünün altında yer alan ülkeler dünyadaki en yoksul ülkeleri arasında yer almaktadır. Hâlihazırda Kıtada yaşayan milyonlarca insan temel gereksinimlerini karşılamaktan uzak bir şekilde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra Afrika, zengin doğal kaynakları ve gelişme potansiyeli ile tüm dünyanın ilgisini çekmektedir. Günümüzde birçok ülke siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda Afrika üzerindeki rekabet alanlarını genişletirken Kıtaya yönelik dış yardım programlarını da bu rekabette yoğun olarak kullanmaktadır.

Çalışmada ABD, ÇHC ve Türkiye'nin Afrika Kıtasına yönelik yürütmüş olduğu dış yardım faaliyetleri tarihsel gelişim süreçleri ve genel özellikleri ile Kıta ile kurmuş oldukları siyasi ve ekonomik ilişkiler üzerinden ele alınmıştır.

İncelenen ABD ve ÇHC örneklerinde de görüldüğü üzere dış yardımların İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yardım yapan ülkelerin siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda şekillendiği, yardım alan ülkelerdeki insanların yaşam şartlarının iyileştirilmesi temelindeki kalkınma hedefinin ise genellikle ikinci planda kaldığı anlaşılmıştır. Hedefe ilişkin bu tespitin yanı sıra özellikle uluslararası kuruluşlar nezdinde yürütülen etkinlik tartışmalarına rağmen dış yardımların halen dünya çapında mutabık kalınmış bir ortak tanımının dahi olmaması oldukça düşündürücüdür.

ABD günümüzde Afrika'ya yönlendirdiği dış yardımların hedeflerine baktığımızda stratejik ortaklıkların geliştirilmesi, demokratik dönüşümlerin sağlanması, kırılgan ülkelerin desteklenmesi, bölgesel örgütlerin yapılanmalarının ve güvenlik kapasitelerinin geliştirilmesi, teröre karşı işbirliğinin ve kapasitenin artırılması, Kıtanın ekonomik kalkınma ve büyümesinin sağlanması, insani ve kalkınma yardımlarının geliştirilmesi öğeleri karşımıza çıkmaktadır. Bu hedeflerin somut karşılığı ise Kıtadaki ülkelerin karışıklığa sürüklenmemesi ve bu ülkelerde devlet otoritesinin etkin bir şekilde sağlanarak terörist yapılanmaların önüne geçilmesidir. Soğuk Savaş sırasında dış yardım verilen ülkelerin komünist devletlere dönüşme olasılığını azaltmaya çalışan ABD, günümüzde de yine sağladığı dış yardımlar ile

ülkelerin terörist gruplar için güvenli birer liman olmalarının önüne geçmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım ile ABD, gerek kıtadaki hammaddelere erişim gerekse Kıta etrafında yer alan önemli deniz ticaret yollarının korunması açısından gerekli olan güvenli ortamın sağlanması gibi amaçlarla Kıtadaki askeri varlığını artırarak siyasi ve ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmektedir. Washington Yönetiminin dış yardımları diplomatik hedefleri doğrultusunda kullanmasında önemli bir örnek ise Kahire yönetimine yapılan desteklerdir. Her ne kadar Ortadoğu dengeleri çerçevesinde değerlendirilse de coğrafi olarak bir Kuzey Afrika ülkesi olan Mısır, ABD'nin İsrail Devleti'nin güvenliğinin sağlanması önceliği sebebiyle dış yardımlar ile desteklenmektedir.²⁴²

1978 yılında başlayan reform süreci ile birlikte gelişen ekonomisinin üretim için ihtiyaç duyduğu hammadde kaynaklarına erişimin sağlanması, imalat sektörüncü üretilen mallara ihraç pazarları bulunması gibi iktisadi sebepler Kıtaya yönelik Çin ilgisinin bir yönünü oluşturmaktadır. Bu ilginin diğer bir yönü ise Kıta ülkelerinin uluslararası kuruluşlarda Pekin yönetimine desteğinin sağlanması ve Tayvan'ın izolasyonunun gerçekleştirilmesi temelinde şekillenen diplomatik amaçlardır. Çin Halk Cumhuriyeti bu kapsamda Kıtaya yönelik dış yardım faaliyetlerini siyasi ve ekonomik çıkarları çerçevesinde şekillendirmektedir. Batılı yardımcı sağlayıcı devletlerin aksine Tayvan'ın tanınmaması dışında yardım yapacağı ülkelere “iyi yönetim” ve benzeri ön şartlar sürmeyen Pekin yönetimi yaklaşımını karşılıklı fayda temelinde şekillendirmektedir. Bu yaklaşım Çin dış yardımlarının Batı yardımlarının karşısında Afrikalılarca alternatif olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Türkiye ise Soğuk Savaş sonrası dönemde dönüştürdüğü dış politika anlayışı ile Kıta ile olan ilişkilerini gün geçtikçe geliştirmektedir. Özellikle 2005 sonrası süreçte artmaya başlayan siyasi ve ekonomik ilişkiler son yıllarda hızlı bir artış trendine girmiştir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun belirttiği gibi “dış yardım; diplomasi ve siyaset, kalkınma ve yoksulluk, insani ve ticari gibi farklı parametreler

²⁴² Arap Baharı ile birlikte Mısır 'da iktidarın el değiştirmesine rağmen ABD ülkeye yönelik dış yardım faaliyetlerini durdurmamıştır. Müslüman Kardeşler hareketinden gelen Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi bu makama gelmeden, 1978 yılında Enver Sedat'ın İsrail Devleti ile imzaladığı Camp David Barış Antlaşmalarının korunması gerektiğini söylemiştir.

üzerine inşa edilmektedir. Coğrafya, tarih ve kültür gibi uluslararası ilişkilerin sabit verileri -ekonomik ve mali dengeler göz önüne alınarak- dış politikadaki genel ağırlığı nispetinde, dış yardımın yönünü ve seyrini doğrudan belirlemektedir.”²⁴³ Türkiye de dış yardımları bu çerçevede artan bir yoğunlukta kullanmaya devam etmektedir.

Türkiye'nin Afrika'ya son yıllarda arttırdığı ilgisinin siyasi olarak dış politikasının çok yönlülüğüne ve iktisadi olarak ise üretim ve ihracat denkleminde katkısı açılarından oldukça önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu yüzden Türkiye'nin etkili bir dış politika aracı olduğu düşünülen dış yardım alanında yürüttüğü faaliyetleri çeşitlendirerek arttırması gerekmektedir. Bu kapsamda Türkiye de ÇHC gibi Batı yardımlarına alternatif olabilecek kendine özgü bir tarz geliştirerek, sömürgeci geçmişinin olmaması avantajını da kullanarak Kıtaya yönelik dış yardım faaliyetlerini şekillendirmelidir. Ankara'nın burada çizeceği temel çerçeve kazan – kazan yaklaşımı çerçevesinde şekillenmeli, Türkiye'nin Afrikalılar nezdinde “yeni sömürgeci” bir güç olarak algılanmasına neden olacak adımlardan kaçınılmalıdır. Ayrıca Kıtadaki ülkelere yönelik gerçekleştirilecek faaliyetlerde bölgesel ve ülkesel farklar göz önünde bulundurulmalıdır.

Bunların yanı sıra henüz maddi büyüklük açısından Kıtada faaliyet gösteren büyük güçlerin uzağında olan Türkiye'nin de gelişen ekonomisi ile birlikte bu alandaki farkı kapatacağı beklenmektedir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı da Türkiye'nin, hem genel hem de Afrika Kıtası özelindeki dış yardım faaliyetlerine var olan katkısını arttırabilir. Bu kapsamda özellikle Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nün Türkiye'de yoksullukla mücadele alanında elde ettiği deneyimi Kıtadaki ülkelere ile paylaşmasının önemli katkılar sağlayabileceği söylenebilir. Hâlihazırda Bakanlıkta görevli Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlarınca çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından düzenlenen konferans, çalıştay ve benzeri organizasyonlarda Türkiye'nin bu alanda elde ettiği deneyimler katılımcı ülkeler ile paylaşılmaktadır. Bu paylaşım bir adım öteye götürülerek bu uzmanlar teknik işbirliği kapsamında görevlendirilmeli, özellikle

²⁴³ Aktaran Üçkuş ve Kendirci, op.cit., s. 61.

bilişim alt yapısı geliştirilerek hayata geçirilen projeler kapsamında kazanılan bilgi birikimleri Afrikalılara aktarılmalıdır.

KAYNAKÇA

ADEBAJO, Adekeye, **The curse of Berlin: Africa after the Cold War**, New York, **Columbia University Press**, 2010.

AKÇAY, Engin, **Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları**, Ankara, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, 2012.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 - 1995**, 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005.

BRÄUTIGAM, Deborah, “Chinese Development Aid in Africa: What, Where, Why, and How Much?”, **Rising China: Global Challenges and Opportunities**, J. Golley ve L. Song, (ed.), Canberra, Australia National University Press, 2011, s. 203-223.

JACQUES Martin, **When China Rules The World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order**, London, Penguin Books, İkinci Baskı, 2012.

LANCASTER, Carol ve Ann Van Dusen, **Organizing U.S. Foreign Aid: Confronting the Challenges of the 21st Century**, Washington D.C., Brookings Institution Press, 2005.

LANCASTER, Carol, **Foreign Aid: diplomacy, development, domestic politics, USA**, The University of Chicago Press, 2007.

MOYO, Dambisa, **Dead Aid Why Aid Is Not Working and How There is Another Way for Africa**, United Kingdom, Penguin Books, 2009.

ORAN, Baskın (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I**, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

ORAN, Baskın (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II**, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

PICARD, Louis A., GROELSEMA, Robert ve BUSS, Terry (ed), **Foreign Aid and Foreign Policy: Lessons for the Next Half-Century**, ABD, M.E. Sharp Inc., 2008.

ZABCI, Filiz, **Dünya Bankası Yanılsamalar ve Gerçekler**, 1. Baskı, İstanbul, Yordam Kitap, 2009.

AFACAN İsa, “Türk Dış Politikasında Afrika Açılımı,” **Ortadoğu Analiz**, Cilt 4, Sayı 46, Ekim 2012, s. 10 – 18.

BRÄUTIGAM, Deborah, **China, Africa and the International Aid Architecture**, Working Papers Series N° 107, Tunis, African Development Bank, 2010.

EDOHO, Felix M., Globalization and Marginalization of Africa: Contextualization of China – Africa Relations, **Africa Today**, Cilt 58, Sayı 1, Sonbahar 2011, s. 103 – 124.

ENUKA, Chuka, "The Forum on China-Africa Cooperation(FOCAC): A Framework for China's Re Engagement with Africa in the 21st Century", **Pakistan Journal of Social Sciences**, Vol 30, No 2, Eylül 2010, s. 209 – 218.

FIRAT, Melek, "Hindistan'ın Afrika Politikası", **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2012, s. 41 – 58.

HAZAR, Numan, "Türkiye Afrika'da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme On Beş Yıl Sonra", **Ortadoğu Analiz**, Cilt:4, Sayı: 46, Ekim 2012, s. 29 – 38.

KARDAŞ, Tuncay ve ERDAĞ, Ramazan, "Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı:1, 2012, s. 167 – 194.

LENGAUER, Sara, "China's foreign aid policy: Motive and method," **Culture Mandala: The Bulletin of the Centre for East-West**, Cilt 9, Sayı 2, Kasım – Aralık 2011, s. 35 – 81.

LİANG, Wei, "China's Soft Power in Africa: Is Economic Power Sufficient", **Asian Perspective**, Sayı 36, 2012, s. 667 – 692.

ORAKÇI, Serhat, Afrika'da Küresel Rekabet ve Türkiye, **Avrasya Etüdleri**, Sayı 40, 2011-2, s. 73 – 96.

ÖZKAN, Mehmet, "Türkiye'nin Afrika'da Artan Rolü: Pratik Çabalar ve Söylem Arayışları" **Ortadoğu Analiz** Cilt 4, Sayı 46, Ekim 2012, s. 19-28.

RADELET, Steven, **A Primer on Foreign Aid**, Center for Global Development, Temmuz 2006, s. 4., http://www.cgdev.org/files/8846_file_WP92.pdf Erişim Tarihi: 28.02.2013.

SARI, Buğra, "Amerikan Ulusal Çıkarları ve Afrika", **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2012, s. 95 – 119.

SCHRAEDER, Peter J., HOOK, Steven W. ve TAYLOR Bruce, "Clarifying the Foreign Aid Puzzle: A Comparison of American, Japanese, French, and Swedish Aid Flows", **World Politics**, Cilt 50, Sayı 2, 1998, s. 294 – 323.

TAYLOR, Ian, 'Taiwan's Foreign Policy and Africa: The Limitations of Dollar Diplomacy', **Journal of Contemporary China**, Cilt 11, Sayı 30, Şubat 2002, s. 125 – 140.

TEPECİKLİOĞLU, Elem Eyriçe, "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye – Afrika İlişkileri", **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2012, s. 59 – 94.

ÜÇKUŞ, Özgür ve KENDİRCİ, Bilal, "Teoriden Uygulamaya Dış Yardım", **Sayıştay Dergisi**, Sayı 86, Temmuz – Eylül 2012, s. 57 – 77.

ÜNGÖR, Çağdaş, "Çin ve Üçüncü Dünya", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 41, Ekim 2009, s. 27 – 37.

ARIEFF, Alexis, COOK, Nicolas, PLOCH, Lauren, SALAAM-BLYHER, Tiaji, KENDALL, Alexandra E., TARNOFF, Curt, HO, Melissa D., **U.S. Foreign Assistance to Sub-Saharan Africa: The FY2012 Request**, ABD Kongresi Araştırma Servisi, Mayıs 2011, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R41840.pdf> Erişim Tarihi: 05.03.2013.

DAGNE, Ted, **Africa: U.S. Foreign Assistance Issues**, ABD Kongresi Araştırma Servisi, Eylül 2011. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33591.pdf> Erişim Tarihi: 05.03.2013.

FIRAT, Melek, “Türkiye – Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Açılımlında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, <http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/12-Prof-Melek-FIRAT.pdf> Erişim Tarihi: 28.01.2013.

LUM, Thomas, FISCHER, Hannah, GOMEZ-GRANGER, Julissa, LELAND, Anne, **China’s Foreign Aid Activities in Africa, Latin America, and Southeast Asia**, ABD Kongresi Araştırma Servisi, 25 Şubat 2009, Erişim Tarihi: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R40361.pdf> Erişim Tarihi 24.01.2013.

RADELET, Steven, “A Primer on Foreign Aid”, **Center for Global Development**, Temmuz 2006, s. 4. http://www.cgdev.org/files/8846_file_WP92.pdf Erişim Tarihi: 28.02.2013.

T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, **2013 Mali Yılı Bütçe Tasarısı Sunum Kitapçığı**, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/butce_2013.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2013.

TARNOFF, Curt ve LAWSON, Marian Lenardo, **Foreign Aid: An Introduction to U.S. Programs and Policy**, ABD Kongresi Araştırma Servisi, Nisan 2012, <http://fpc.state.gov/documents/organization/124970.pdf>, Erişim Tarihi: 07.03.2013.

TÜİK, **Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Tablosu**, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13428> Erişim Tarihi: 05.03.2013.

BRÄUTIGAM, Deborah, “China’s African Aid: Transatlantci Challenges”, **The German Marshall Fund Of The United States**, 2008. <http://www.gmfus.org/publications/index.cfm> Erişim Tarihi: 02.03.2013.

TAYLOR, Ian, **China and Africa: Engagement and compromise**, Routledge, 2007.

ÖZTÜRK, Hasan ve ÖZTÜRK, Sevinç, **Türkiye’nin Dış Yardım Stratejisi Sorunlar ve Öneriler**, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No: 54, İstanbul 2012, <http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/disyardim.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2013.

T.C. DIŐIŐLERİ BAKANLIĞI, **2011 Yılı Faaliyet Raporu**, www.mfa.gov.tr.

TİKA, **2004 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, www.tika.gov.tr. Erişim Tarihi: 05.03.2013.

TİKA, **2005 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, www.tika.gov.tr. Erişim Tarihi: 05.03.2013.

TİKA, **2006 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, www.tika.gov.tr. Erişim Tarihi: 05.03.2013.

TİKA, **2007 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, www.tika.gov.tr. Erişim Tarihi: 05.03.2013.

TİKA, **2008 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, www.tika.gov.tr. Erişim Tarihi: 05.03.2013.

TİKA, **2009 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, www.tika.gov.tr. Erişim Tarihi: 05.03.2013.

TİKA, **2010 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, www.tika.gov.tr. Erişim Tarihi: 05.03.2013.

TİKA, **2011 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu**, www.tika.gov.tr. Erişim Tarihi: 05.03.2013.

ISBN: 978-605-4628-73-5

Ankara

10 Mayıs 2013